

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Arhiivinduse osakond

Kristjan Raja

**Materiaalse kultuuripärandi säilitamise perspektiiv Eestis:
muuseumide vaatenurk**

Magistritöö

Juhendaja:

Kaasprofessor Kurmo Kõnsa

Tartu
2025

Sisukord

SISSEJUHATUS	4
1.Kultuuripärandi institutsionaliseerumine muuseumis.....	12
1.1 Kultuuripärand ja muuseumid	15
1.2 Muuseumid kui kultuurimälu institutsioonid	19
1.3 Pärandi säilitamise eesmärgid ja väärtused	23
1.4 Muuseumide kogumispõhimõtted ja – praktikad	27
2. INTERVJUUDE ANALÜÜS	33
2.1 Kuidas mõtestavad Eesti muuseumid materiaalse kultuuripärandi säilitamise eesmärki ja tähendust	33
2.2 Milliste väärtuste ja kaalutluste alusel otsustakse , millist pärandit säilitada? Milline on muuseumi roll pärandi valikul? Kas ja kuidas muutuvad väärtused eri tüüpi muuseumides (Riiklik, kohaliku omavalitsuse, avalik– õiguslik juriidilise isiku eraõigusliku isiku muuseumis.....	39
2.3 Kuidas ilmnevad objektikeskne, väärtusekeskne ja inimkeskne lähenemine muuseumide igapäevases kogumispraktikas.....	44
2.4 Kuidas mõjutavad ressursid, säilitusolud ja institutsionaalsed raamid kogumist, säilitamist ja kasutatavaks tegemist.....	49
2.5 Millised on muuseumide strateegiad, et tagada pärandi mitmekesisus ja kestlikkus tulevikus.....	54
3. VALIKUTE RUUM: VÄÄRTUSED JA RESSURSID MATERIAALSE PÄRANDI SÄILITAMISEL	59
3.1 Pärandi mõtestamine muuseumide käsitluses.....	61
3.2 Kogumisotsused ja väärtustamise praktika.....	66
3.3 Ressurssidest ja institutsionaalsetest raamidest tulenevad piirangud	70
3.4 Kogude haldamise ja säilitamise strateegiad.....	74
3.5 Koordineerimise vajadus ja tulevikuväljavaated.....	78
4. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED	81
KASUTATUD KIRJANDUS	86

SUMMARY	94
LISAD	
Lisa 1. Intervjuuküsimustik	97

SISSEJUHATUS

Kultuuripärand on oluline osa meie kollektiivsest identiteedist ja ajaloolisest järjepidevusest. See hõlmab nii materiaalseid objekte, esemeid, hooneid ja dokumente, kui ka mittemateriaalseid nähtusi, nagu uskumused, tavad ja keeled. Pärand aitab mõista, kust me tuleme, kes me oleme ning milliseid väärtusi me tulevikku kanname. Olles seeläbi oluline osa meie kollektiivsest maailmapildist Muuseumid kui kultuurimälu institutsioonid mängivad siinjuures kesket rolli, olles nii pärandi säilitajad kui ka vahendajad.

Ühiskondlikus plaanis täidab kultuuripärand mitmeid olulisi funktsioone. See aitab kujundada identiteeti, luua kuuluvustunnet ja tagada ajaloolist järjepidevust. Kurmo Konsa on öelnud, et pärandil on inimeste elus keskne roll just seetõttu, et see aitab mõtestada oma kohta nii ühiskonnas kui ka maailmas laiemalt.¹ Kultuuripärandil on lisaks ka rahvusvaheline dimensioon, näiteks UNESCO rõhutab, et pärand kuulub kogu inimkonnale ning selle säilitamine on jagatud vastutus.² Pärandit on peetud ka inimõigustega seotud kategooriaks, mille väärtus on sätestatud rahvusvahelistes õigusaktides ja kultuurikonventsioonides.³ Lisaks ideelisele tähendusele on kultuuripärand seotud terve rea praktiliste väärtustega. See toimib haridusliku ressursina, tugevdab sotsiaalset sidusust ning on paljudel juhtudel ka majanduslik ressurss, näiteks turismi ja loomemajanduse kontekstis.

Muuseumid on kultuurimälu institutsioonid, mis täidavad samaaegselt pärandi säilitamise, uurimise ja vahendamise rolli, olles nii mäluasutused kui ka teadus- ja hariduskeskused ning kogukonna ja kultuurilised elamuspaigad. Muuseumi roll ühiskonnas ei ole aga staatiline ega üheselt määratletud, see on pidevas arengus, kohandudes ajas muutuvate ootuste, tehnoloogiliste võimaluste ja sotsiaalsete vajadustega. Nende tegevust raamivad mitmesugused õigusaktid ja professionaalsed standardid, millest Eesti kontekstis on kõige olulisem muuseumiseadus.⁴

¹ Kurmo Konsa. Laulupidu ja verivorst: 21.sajandi vaade kultuuripärandile. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 83

² World Heritage Convention. About World Heritage. <https://whc.unesco.org/en/about/> (Kasutatud 23.04.2025)

³ Kurmo Konsa. Laulupidu ja verivorst: 21.sajandi vaade kultuuripärandile. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 83–84

⁴ Muuseumiseadus. Riigi Teataja. 15.07.2013. <https://www.riigiteataja.ee/akt/MuuS> (Kasutatud 22.04.2025)

Eesti muuseumiväli on mitmekesine ja institutsionaalselt mitmetasandiline. Vastavalt Eesti Muuseumiseadusele käsitletakse muuseumina juriidilist isikut või asutust, kelle tegevus ei toimu kasumi jagamise eesmärgil ja kes tegutseb kultuuri- või looduspärandi säilitamise ja vahendamise nimel. Et asutus saaks end muuseumina määratleda ja sellena tegutseda, peab ta vastama järgmistele tingimustele:

Muuseumikogu olemasolu – muuseumil peab olema muuseumikogu, kusjuures vähemalt pooled sealsetest museaalidest peavad kuuluma muuseumile endale või olema talle pikaajaliselt (vähemalt 50 aastaks või tähtajatult) kasutada antud.

Eesmärgipärane kogumine – muuseum peab sihipäraselt koguma vaimset ja/või materiaalselt kultuuri- või looduspärandit. See tähendab, et kogumist ei tehta juhuslikult, vaid vastavalt kindlatele põhimõtetele ja kogumispoliitikale.

Dokumenteerimine – muuseum peab pidama oma kogude üle arvestust vastavalt rahvusvahelistele muuseumide dokumenteerimise standarditele.

Säilitamine – muuseum peab tagama, et selle kogud säiliks pikaajaliselt, tagades selleks sobivaid hoiustamistingimusi ja professionaalseid säilitusmeetodeid.

Kättesaadavus – kogud peavad olema kättesaadavad avalikkusele. See võib toimuda näiteks näituste, uurijatele kasutamise võimaldamise või digitaalsete vahendite kaudu.

Uurimis- ja haridustegevus – muuseum peab tegema oma kogudel põhinevat uurimis- või teadustööd ning esitama selle tulemusi regulaarselt avalikkusele läbi näituste, haridussündmuste või publikatsioonide.

Omandivormi järgi jagunevad muuseumid järgmisteks: riiklikeks muuseumideks, milleks on ministeeriumi hallatavad riigiasutused, näiteks Eesti Rahva Muuseum või Oskar Lutsu kihelkonnamuuseum, ministeeriumi valitsemisalas tegutsevad valitsusasutused või nimetatud asutuste struktuuriüksused, näiteks Eesti Maanteemuuseum, mis kuulub Transpordiameti alla.⁵ Riigi sihtasutuse muuseum on riigi sihtasutus, riigi osalusel asutatud sihtasutus, nimetatud isikute struktuuriüksus või nimetatud isikute asutatud sihtasutus⁶, näiteks on riigi sihtasutuse

⁵ Eesti Kultuuriministeerium. "Muuseumid Eestis." Eesti Kultuuriministeerium. <https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/muuseumid/muuseumid-eestis#avalik-oigusliku-jur> (Kasutatud 22.04.2025)

⁶ Eesti Kultuuriministeerium. "Muuseumid Eestis." Eesti Kultuuriministeerium. <https://www.riigiteataja.ee/akt/MuuS> (Kasutatud 23.04.2025)

muuseumiks Eesti Kunstimuuseum.⁷ Munitsipaalmuuseumid on kohaliku omavalitsuse üksuse asutused või kohaliku omavalitsuse üksuse asutatud juriidilised isikud, mille kaasasutaja ei ole riik, või nimetatud asutuse või isiku struktuuriüksused, sinna hulka kuuluvad erinevad linnamuuseumid, näiteks Tallinna, Tartu ja Narva linnamuuseum.⁸ Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseumid on avalik-õiguslikud juriidilised isikud või nende struktuuriüksused, sinna kuuluvad näiteks Eesti Panga Muuseum, Tallinna ja Tartu Ülikooli muuseum.⁹ Eraõigusliku isiku muuseum on eraõiguslik juriidiline isik või selle struktuuriüksus, mis ei ole riigi sihtasutuse muuseum, juriidilise isiku muuseum ega munitsipaalmuuseum, näiteks Eesti Jalgrattamuuseum või Viinistu Kunstimuuseum.¹⁰

Erinevad muuseumid järgivad küll sarnaseid seaduslikke raame, kuid nende tegevusvaldkonnad, prioriteedid ja ressursid võivad erineda märkimisväärselt. Näiteks riiklikel muuseumidel on tavaliselt ulatuslikumad kogud, laiem tegevusraadius ning stabiilsem rahastamine. Seevastu munitsipaal- ja eraõiguslikud muuseumid on tihti tihedamalt seotud kohalike kogukondade ja spetsiifiliste teemavaldkondadega. Seetõttu on oluline uurida, kuidas erinevat tüüpi muuseumid lähenevad kultuuripärandi kogumisele ja säilitamisele, milliseid põhimõtteid nad järgivad ning millisel moel mõjutavad nende tegevust institutsionaalsed ja struktuursed eripärad, sealhulgas muuseumi omandivorm ja sellest tulenevad võimalused või piirangud.

Eesmärk ja uurimisküsimused

Töö eesmärk on uurida, kuidas Eesti muuseumid mõtestavad ja korraldavad materiaalse kultuuripärandi kogumist, säilitamist ja kättesaadavaks tegemist. Lisaks millised on nende tegevuste aluseks olevad väärtused, ressursid ja institutsionaalsed piirangud. Töö eesmärgist lähtuvalt püstitasin järgmised uurimisküsimused:

⁷ Eesti Kultuuriministeerium. "Muuseumid Eestis." Eesti Kultuuriministeerium. <https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/muuseumid/muuseumid-eesis#avalik-oigusliku-jur> (Kasutatud 22.04.2025)

⁸ Eesti Kultuuriministeerium. "Muuseumid Eestis." Eesti Kultuuriministeerium. <https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/muuseumid/muuseumid-eesis#avalik-oigusliku-jur> (Kasutatud 22.04.2025)

⁹ Eesti Kultuuriministeerium. "Muuseumid Eestis." Eesti Kultuuriministeerium. <https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/muuseumid/muuseumid-eesis#avalik-oigusliku-jur> (Kasutatud 22.04.2025)

¹⁰ Muuseumiseadus. Riigi Teataja. 14.12.1996. <https://www.riigiteataja.ee/akt/263212> (Kasutatud 22.04.2025)

1. Kuidas mõtestavad Eesti muuseumid materiaalse kultuuripärandi säilitamise eesmärki ja tähendust? Milline on muuseumide roll kultuurimälu kujundajatena?
2. Milliste väärtuste ja kaalutluste alusel otsustatakse, millist pärandit säilitada? Kuidas määratletakse, mis on säilitamist väärt? Milline on muuseumi roll pärandi valikul? Kas ja kuidas muutuvad need väärtused eri tüüpi muuseumides?
3. Kuidas avalduvad objektikeskne, väärtusekeskne ja inimkeskne lähenemine muuseumide kogumispraktikas? Milliseid valikuid tehakse objekti füüsilise säilitamise, sümbolse tähenduse ja kogukondliku tähtsuse vahel?
4. Kuidas mõjutavad ressursid, säilitusolud ja institutsionaalsed raamid muuseumide kogumis-, säilitamis- ja vahendamispraktikaid? Kuidas mõjutavad rahastus, tööjõu kättesaadavus ja seadusandlus muuseumide väärtuspõhimõtteid ja igapäevatööd?
5. Millised on muuseumide strateegiad, et tagada kultuuripärandi mitmekesisus ja kestlikkus tulevikus? Kuidas suhestatakse kogude mahu ja prioriteetide seadmise probleemidega?

Metoodika ja allikad

Käesolev magistritöö lähtub kvalitatiivse uurimismeetodi põhimõtetest, keskendudes eelkõige kultuuripärandi säilitamise ja väärtustamise praktikate mõtestamisele muuseumide kontekstis. Kuna uurimuse keskmes on muuseumitöötajate arusaamad, valikud ja kogemused, on sobivaim lähenemisviis poolstruktureeritud intervjuu, mis võimaldab intervjuueeritavatel oma vaatenurka põhjalikult ja omas tempos avada. Käesoleva töö metoodika kavandamisel lähtuti Sibula ja Konsa kasutatud meetodist.¹¹

Uurimuse andmekogumismeetodiks olid poolstruktureeritud intervjuud Eesti muuseumitöötajatega, kes on seotud kogude haldamise, kogumispoliitika, säilitamise ja näitusekorraldusega. Intervjuud keskendusid muuseumide igapäevapraktikale, väärtusotsustele ja institutsionaalsetele raamistikele, mis mõjutavad pärandi säilitamist. Küsimused olid jaotatud temaatilisteks plokkideks, et katta töö põhiküsimusi: pärandi tähendus; museaalide hindamiskriteeriumid ja valikuprotsessid; väärtushinnangud; ressursid ja kogumisstrateegiad; kogude haldamine, dokumenteerimine ja säilitamine; muuseumi roll kogukonnas ja ühiskonnas

¹¹ Kurmo Konsa, Kriste Sibul. *Valuation of museum collections in Estonia: impact on conservation practice. Theory and history of conservation. Lisbon. 2011. Lk 1–2*

laiemalt; ning omandivormi mõju muuseumi identiteedile ja tegevustele. Intervjuude küsimustik on eraldi välja toodud lisa (Lisa 1).

Valim kujunes eesmärgipärase valiku (*purposeful sampling*) põhimõttel. Tegemist on kvalitatiivses uurimistöös kasutatav valimi moodustamise strateegia, mille puhul valitakse uuritavad mitte juhuslikult, vaid teadlikult kindla eesmärgi alusel. See tähendab, et uurija valib inimesed, organisatsioonid või juhtumid, kelle puhul on alust arvata, et nad suudavad kõige paremini anda sisulisi ja tähenduslikke vastuseid uurimisküsimustele. Oluline pole valimi suurus või esinduslikkus statistilises mõttes, vaid selle sisuline relevantsus ja mitmekesisus uuritava teema suhtes. Keskendusin neljale eri tüüpi muuseumile, et tuua esile lähenemiste paljusus ja institutsionaalsed erinevused (tabel 1). Intervjuuvalikute tegemisel oli abiks ka töö juhendaja, Kurmo Konsa.

Tabel 1. Intervjueeritavad muuseumide tüübid, kogude, külastajate ja töötajate arv

Omandivorm	Kogude arv erinevate seisudega	Külastajate arv	Töötajate arv
Riiklik muuseum	681562 (2021. aasta seis)	189035 2019. a seisuga	147 01.07.2023 seisuga
Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum	241159 (13.07.2022)	33 534, kui panna teised muuseumid, mis veel asutusel on siis 55952 (2023.a seis)	35 (01.04.2025 seisuga)
Kohaliku omavalitsuse muuseum	191 308 (31.12.2024) seisuga	9507, kui panna teised muuseumid juurde siis 31710 (2019 seis)	32 (01.04.2025 seisuga)
Eraõigusliku isiku muuseum	2030 (2023. septembri seisuga)	teadmata	20.04.2025 seisuga 3 täiskohaga, hooajati lisandub 2 töelist

Kõik intervjuud viidi läbi suuliselt muuseumitöötajatega ja need salvestati helifailidena, välja arvatud üks küsimus, mille puhul toimus suhtlus e-kirja teel. Kogutud intervjuud transkribeeriti ning analüüsiti seejärel temaatilise sisuanalüüsi meetodil. Intervjueeritavateks olid peamiselt

muuseumide peavarahoidjad (kolm intervjuud), kaks intervjuud viisin läbi muuseumidirektoritega ning ühe küsimuse puhul pöördusin muuseumi teadussekretäri poole. Peavarahoidjate kaasamise põhjus seisnes nende rolli mitmekesisuses: nad puutuvad kokku nii muuseumikogude igapäevase tööga kui ka juhtimistasandi otsustega, mistõttu suudavad nad pakkuda väärtuslikku ülevaadet mõlemast valdkonnast. Peavarahoidja kui kogu töö eest vastutav isik oskab kõige täpsemalt kirjeldada muuseumikogudega seotud protsesse. Direktoritega läbi viidud intervjuud olid tingitud spetsiifilistest asjaoludest. Ühe muuseumi peavarahoidja soovitas näitusekorralduse teemal pöörduda otse direktori poole, samas kui eraõigusliku isiku muuseumi puhul pakkus direktor end vestluspartneriks, kuna tunneb muuseumi tegevusi kõige põhjalikumalt.

Intervjuude analüüs keskendus korduvate mustrite, arusaamade ja tähendusloomeviiside tuvastamisele, mille kaudu oli võimalik leida vastuseid püstitatud uurimisküsimustele. Analüüsi keskmes oli muuseumide vaheliste sarnasuste ja erinevuste välja selgitamine eesmärgiga mõista, millised praktikad on laiemalt levinud ning millised sõltuvad konkreetse muuseumi omandivormist, suuruselt või kohalikust kontekstist.

Historiograafia

Kultuuripärandi mõtestamine ja selle säilitamise praktikad on rahvusvahelises teaduskirjanduses laialdaselt uuritud, eriti alates 20. sajandi teisest poolest, mil pärandiuuringud kujunesid interdistsiplinaarseks akadeemiliseks valdkonnaks.¹² Märkimisväärne mõju on olnud Laurajane Smithi kriitilisel päranditeoorial, kus ta käsitleb pärandit kui sotsiaalset praktikat, rõhutades valikulisust ja võimuhete rolli pärandi määratlemisel.¹³ Samuti on Sharon Macdonald toonud esile muuseumide rolli kultuurimälu kujundamisel, käsitledes muuseumi kui dünaamilisi ruume, kus ühiskondlikud väärtused ja identiteedid pidevalt ümber mõtestatakse¹⁴. David Lowenthal on rõhutanud pärandi väärtuspõhist ja ajalooliselt kontekstualiseeritud olemust, mis ei peegelda mitte ainult minevikku, vaid ka kaasaja vajadusi ja tulevikku suunatud valikuid.¹⁵ Rodney Harrison on

¹² Kynan Gentry, Laurajane Smith. "Critical heritage studies and the legacies of the late– twentieth century heritage canon." *International Journal of Heritage Studies*. Taylor & Francis. 25.11. 2019. Lk 1149

¹³ Laurajane Smith. *Uses of heritage*. Routledge. 2006. Lk 109

¹⁴ Sharon Macdonald. *A companion to museum studies*. John Wiley & Sons. 2011. Lk 221

¹⁵ David Lowenthal. *The heritage crusade and the spoils of history*. Cambridge University Press. 1998. Lk 139

juhtinud tähelepanu sellele, et kultuuripärandi säilitamine ei ole neutraalne ega tehniline protsess, vaid peegeldab ideoloogilisi, institutsionaalseid ja kultuurilisi valikuid.¹⁶

Eestis on pärandiuuringud olnud seotud eelkõige museoloogia, arhiivinduse ja kultuuripoliitika valdkondadega. Kurmo Konsa on üks silmapaistvamaid autoreid pärandiuuringute vallas, kes on rõhutanud, et pärand on sotsiaalses kontekstis oluline ning selle kujunemist mõjutavad võim, mälu ja identiteet. Ta on käsitlenud ka muuseumide rolli teadmiste ja väärtuste vahendajatena, kusjuures muuseumide tegevus ei piirdu pelgalt kogumise ja säilitamisega, vaid hõlmab ka kultuurimälu kujundamist.¹⁷ Mariann Raisma on uurinud Eesti muuseumi rolli kollektiivse mälu kujundajana 20. sajandil, uurides kuidas ühiskondlike ja poliitiliste murrangute ajal muutusid kultuurimälu kujundamise põhisuunad, väärtused ja kaanonid.¹⁸ Lisaks tegid kolm aastat tagasi sarnaselt sellele uurimistöole ülevaade Eesti etnograafiapärandist Tartu Ülikooli etnograafide Ene Kõresaare, Jana Reidla ja Kirsti Jõesalu poolt.¹⁹ Eesti uurimustraditsioonis on vähem tähelepanu pööratud võrdlevatele analüüsidele, mis käsitleksid eri omandivormidega muuseumide praktikate erinevusi ja ühisjooni. Samuti on seni vähe uuritud, et kuidas institutsionaalsed raamid ja ressursid mõjutavad muuseumide sisulisi valikuid kultuuripärandi säilitamisel. Käesolev töö püüab seda lünka täita, tuues analüüsi keskmesse muuseumide mitmekesisuse ning neile omaste kogumisstrateegiatega ning väärtuspõhimõtete erisused ja sarnasused.

Töö ülesehitus

Töö koosneb viiest peatükist. Esimene peatükk on sissejuhatus uurimistöösse, kus sõnastatakse uurimisküsimused ning töö eesmärk, lisaks tutvustatakse metoodikat. Teoreetiline osa keskendub kultuuripärandi mõistele ja muuseumide rollile kultuurimälu institutsioonidena, toetudes nii eesti kui ka välismaa kirjandusele, tuues välja nende erinevused ja sarnasused seisukohtades. Kolmandas peatükis analüüsitakse intervjuude põhjal Eesti muuseumide lähenemisi materiaalse kultuuripärandi kogumisele ja säilitamisele, tuues esile institutsionaalsed ja väärtuspõhised erisused. Eelviimane peatükk käsitleb töö tulemustel põhinevaid järeldusi, võrreldes neid tulemusi varasemate Eesti pärandiuuringute ning teooria

¹⁶ Rodney Harrison. "What is heritage." *Understanding the politics of heritage* 9. 2010. Lk 15

¹⁷ Kurmo Konsa. *Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile*. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 102, 128, 178

¹⁸ Mariann Raisma. *Muuseumi võim. Muuseum kollektiivse mälu kujundajana Eestis 20. sajandi murranguperioodidel*. Tallinn. Eesti Kunstiakadeemia. 2023.

¹⁹ Ene Kõresaar, Jana Reidla, Kristi Jõesalu. *Eesti materiaalse etnograafiapärandi kogumine, kasutamine ja säilitamine Eesti muuseumides. Muinsuskaitseameti uuring*. Tartu. 2021.

osaga, tõstes esile ettepanekuid pärandipoliitika arendamiseks. Töö lõpus on kokkuvõte, mis lühidalt koondab olulisemad leiud ja osutab edasiste uurimissuundade võimalustele.

Uuring pakub uusi teadmisi sellest, kuidas muuseumid suhestuvad materiaalse pärandiga ning milliseid valikuid nad teevad selle osas, mida säilitada. Samuti loob töö aruteluplatvormi küsimustele, kuidas arendada Eesti muuseumide kogumistegevust tulevikus, millist rolli peaksid muuseumid täitma üha mitmekesisivamas ühiskonnas ja digitaalse maailma tingimustes ning kuidas hoida tasakaalu kogude haldamise, teadustöö, haridusfunktsiooni ja elamusliku muuseumikogemuse vahel. Uuring analüüsib, kuidas muuseumid täidavad oma rolli kultuuripärandi säilitajatena ning millised väljakutsed ja kitsaskohad neid selles protsessis saadavad. Töö oluline osa on probleemkohtade kaardistamine ning võimalike lahenduste esiletoomine, mis toetaks pärandi jätkusuutlikku ja süsteemset säilitamist.

Töö tulemused võiksid pakkuda väärtuslikku teavet nii muuseumitöötajatele kui ka kultuuripoliitika kujundajatele, näiteks Kultuuriministeeriumile, samuti kõigile, kes tunnevad huvi kultuuripärandi, muuseumitöö ja laiemalt kultuurimälu institutsioonide toimimise vastu.

1.KULTUURIPÄRANDI INSTITUSIONALISEERUMINE MUUSEUMIS

Käesolev peatükk uurib lähemalt kultuuripärandi institutsionaliseerumist. Peatüki eesmärgiks on anda ülevaade nii Eesti kui ka välismaa muuseumide olukorrast. Kultuuripärand on ühiskonna identiteedi ja ajaloomälu kandja ning selle säilitamine ja edastamine tulevastele põlvetele on muuseumide keskne ülesanne. Institutsionaliseerumine kultuuripärandi valdkonnas tähendab protsessi, mille kaudu pärandiga seotud tegevused muutuvad ametlikult reguleerituks, professionaalselt juhituks ja jätkusuutlikuks osaks ühiskonna kultuurisüsteemist. Selle protsessi kaudu kinnistuvad normid, struktuurid ja praktikad, mis mõjutavad, kuidas kultuuripärandit töödeldakse, interpreteeritakse ja eksponeeritakse. Samuti võimaldab kultuuripärandil kujuneda ühiskonnas aktsepteeritavaks väärtuseks, mida toetatakse nii poliitiliselt kui rahaliselt.

Eesti kontekstis on kultuuripärandi institutsionaliseerumine muuseumides olnud tihedalt seotud riikliku kultuuripoliitika ja muuseumivõrgu arenguga. Eesti Rahva Muuseum, asutatud 1909. aastal, on olnud üks peamisi institutsionaalseid tugitalasid rahvuskultuuri dokumenteerimisel ja pärandi säilitamisel.²⁰ ERM-i kogude põhjale on kujunenud mitmed uurimissuunad ning muuseum on juhtinud kultuuriväärtuste digiteerimisprojekte, mis aitavad kaasa kultuurimälu kättesaadavusele ning toetavad pärandi sotsiaalset ja hariduslikku funktsiooni.²¹ Lisaks ERM-ile mängivad olulist rolli ka näiteks Eesti Kunstimuuseum ning Tallinna Linnamuuseum, mis on spetsialiseerunud erinevatele kultuuripärandi valdkondadele ja kannavad institutsionaalset vastutust selle säilitamise eest.

Digiteerimine on saanud oluliseks komponendiks kultuuripärandi institutsionaliseerimisel, kuigi see pole kohustuslik muuseumidele²², võimaldab see mitte ainult säilitada, vaid ka laiemalt levitada välismaalastele ja Eesti ajaloo huvilistele. Digitaalse ligipääsetavuse kaudu säilib mitte ainult objektide materiaalsus, vaid ka nende narratiivne ja sotsiaalne tähendus

²⁰ Eesti Rahva Muuseum. "Muuseum." Eesti Rahva Muuseum. <https://www.erm.ee/et/content/muuseum> (Kasutatud 18.04.2025)

²¹ Eesti Rahva Muuseum. Kultuuriväärtuste digiteerimisprojekt. Eesti Rahva Muuseum. <https://www.erm.ee/et/digiprojekt> (Kasutatud 18.04.2025)

²² Muuseumiseadus. Riigi Teataja. 15.07.2013. <https://www.riigiteataja.ee/akt/MuuS> (Kasutatud 18.04.2025)

teataval määral. Samuti loob digiteerimine võimalused rahvusvaheliseks koostööks, võimaldades Eesti kultuuripärandil saada osaks laiemast globaalsest kultuurimälust.

Rahvusvahelises kontekstis on kultuuripärandi institutsionaliseerumine seotud peamiselt ICOM-i (*International Council of Museums*) standarditega, mis määratlevad muuseumide rolli ja eetilised põhimõtted.²³ Laurajane Smith rõhutab oma raamatus *Uses of Heritage*, et institutsionaliseeritud kultuuripärand kipub esindama valitud narratiive ja autoriteetseid hääli, jättes välja kogukondlikud ja mitmekesised hääled.²⁴ See kriitika on viinud kaasaegsete muuseumipraktikate poole, mis keskenduvad kogukondade kaasamisele ja osaluslikule pärandi vahendamisele, näiteks rajas Tallinna Linnamuuseum eraldi Kalamaja piirkonna muuseumi, mille eest sai ta Euroopa kogukonnasõbraliku muuseumi tiitli 2024.aastal.²⁵ Samuti on hakatud rohkem tähelepanu pöörama sellele, kuidas pärandit kasutatakse erinevate sotsiaalsete rühmade enesemääratluse ja identiteedi loomiseks ning millised võimusuhted institutsionaliseerimise protsessis avalduvad.

Eestis on sarnased suunad esile kerkinud mitmete kogukonnamuuseumide näol, kus kohalikud elanikud osalevad aktiivselt ekspositsioonide loomisel ning oma lugude jagamisel. Selline osalus tugevdab mitte ainult kultuuripärandi sotsiaalset sidusust, vaid ka selle legitiimsust laiemas ühiskondlikus kontekstis. Näiteks Kihnu muuseum rakendab osaluslikku meetodikat kogukonna kaasamiseks ja pärandi aktiivseks taaselustamiseks.²⁶ Sellised lähenemised aitavad vältida institutsionaliseerimise ohtu muutuda jäigaks ja distantseeruvaks ning toetavad arusaama muuseumist kui elavast ja dünaamilisest ruumist.

Lisaks kogukondade kaasamisele on tähtis ka hariduslik aspekt kultuuripärandi institutsionaliseerimisel. Muuseumid viivad läbi haridusprogramme, mis aitavad noortel kujundada väärtushinnanguid ja paremini mõista kultuuripärandit. Sellised programmid ei aita mitte ainult teadmisi edasi anda, vaid toetavad ka kriitilise mõtlemise arengut ja tugevdavad

²³ ICOM-i muuseumide eetikakoodeks. 2013. Lk 2

²⁴ Laurajane Smith. *Uses of heritage*. Routledge. 2006. Lk 4

²⁵ Tallinna Linnamuuseum. Muuseumist. Tallinna Linnamuuseum. <https://linnamuuseum.ee/kalamaja/muuseumist-lm/> (Kasutatud 18.04.2025)

²⁶ Kihnu Muuseum. Kihnu Muuseumi kogumispõhimõtted. Kihnu Muuseum. <https://kihnumuuseum.ee/kihnu-muuseumi-kogumispohimotted/> (Kasutatud 18.04.2025) Pärnumaa Arenduskeskus. Kihnu Muuseum. Pärnumaa. <https://parnumaa.ee/ettevotlus/agedad-ettevotted/kihnu-muuseum/> (Kasutatud 18.04.2025)

inimestevahelist ühtsust. *Heritage and community engagement: Collaboration or contestation?* tõdeti, et haridusel on keskne roll kultuuripärandi jätkusuutlikkuses.²⁷

Kokkuvõttes võib öelda, et kultuuripärandi institutsionaliseerumine muuseumis on pidevalt arenev protsess, mis hõlmab nii säilitamise tehnilisi kui ka poliitilisi ja sotsiaalseid aspekte. Eesti näited, nagu ERM-i tegevus, kogukonnamuuseumide initsiatiivid ning kultuuripoliitilised algatused, näitavad, kuidas institutsionaalsed raamistikud võimaldavad kultuuripärandi professionaalset haldamist. Samas, tuletab rahvusvaheline kirjandus meelde vajadust avatuse, kaasamise ja kriitilise lähenemise järele kultuuripärandi institutsionaliseerimise protsessis. Tulevikku vaadates on oluline säilitada tasakaal professionaalse standardiseerimise ja kogukondliku mitmekesisuse vahel, et muuseumid saaksid jätkuvalt täita oma rolli kultuuripärandi elava hoidjana.

²⁷ Emma Waterton, Steve Watson. *Heritage and community engagement: Collaboration or contestation?* 2013. Lk 117

1.1 Kultuuripärand ja muuseumid

Muuseumid on ühed peamised kultuuripärandi hoidjad, säilitajad ja vahendajad. Pärandi ja muuseumi vaheline suhe on vastastikune, muuseum kogub ja säilitab pärandit, samas pakub pärand, eelkõige materiaalsete objektide kujul muuseumile sisu ja tähendust. Näitused ja laiemalt igasugune museaalide kasutamine on üks viis, kuidas muuseum teenib pärandi pealt tulu, mis omakorda aitab pärandit paremini hoida ja seda ühiskonnale kättesaadavaks muuta. Lisaks muuseumidele tegelevad pärandiga ka arhiivid, raamatukogud, teadusasutused ja meediaorganisatsioonid. Olulist rolli mängib üha enam ka digitaalne pärand, mida talletatakse erinevates institutsioonides.

Enne pärandist rääkimist on oluline täpsustada, mida see mõiste tähendab. Kurmo Konsa sõnul on pärand vahend, mille abil inimene tajub end ühiskonna liikmena ning leiab läbi selle oma koha maailmas.²⁸ Nagu sissejuhatuses on välja toodud, esineb pärandi puhul ka erinevad vorme, olgu selleks materiaalne või vaimne. Lisaks on pärandil erinevad tasandid: isiklik tasand näiteks vanade fotode kaudu, kogukondlikult ühiste traditsioonide kaudu, kohaliku omavalitsuse puhul mõne kindla linnaosa kaudu ning riiklikul tasandil näiteks Tallinna vanalinna näol. Pärandi mõiste on väga lai ja hõlmab mitmeid erinevaid valdkondi. Üks olulisemaid neist on kultuuripärand (*cultural heritage*), mis viitab inimtegevuse tulemusena, sageli ka koostöös loodusega kujunenud objektidele, tavadele ja maastikele.²⁹ Kurmo Konsa on defineerinud kultuuripärandit kui kõike, mis on konkreetsetes kultuuris hinnatud väärtuslikuks ja väärib säilitamist.³⁰ Kultuuripärandil võib olla erinevat tüüpi väärtusi: ajalooline, sotsiaalne, esteetiline, teaduslik, spirituaalne ja majanduslik.

Pärand ilmneb mitmel erineval kujul ja väljendusviisil, mistõttu tegelevad sellega ka erinevad institutsioonid. Näiteks muuseumid keskenduvad peamiselt esemelisele pärandile, arhiivid dokumentidele ja raamatukogud vanadele raamatutele ning trükistele. Käesoleva töö fookuses on muuseumid ning nende roll ja seos kultuuripärandiga. Nagu varem mainitud, on üks

²⁸ Kurmo Konsa. *Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile*. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 87, 180

²⁹ Jafar Rouhi. *Definition of cultural heritage properties and their values by the past*. *Asian Journal of Science and Technology* 8.12. 201. Lk 7110–7112

³⁰ Kurmo Konsa. *Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile*. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 35

muuseumi põhifunktsioone pärandi säilitamine ja laiemalt selle haldamine.³¹ Lisaks sellele on muuseumidel oluline roll pärandi vahendamisel, nad eksponeerivad kogutud materjale ning täidavad hariduslikku ja teaduslikku eesmärki, tuues esile erinevaid teemasid alates ajaloost kuni geograafiani.³²

Heaks näiteks võib siinkohal tuua Tartu Ülikooli muuseumis eksponaatidega kapp, mille sees on Johann Friedrich Erdmannile kuuluv farmaatsiakogu, mis pärineb 19. sajandist.³³ Selle algne funktsioon oli praktiline – õpetada farmaatsiatudengeid, ent tänapäeval kannab see eksponaat hariduslikku eesmärki, tutvustades muuseumi külastajatele toonast ravimiteadust. Muuseumid muudavadki pärandi ligipääsetavaks ja mõistetavaks, esitades seda koos kontekstiga ja selgitava teabega. Nii toimivad nad vahendajana, kes aitab külastajatel pärandit mõista ja sellega suhestuda – olgu see siis hariduslikul, meelelahutuslikul või muul põhjusel.³⁴

Pärandiga tegelemine on alati valikuline ja teadlik tegevus, pärand ei ole lihtsalt „midagi, mis olemas on“, vaid midagi, mida inimesed otsustavad esile tõsta, kujundada ja säilitada. Rodney Harrison on öelnud: „Pärand ei ole miski, mis on ülaltpoolt peale surutud, vaid midagi, mida inimesed ise loovad ja aktiivselt kasutavad, et hoida sidet üksteise, paikade ja asjadega.“³⁵ Lisaks leidis ta, et pärand ei ole midagi fikseeritud, vaid kujuneb aktiivse sotsiaalse praktika käigus, asetab muuseumi pärandi valija, tõlgendaja ja tähenduse kujundaja rolli.³⁶ Seega ei ole pärand staatiline, vaid pidevas muutumises.³⁷ Me ise loome ja kujundame oma pärandit läbi igapäevaste otsuste ja tegevuste. Samuti muutuvad ajas ka pärandile omistatavad väärtused, see, mida ühel ajaperioodil hinnatakse, võib teisel ajal olla tähelepanuta.

Muuseumidel on oluline roll pärandi hoidmisel ja säilitamisel, kuid neil pole piiramata ressursse ning tihti ollakse valiku ees, millist pärandit peaksime säilitama tulevaste põlvete jaoks. Ühelt poolt oleks oluline säilitada võimalikult palju, et tulevikus saaks parema pildi praegusest perioodist, samas reaalsuses tuleb teha valikuid, mida ja kui palju säilitada. Sõltuvalt

³¹ Nina Robbins, Suzie Thomas, Minna Tuominen, Anna Wessman. *Museum Studies – Bridging Theory and Practice*. ICOFOM, University of Jyväskylä/Open Science Centre. 2021. Lk 56

³² Kurmo Kõnsa. *Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile*. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 97

³³ Muuseumide Infosüsteem. Museaal nr ÜAM 44:147 AjM 2:147. Muuseumide Infosüsteem.

<https://www.muis.ee/museaalview/2389435> (Kasutatud 18.04.2025)

³⁴ Kurmo Kõnsa. *Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile*. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 97.

³⁵ Rodney Harrison. *What is heritage. Understanding the politics of heritage*. 2010. Lk 38

³⁶ Rodney Harrison. *What is heritage. Understanding the politics of heritage* 9. 2010. Lk 9

³⁷ Erica Avrami. *Sustainability, intergenerational equity, and pluralism. Can heritage conservation create alternative futures*. Routledge. 2021. Lk 198

muuseumist on see vastus loomulikult erinev, näiteks Narva muuseumi eesmärgiks on säilitada Narva piirkonna kultuuripärandit.³⁸ Seevastu on sihtasutuse Eesti Kunstimuuseum eesmärk koguda, uurida, vahendada ja säilitada Eesti professionaalset kunsti ja väliskunsti.³⁹ Inimestena oleme me pidevate valikute ees, sarnaselt seisavad ka muuseumid valiku ees, mida säilitada ja mida mitte, ning kuidas seda võimalikult objektiivselt teha.

Ajalooline väärtus on üks olulisemaid pärandiga seotud väärtusi. Selle tähtsus muuseumide vaates sõltub aga muuseumi tüübist ja eesmärkidest – mõnes muuseumis on see keskne, teises vähem oluline. Näiteks ajaloomuuseumis on ajalooline väärtus sageli prioriteet, samas kui kunstimuuseum keskendub pigem esteetilisele ja kunstilisele väärtusele. Samuti ei tee eseme pelk vanus või kuuluvus minevikku sellest automaatselt muuseumikogusse sobivat objekti. Ajalooline väärtus peab sageli olema seotud ka konkreetsete inimestega, sündmustega, paikadega või teemadega, mis annavad esemele laiemat tähendust ja konteksti.⁴⁰

Sotsiaalne väärtus väljendub näiteks kogukondade jaoks olulistes paikades või sümbolites. Eestis on heaks näiteks Tallinna lauluväljak, mis kannab endas tugevat kogukondlikku ja rahvuslikku tähendust. Muuseumid saavad sotsiaalset väärtust toetada, aidates inimestel mõista oma minevikku ja seeläbi tugevdada identiteeditunnet. Näiteks linnamuuseumid mängivad olulist rolli kohaliku ajaloo säilitamisel ja tutvustamisel.⁴¹ Sotsiaalse väärtuse hoidjatena säilitavad muuseumid tihti kogukondlikult olulisi esemeid, nagu linnaosa lipp ja vapp, või siis ka vanad sildid ja mälestustahvlid mis sümboliseerivad üheaegselt nii ühtekuuluvust kui ka ajaloolist järjepidevust.

Esteetilise väärtuse esiletoomisel keskenduvad muuseumid esemete visuaalsetele ja kunstilistele omadustele. Näiteks kunsti puhul kuraatorid valivad eksponaate ning kujundavad näitusi nii, et rõhutada nende ilu, ainulaadsust ja väljenduslikkust. Näitusedisain, valgustus ja esemete ruumiline paigutus aitavad luua emotsionaalset sidet külastaja ja objekti vahel. See on eriti ilmne kunstimuuseumides, nagu Eesti Kunstimuuseum või Louvre, kus esteetiline kogemus on keskse tähtsusega. Barbara Kirshenblatt-Gimblett on rõhutanud, et muuseumis

³⁸ SIHTASUTUSE NARVA MUUSEUM PÕHIKIRI. Lk 1

³⁹ Eesti Kunstimuuseum. Eesti Kunstimuuseumi põhikiri. Eesti Kunstimuuseum. <https://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/2019/12/P%e3%b5hikiri.pdf> Lk 1 (Kasutatud 17.04.2025)

⁴⁰ Kurmo Konsa. Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 71

⁴¹ Veysel Apaydin. *Heritage values and communities: Examining heritage perceptions and public engagements. Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies* 5, no. 3–4. 2017. Lk 355

eksponeeritud kultuuripäränd muutub justkui „lavastatud autentsuseks“, kus esteetiline kogemus ei ole pelgalt kujunduselement, vaid pärandi elujõulisuse lahutamatu osa.⁴²

Muuseumid ei ole ainult pärandi hoidjad, vaid ka olulised teadusasutused. Neil on keskne roll esemete dokumenteerimisel, uurimisel ja säilitamisel. Muuseumid osalevad teadusprojektides, teevad koostööd ülikoolide ja teadusasutustega ning panustavad akadeemilisse arutellu kultuuripärandi päritolu ja tähenduse üle. Teaduslik väärtus avaldub ka konserveerimistöös, mille eesmärk on tagada esemete säilimine tulevastele põlvetele. Timothy Ambrose ja Crispin Paine rõhutavad oma raamatus *Museum Basics*, et uurimistööl on üks muuseumi põhifunktsioone, just see loob kultuuripärandile vajaliku konteksti ja tähenduse.⁴³

Kultuuripärandil on ka majanduslik väärtus. Muuseumid panustavad oluliselt nii kohaliku kui ka riikliku majanduse arengusse, olles olulised sihtkohad kultuuri- ja haridusturismi jaoks. Suured näitused toovad muuseumidesse miljoneid külastajaid, kes toetavad mitte ainult muuseumi tegevust, vaid ka laiemat teenindus- ja turismisektorit. Lisaks loovad muuseumid töökohti ning pakuvad koostöövõimalusi loome- ja haridusvaldkonna esindajatele. David Throsby toob oma teoses *Economics and Culture* esile, et kultuuril on lisaks sümbolsele väärtusele ka majanduslik kapital, mis avaldub näiteks turismituludes, investeeringutes ja kultuuri „müümises“ inimestele.⁴⁴

Kokkuvõttes ei ole muuseum pelgalt esemete kogumise ja säilitamise koht, vaid kultuurilise tähenduse looja ja vahendaja. Oma tegevuses käsitleb muuseum kultuuripärandit kui mitmetahulist nähtust, kus esteetilised elamused, teaduslik uurimine ja majanduslik mõju moodustavad tervikliku süsteemi. Just see mitmekihiline käsitlus teeb muuseumist olulise institutsiooni tänapäeva ühiskonnas.

⁴² Barbara Kirshenblatt-Gimblett. *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage*. Univ of California Press. 1998. Lk 51

⁴³ Timothy Ambrose, Crispin Paine. *Museum basics: the international handbook*. Routledge. 2006. Lk 114

⁴⁴ David Thorsby. *Economics and culture*. Cambridge university press. 2001. Lk 16

1.2 Muuseumid kui kultuurimälu institutsioonid

Esimeses alapeatükis käsitlesin muuseumi ja pärandi omavahelist seost ning tõin välja selle, et need kaks nähtust täiendavad teineteist. Käesoleva alapeatüki eesmärk on süveneda muuseumi rolli ja funktsioonidesse Eesti ühiskonnas. Siin vaadeldakse teemasid, nagu Eesti kultuuripärandipoliitika ja muuseumiseadus, muuseumide erinevad ülesanded ja tasandid, nende omandivormid ning rahastamismudelid. Eraldi keskendun muuseumi kui kultuuripoliitilise tegija rollile – institutsioonile, mis mõjutab otseselt seda, milliseid väärtusi ja objekte me otsustame tulevikule säilitada. Samuti puudutan muuseumide rahastamist. Kõik muuseumid ei toimi riikliku juhtimise all, mistõttu mõjutavad rahastusallikad nende tegevust märkimisväärselt.

Eesti kultuuripärandipoliitika ja muuseumiseadus on keskseks vahendiks, mille kaudu riik suunab ja määratleb muuseumide rolli kultuurimälu institutsioonidena. Kuigi muuseumiseaduse ja kogumispõhimõtete põhjalikum käsitus toimub järgmises peatükis, toon siin välja mõned olulisemad aspektid. Muuseumiseadus sätestab muuseumi põhifunktsioonid, sealhulgas kogumise, dokumenteerimise, säilitamise ja eksponeerimise põhimõtted.⁴⁵ Seadus reguleerib eelkõige riiklike muuseumide tegevust, samas kui eraõigusliku isiku muuseumid ja omavalitsusmuuseumid ei allu selle regulatsioonile samal määral. Näiteks riik peab üleval riigimuuseume, kohalikel omavalitsustel lausub vastutus oma muuseumide ees.⁴⁶ Siiski kehtib neile muuseumiseadus, milles on selgelt kirjas ka nende kohustused, mida nad peavad täitma.⁴⁷ Lühidalt käsitlen ka kogumispõhimõtteid, mis on üks muuseumide põhidokumente. Need määratlevad, milliseid objekte muuseum kogub, millistel kaalutlustel valikuid tehakse, kuidas toimub kogumisprotsess ning millised on suhted annetajate ja teiste teabeasutustega. Kogumispõhimõtted on aluseks muuseumi teadlikule ja läbimõeldud tegutsemisele pärandi säilitamisel.⁴⁸

Oluline kontekst muuseumide rolli mõistmisel on riigi kultuuripoliitika, mis on praegu ühiskondlikus arutelus keskne teema. Viimaste aastate arengud viitavad sellele, et kultuuriasutused on jäänud poliitilistes prioriteetides tagaplaanile. Eriti ilmneb see

⁴⁵ Muuseumiseadus. Riigi Teataja. 15.07.2013. <https://www.riigiteataja.ee/akt/MuuS> (Kasutatud 12.04.2025)

⁴⁶ Muuseumiseadus. Riigi Teataja. 15.07.2013. <https://www.riigiteataja.ee/akt/MuuS> (Kasutatud 12.04.2025)

⁴⁷ Muuseumiseadus. Riigi Teataja. 15.07.2013. <https://www.riigiteataja.ee/akt/MuuS> (Kasutatud 17.04.2025)

⁴⁸ Kurmo Konsa. Laulupidu ja verivorst: 21.sajandi vaade kultuuripärandile. 2014. Lk 110

kultuurisektori rahastamise kärbetes, mis mõjutavad otseselt ka muuseumide tööd ja võimekust. Näiteks on kavandatud, et Kultuuriministeeriumi hallatavate muuseumide eelarvet kärbitakse 2028. aastani igal aastal 4%. 2025. aastaks plaanitud kärbe muuseumivaldkonnas ulatub 5,3 miljoni euroni.⁴⁹ Sellised kärped seavad küsimärgi alla, kuidas muuseumid suudavad täita oma seaduslikke ülesandeid olukorras, kus juba niigi piiratud ressursid vähenevad veelgi.

Muuseumi funktsioonid ei piirdu üksnes pärandi säilitamisega. Nende tegevus on ühiskondlikult mitmetasandiline ning sageli määratletud seaduse, avalike ootuste ja institutsionaalse võimekuse kaudu.⁵⁰ Muuseumi struktuur ja suurus mõjutavad kahtlemata nende võimet oma ülesandeid täita. Näiteks suuremad riiklikud muuseumid, nagu Eesti Rahva Muuseum, suudavad täita lisaks säilitamisele ka aktiivset teadustööd, olles samal ajal eeskujuks teistele muuseumidele. Pärandi kogumine on sihipärane tegevus, mis võib keskenduda kindlale ajalooajale, valdkonnale või kogukonnale. Säilitamine ja konserveerimine on tömahukas ning võib olla nii ennetav kui ka taastav – eesmärgiga tagada museaalide võimalikult pikaajaline säilimine.⁵¹ Pärandi kasutatavaks tegemine toimub peamiselt läbi näituste, kus muuseumid tagavad esemete eksponeerimiseks sobivad tingimused, et vältida nende kahjustamist.⁵² Selline tegevus ei aita üksnes tutvustada kogusid, vaid toetab ka ühiskondlikku identiteeditunnet ja kultuurilist järjepidevust. Näiteks ERM-i tegevus aitab mõista meie esivanemate elu ja sellega seoses ka iseenda juuri ja kuuluvustunnet.⁵³

Näituste korraldamine on üks muuseumi keskseid funktsioone, see võimaldab ühtaegu harida publikut ja teenida tulu.⁵⁴ Uuringud näitavad, et inimesed seostavad muuseumi eelkõige vaba aja sisustamisega ning hindavad neid kui usaldusväärseid ja huvitava sisuga asutusi.⁵⁵ Lisaks hariduslikule ja kultuurilisele väärtusele on muuseumid olulised ka majanduslikus mõttes, täites olulist rolli turismisektoris. Nad on osa laiemast elamusmajandusest – nagu Kurmo Konsa on märkinud, müüvad muuseumid ja teemakeskused külastajatele kultuuri elamusena.⁵⁶

⁴⁹ Eesti Kultuuriministeerium. Kultuurieelarve 2025. Eesti Kultuuriministeerium. <https://kul.ee/kultuurieelarve-2025> (Kasutatud 12.04.2025)

⁵⁰ Harold Osborne. *Museums and their functions*. *Journal of aesthetic education* 19.2. 1985. Lk 45

⁵¹ Kurmo Konsa. Laulupidu ja verivorst: 21.sajandi vaade kultuuripärandile. 2014. Lk 151

⁵² Sandra Powers. *Why exhibit? The risks versus the benefits*. *The American Archivist* 41.3. 1978. Lk 297

⁵³ Kurmo Konsa. Laulupidu ja verivorst: 21.sajandi vaade kultuuripärandile. 2014. Lk 87

⁵⁴ Kurmo Konsa. Laulupidu ja verivorst: 21.sajandi vaade kultuuripärandile. 2014. Lk 131

⁵⁵ AS Emor. Muuseumide ja raamatukogude külastajate ja mittekülastajate uuring. 2018. Lk 5

⁵⁶ Kurmo Konsa. Laulupidu ja verivorst: 21.sajandi vaade kultuuripärandile. 2014. Lk 85

Näiteks Eesti kaevandusmuuseum Kohtla– Nõmmel tutvustab Eesti põlevkivitööstuse lugu viisil, mis on nii hariv kui ka meeldejääv.⁵⁷

Muuseumid täidavad ka olulist sotsiaalset funktsiooni. Need on kohad, kus kogukonnad saavad kokku tulla, pered saavad ühiselt aega veeta ning külastajad kogeda midagi, mis loob sidet nii mineviku kui üksteisega. Kokkuvõttes võib öelda, et muuseum on mitmetahuline institutsioon, mis ühendab hariduse, majanduse ja kogukondliku elu ning mängib ühiskonnas olulist ja mitmekesist rolli.

Eestis tegutsevad muuseumid erinevates juriidilistes vormides ja omandisuhetes, mis mõjutavad oluliselt nende tegevusvõimalusi, rahastamist ja rolli ühiskonnas. Kõige kõrgemal tasandil on riiklikud muuseumid, mille asutajaks ja rahastajaks on riik. Näidetena võib tuua Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Maanteemuuseumi. Mõned muuseumid toimivad riigi asutatud sihtasutustena, nagu näiteks SA Eesti Kunstimuuseum ja SA Eesti Ajaloomuuseum. Need asutused on küll juriidiliselt sihtasutused, kuid nende rahastamine ja strateegiline juhtimine toimub riigi kaudu.⁵⁸ Kolmandaks muuseumitüübiks on kohaliku omavalitsuse muuseumid, mis tegutsevad linnade või valdade haldusalas. Heaks näiteks on Tallinna Linnamuuseum või Pärnu Muuseum. Lisaks eksisteerivad eraasutuste juures tegutsevad muuseumid, näiteks „A. Le Coqi õllemuuseum, mis kuulub ettevõttele ning toimib selle struktuuris osaliselt turundusliku ja osaliselt kultuurilise üksusena. Samuti on Eestis eraõigusliku isiku muuseum, mis on asutatud erasikute või mittetulundusühingute initsiatiivil. Nende hulka kuulub näiteks Eesti Jalgrattamuuseum ja Järva– Jaani vanatehnika varjupaik. Muuseumiseadus eristabki muuseumi nende omandivormi ja hallatava struktuuri järgi, kuid täpsem regulatsioon kehtib eeskätt riiklikel muuseumidel ja avalik– õiguslikele asutustele.

Muuseumi omandivorm ei ole pelgalt formaalne küsimus – see määrab suuresti, millised on muuseumi rahastusallikad, tegevusvabadus, strateegilised eesmärgid ning võimekus osaleda teadus– ja arendustegevuses. Käesoleva uurimistöo üks eesmärk ongi analüüsida, kuidas erinevad juriidilised vormid ja omandisuhted mõjutavad muuseumide rolli ja toimetulekut Eesti kultuuriväljal.

⁵⁷ Eesti Kaevandusmuuseum. Kohtla kaevanduse lugu. Eesti Kaevandusmuuseum. <https://kaevandusmuuseum.ee/meist/kohtla-kaevanduse-lugu/> (Kasutatud 17.04.2025)

⁵⁸ Eesti Kultuuriministeerium. Muuseumide valdkonna rahastamine. *Eesti Kultuuriministeerium*. <https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/muuseumid/rahastamine> (Kasutatud 17.04.2025)

Muuseumid ei ole pelgalt kultuuripärandi säilitajad, vaid aktiivsed kultuuriloojad. Nad osalevad teadlikult ühiskondlikus väärtusloomes, otsustades, milliseid lugusid, esemeid ja ideid tasub säilitada ja esile tõsta. Kuraatorite valikud, alates kogude täiendamisest ja näituste koostamisest kuni infomaterjalide sõnastuseni, kujundavad ühiskondlikke arusaamu minevikust ja mõjutavad seda, kuidas me mõistame oma kultuurilist identiteeti.⁵⁹ Seeläbi on muuseumid palju enam kui neutraalsed mäluhoidlad, nad on ideoloogilised institutsioonid, mis peegeldavad ja mõjutavad ajastu väärtushinnanguid ja ühiskondlikke prioriteete.⁶⁰

Samuti võivad muuseumid täita kriitilist rolli, olles platvormiks marginaliseeritud häälte ja alternatiivsete vaatenurkade esiletõusuks. Nad saavad pakkuda võimalust ajaloole läheneda mitmehäälselt, tuues esile seni tähelepanuta jäänud kogemusi. Just see aspekt teeb muuseumidest olulise kultuurilise ja sotsiaalse mõjutaja, kelle vastutus ulatub kaugemale pelgast säilitamisest – nad loovad tähendusi, mis vormivad meie tulevikupilti.

Eestis rahastatakse muuseume peamiselt riigieelarve ja kohalike omavalitsuste vahendite kaudu. Viimastel aastatel on aga järjest olulisemaks muutunud mitmekesiste tuluallikate kaasamine, nende hulka kuuluvad projektipõhine rahastus, piletitulu, annetused ning koostöö erasektoriga.⁶¹ Ka rahvusvaheliselt on tunnustatud, et kuigi muuseumid tegutsevad enamasti avaliku sektori asutustena, on nende toimimise jaoks üha olulisem erasektori panus, eriti rahastuse ja partnerluste kaudu.⁶² Üheks probleemiks on muutunud muuseumide kasvav sõltuvus turismist. Tulu teenimine külastajate kaudu võib seada ohtu muuseumi sõltumatuse ja võime täita oma ühiskondlikku, hariduslikku ning kriitilist rolli.⁶³ Seetõttu on vajalik tasakaalustatud rahastusmudel, kus riiklik ja omavalitsuslik toetus tagab muuseumile stabiilsuse ja avaliku hüve pakkumise, samas kui mitmekesised lisatuluallikad võimaldavad paindlikkust, arengut ja uuenduslikkust.

⁵⁹ Sharon Macdonald. *A companion to museum studies*. 2011. Lk 221

⁶⁰ Laurajane Smith. *Uses of heritage*. 2006. Lk 109

⁶¹ Kurmo Kõnsa. *Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile*. 2014. Lk 131

⁶² Bruce Seaman. *The role of the private sector in cultural heritage. Handbook on the economics of cultural heritage*. 2013. Lk 112

⁶³ Hannu Piekkola, Otto Suojanen, Arttu Vainio. *Economic impact of museums*. 2014. Lk 15

1.3 Pärandi säilitamise eesmärgid ja väärtused

Kultuuripärandi säilitamine ei ole pelgalt esemete või traditsioonide alleshoidmine, vaid laiem ühiskondlik, eetiline ja kultuuriline praktika. Küsimus „Miks me pärandit säilitame?“ on tihedalt seotud sellega, milliseid väärtusi me ühiskonnana oluliseks peame ning millist tulevikupilti me kujundame. Pärandi säilitamise eesmärgid hõlmavad identiteedi kujundamist, ühiskondliku sidususe tugevdamist, teadmiste edasiandmist ning jätkusuutlikkuse ja põlvkondadevaheline õigluse tagamist. Selles alapeatükis käsitlem pärandi säilitamise peamisi eesmärke ja nendega seotud väärtuseid. Toon esile, kuidas pärand toetab isiklikku, kogukondlikku ja rahvuslikku identiteeti, millist rolli mängib see ajalise järjepidevuse ja kultuurilise jätkusuutlikkuse tagamisel ning kuidas muuseumid teevad väärtusotsuseid piiratud ressursside ja ühiskondlike ootuste vahel. Eraldi tähelepanu pööran tarbimisväärtuse ja kultuurilise väärtuse pingeväljadele, mis kujundavad pärandi tähendust ja käsitlemist kaasajal.

Identiteedi kujunemine on mitmetahuline protsess, mis hõlmab nii isiklikke kui ka kollektiivseid mõjutajaid. Individuaalne identiteet kujuneb inimese isiklike kogemuste, väärtushinnangute ja sotsiaalsete suhete kaudu.⁶⁴ Kogukondlik identiteet seostub kuuluvustundega teatud sotsiaalsesse gruppi, näiteks perekonda, keelekogukonda või kultuurilisse kooslusse, mis pakub indiviidile raamistiku enesemääratluseks ja seotuse tunnetamiseks.⁶⁵

Rahvuslik identiteet põhineb ühisel ajalool, keelel, sümbolitel ja kollektiivsel määl ning omab erilist tähtsust riikliku kuuluvuse ja patriotismi kontekstis.⁶⁶ Kõiki neid identiteeditasandeid kujundavad mitmesugused ühiskondlikud mõjutegurid, nagu haridus, meedia, poliitika ja ajaloolised sündmused, mis kujundavad inimeste arusaamu endast ja oma kuuluvusest.

Selles protsessis mängivad muuseumid olulist rolli. Muuseumid pakuvad füüsilist ja sümbolset ruumi, kus esitatakse lugusid minevikust, tõlgendatakse kogukondlikke ja rahvuslikke narratiive ning vahendatakse kultuurilisi tähendusi. Näitused, kogud ja

⁶⁴ James Fearon. *What is identity (as we now use the word)*. Unpublished manuscript. Stanford University, Stanford. 1999. Lk 3

⁶⁵ Josephine Hennessy, Michael West. *Intergroup behavior in organizations: A field test of social identity theory*. *Small group research* 30.3.1999. Lk 362

⁶⁶ Anthony Smith. *National Identity*. University of Nevada Press. 1991. Lk 20

haridusprogrammid aitavad külastajatel suhestuda ajalooga ning asetada enda isiklik kogemus laiemasse kultuurilisse ja ühiskondlikku konteksti. Eriti oluline on see noorte ja uussisserändajate puhul, kelle jaoks muuseum võib toimida lähtekohana oma identiteedi mõtestamisel uues keskkonnas.

Oluline on mõista, et identiteet ei ole staatiline ega lõplik, vaid pidevalt arenev ja muutuv nähtus. See kohandub vastavalt nii isiklikele elukogemustele kui ka laiematele ühiskondlikele muutustele.⁶⁷ Muuseumid kui ajalooteadmise ja kultuurilise mälu vahendajad ei peegelda üksnes identiteete, vaid aitavad aktiivselt kaasa nende kujunemisele.

Jätkusuutlikkus ja põlvkondadevaheline õiglus on omavahel seotud eetilised ja sotsiaalsed põhimõtted, mis rõhutavad meie vastutust tulevaste põlvkondade ees. Jätkusuutlikkus tähendab ressursside kasutamist viisil, mis ei kahjusta keskkonna, ühiskonna ega majanduse pikaajalist toimimist ega elujõulisust.⁶⁸ Põlvkondadevaheline õiglus laiendab seda mõtteviisi, küsides, millised tagajärjed on tänastel otsustel veel sündimata inimestele ning milline on meie moraalne kohustus säilitada pärandit, olgu selleks looduskeskkond, kultuurilised väärtused või sotsiaalsed struktuurid.⁶⁹

Muuseumid mängivad selles kontekstis olulist rolli. Nad on asutused, mis loovad ja vahendavad teadmisi pikas ajaperspektiivis ning toimivad kultuurilise ja ajaloolise järjepidevuse tagajatena. Näiteks kliimamuutustega seotud riskide teadvustamine museaalide säilitamisel, materjalide keskkonnasõbralik kasutus või kultuuripärandi digiteerimine on osa sellest, kuidas muuseumid panustavad intergeneratiivse õigluse elluviimisse. Lisaks võimaldavad muuseumid käsitleda kestlikkuse ja põlvkondadevahelise õigluse teemasid ka sisuliselt, pakkudes näitusi ja haridusprogramme, mis suunavad publikut mõtlema pikaajalisele vastutusele, näiteks kliimamuutuste, looduskeskkonna kaitse või kultuurilise mitmekesisuse säilitamise üle.

Selline vastutustundlik tegutsemine eeldab pikaajalist visiooni ja strateegiat, mis ei keskendu üksnes hetkevajadustele, vaid arvestab ka tulevikuga. Muuseumid on seega mitte ainult mineviku hoidjad, vaid ka tulevikku suunatud institutsioonid, kelle tegevus aitab tagada, et

⁶⁷ Stuart Hall. Introduction: *Who needs identity?. Questions of cultural identity*. SAGE Publications Ltd. 2011. Lk 16–17.

⁶⁸ Gro Brundtland. Brundtland report. *Our common future*. Oxford University Press. 1987. Lk 49

⁶⁹ Lukas Meyer. *Intergenerational justice*. Routledge. 2017. Lk 6

järgmised põlvkonnad saaksid osa sellest kultuurilisest, teadmuslikust ja keskkondlikust pärandist, mida me täna loome ja säilitame.

Kasutusväärtus ja kultuuriline väärtus on kaks erinevat, kuid tihti omavahel põimuvat mõõdet, mille kaudu muuseumid hindavad esemeid ning teevad otsuseid nende säilitamise, eksponeerimise ja tõlgendamise kohta. Kasutusväärtus viitab eseme materiaalsele või majanduslikule tähendusele, näiteks selle haruldus, turuhind, atraktiivsus külastajate jaoks või potentsiaal panustada muuseumi tuludesse turismi kaudu. David Thorsby kultuurimajanduse käsitus toob esile, et kultuuripärandil on nii sümboolne kui majanduslik väärtus.⁷⁰ Kultuuriline väärtus keskendub seevastu eseme sümboolsele, ajaloolisele või identiteeti toetavale tähendusele, mis võib olla oluline teatud kogukonnale, piirkonnale või ühiskonnale laiemalt.⁷¹

Kuigi kasutus- ja kultuuriline väärtus võivad ideaalis teineteist täiendada, tekivad muuseumipraktikas nende vahel sageli pinged. Näiteks võib objekt, millel on suur publikupotentsiaal ja turunduslik atraktiivsus, nagu popkultuuri ikoon või „Instagrami-sõbralik“ eksponaat⁷², aidata suurendada külastajate arvu ja seeläbi toetada muuseumi majanduslikku toimetulekut. Samas ei pruugi selline objekt omada sügavat kultuurilist või ajaloolist tähendust. Vastupidiselt võib kogukonnale tähenduslik ese, millel on suur emotsionaalne või identiteediline väärtus, jääda tähelepanuta, kui ta ei ole visuaalselt atraktiivne või turunduslikult kasumlik. See dilemmade kogum sunnib muuseume küsima: kas me kogume seda, mida publik ootab, või seda, mis on kultuuriliselt ja ajalooliselt tähenduslik? Sellised küsimused pole ainult strateegilised, vaid on tihedalt seotud ka muuseumietikaga ning muuseumi rolliga väärtushinnangute kujundamisel.

Muuseumide otsustusprotsessis püütakse sageli tasakaalustada neid kahte mõõdet. Kuigi kultuuriline väärtus on muuseumide missiooni seisukohalt kesksem, aidates mõtestada pärandit ja tugevdada kultuurilist identiteeti, ei saa täielikult eirata ka kasutusväärtust, eriti olukorras, kus rahastus on piiratud ning külastajate arv mõjutab otseselt muuseumi elujõulisust.⁷³ Näiteks

⁷⁰ David Thorsby. *Economics and culture*. Cambridge university press. 2001. Lk 16

⁷¹ David Thorsby. *Economics and culture*. Cambridge university press. 2001. Lk 15

⁷² „Instagrami-sõbralik“ eksponaat on visuaalselt silmapaistev, emotsiooni tekitav või interaktiivne objekt või installatsioon, mis kutsub külastajat seda pildistama ja sotsiaalmeedias jagama.

⁷³ Katja Lindqvist. *Museum finances: challenges beyond economic crises. Museum management and curatorship* 27.1. 2012. Taylor & Francis. Lk 2

võib mõni objekt olla välja pandud peamiselt selle populaarsuse tõttu, kuid kuraator lisab sellele tõlgenduse, mis aitab esile tuua ka eseme sügavama kultuurilise tähenduse.

Kasutus- ja kultuuriväärtuse vaheline tasakaal on oluline just seetõttu, et muuseumide eesmärk ei ole pelgalt publiku meelitamine või majandusliku tulu teenimine, vaid tähendusliku ja mitmekesise kultuuripärandi hoidmine ning vahendamine. Seetõttu seisavad muuseumid sageli keeruliste väärtusotsuste ees – millised objektid väärivad säilitamist, millised mitte, ja kuidas neid esitleda viisil, mis kõnetab publikut, kuid ei lihtsusta eseme tähendust liigselt turuloogika järgi.

1.4 Muuseumide kogumispõhimõtted ja – praktikad

Muuseumide kogud on asutuse identiteedi ja tegevuse keskmes, kujundades seda, millist minevikku ja kultuuri peetakse säilitamisväärseks. Kogumine ei ole juhuslik ega neutraalne, vaid teadlik ja väärtuspõhine praktika, mida suunavad muuseumi kogumispõhimõtted. Need määratlevad, milliseid objekte kogutakse, millistel alustel tehakse valikuid ning kuidas neid otsuseid põhjendatakse. Kogumistegevust mõjutavad lisaks institutsionaalsele missioonile ka praktilised ja poliitilised tegurid, nagu ressursipiirangud, ühiskondlikud ootused ning kultuurilised väärtused, peegeldades muuseumi identiteeti. Käesolevas alapeatükis käsitletakse, kuidas muuseumid langetavad kogumisotsuseid, millised on valiku- ja välistusmehhanismid ning kuidas muutuvad kogude kujunemise põhimõtted ajas. Erilist tähelepanu pööratakse kaasaegsetele kogumistrendidele, sealhulgas kogukonnakesksele ja igapäevaelu dokumenteerimisele, mis viitavad laienevale arusaamale sellest, mida peetakse kultuuriliselt tähenduslikuks.

Oluline on mõista, et muuseumide kogumisvalikud ei ole juhuslikud ega neutraalsed – need põhinevad teadlikel otsustel, mis lähtuvad muuseumi missioonist, eesmärkidest ja kogumispõhimõtetest. Muuseumi kogumispõhimõtted on keskne alusdokument, mille järgi langetatakse otsused selle kohta, milliseid objekte kogudesse lisada.

Muuseumide kogumistegevus on alati selektiivne. Kogutakse objekte, mis täiendavad olemasolevat kollektsiooni, omavad ajaloolist, esteetilist või teaduslikku väärtust ja vastavad muuseumi identiteedile ning tegevusfookusele.⁷⁴ Kuid iga lisatud objekt tähendab samas ka paljude teiste välistamist. Sageli jäävad kogudest välja esemed, mis ei sobitu valitseva ajalookäsitluse, institutsiooniliste piirangute või ruumiliste ja rahaliste võimalustega. Välistamisele võivad langeda ka objektid, mis on seotud marginaliseeritud gruppidega või esindavad vähem tähelepanu saanud vaatenurki.

Selline valikulisus ei ole pelgalt tehniline, vaid peegeldab ka ühiskondlikke võimustruktuure ning seda, kuidas ametlik ajalugu muuseumis vormub ja kinnistub.⁷⁵ Seetõttu on mitmed kaasaegsed muuseumid hakanud kriitiliselt analüüsima oma kogude kujunemislugu ja laiemat

⁷⁴ Susan Pearce. *Museum objects*. In *Interpreting objects and collections*. Routledge. 2012. Lk 125

⁷⁵ Sharon Macdonald. *A companion to museum studies*. John Wiley & Sons. 2011. Lk 165

esindusloogikat. Üha enam püütakse esile tuua seni varju jäänud kogemusi ning kaasata erinevaid kogukondi ka kogumisprotsessi. Samas jääb aktuaalseks küsimus: kes otsustab, mis on kogumisväärne? See on keskne teema muuseumieetika ja kultuuripoliitika valdkonnas, mille ümber toimub pidev diskussioon.

Tänapäeva muuseumipraktikas eristatakse üha enam kolme kontseptuaalset lähenemist kogumisele: objektikeskset, väärtusekeskset ja inimkeskset. Objektikeskne lähenemine keskendub esemele kui materiaalsele ja autentsele ajalooallikale. Selle puhul hinnatakse objekti vanust, haruldust, seisukorda ja dokumenteeritud päritolu. Selline lähenemine esindab klassikalist muuseumipraktikat, kus esemel on iseseisev teadmisi vahendav väärtus, seda käsitletakse kui ajaloo „tunnistajat“, mis kannab faktilist informatsiooni mineviku kohta.⁷⁶ Väärtusekeskne lähenemine nihutab tähelepanu objekti füüsiliselt omadustelt selle tähendusele. Objekte kogutakse eelkõige nende sümbolse, kultuurilise või esteetilise väärtuse tõttu. Näiteks võib muuseum lisada kogusse mõne igapäevase või isegi tööstuslikult toodetud eseme, kui sel on oluline tähendus rahvusliku identiteedi, ajaloolise mälestuse või ühiskondliku muutuse seisukohalt.⁷⁷ Inimkeskne lähenemine lähtub kogukondade ja inimeste vaatenurgast. Siin on keskmes küsimus, kuidas inimesed suhestuvad objektiga ja millist tähendust nad sellele omistavad, olgu see isiklik, emotsionaalne või kogukondlik.⁷⁸ Selle lähenemise puhul osalevad sageli ka kogukonnad ise kogumisotsustes, mis muudab protsessi kaasavamaks ja demokraatlikumaks. Tähelepanu pööratakse ka elavale kultuuripärandile, suulisele ajaloole ja mälestustele, mida objekt endas kannab või esile kutsub.

Need kolm lähenemist ei välista üksteist, vaid eksisteerivad sageli paralleelselt. Erinevates muuseumides võib nende suhteline osakaal ja rõhuasetus varieeruda, sõltudes muuseumi missioonist, kogumispõhimõtetest ning eetilistest valikutest. Terviklik kogumispoliitika suudab arvestada kõigi kolme vaatenurgaga, pakkudes nii teaduslikku kui kultuurilist mitmekihilisust.

Muuseumikogud ei ole staatilised ega neutraalsed, vaid kujunenud aja jooksul läbi valikute, mis peegeldavad konkreetsete ajastute väärtushinnanguid, esteetilisi norme ja ideoloogilisi eelistusi. Need kogud on dünaamilised – muutuvad ajas koos ühiskondlike, kultuuriliste ja poliitiliste arengutega. Kogude dünaamilisus tähendab, et esemete väärtus ja tähendus ei ole

⁷⁶ Susan Pearce. *Collecting reconsidered. Interpreting objects and collections*. Routledge. 2012. Lk 265

⁷⁷ David Thorsby. *Economics and culture*. Cambridge university press. 2001. Lk 15

⁷⁸ Sheila Watson. *Museums and their Communities*. London: Routledge. 2007. Lk 7

püsivad: see, mida kunagi peeti ebaoluliseks, igapäevaseks või isegi sobimatuks, võib hiljem omandada märkimisväärse kultuurilise ja ajaloolise tähtsuse.

Heaks näiteks on nõukogudeaegne igapäevaelu, mis veel hiljuti jäi paljuski muuseumikogude fookusest välja. Kuigi ideoloogilised sümbolid ja juhtfiguuride portreed leidsid oma koha kogudes või mäluaikades, jäi tavainimese elu, tema rõivad, defitsiitkaubad, isetehtud mööbel ja kodune sisekujundus, pikka aega tähelepanuta. Alles postsotsialistlikul perioodil hakati neid esemeid väärtustama kui kollektiivse mälu, identiteedi ja igapäevakultuuri olulisi kandjaid. Näiteks Eesti Vabaõhumuuseumis eksponeeritav kolhoosielamu on saanud tähenduslikuks sümboliks sellest ajastust ja sotsiaalsest reaalsusest, mis oli pikka aega varju jäänud.⁷⁹

Sarnane ümberhindamine toimub ka tänapäeva subkultuuride ja alternatiivsete kultuurivormide osas. Tänavakunst, *Black Lives Matter* liikumisega seotud visuaalne pärand, LGBTQ+ kogukondade looming ning digitaalne kultuur näiteks veebipõhine pärand, meemid, sotsiaalmeedia arhiivid võivad esmapilgul tunduda ajutised või marginaalsed, ent tegelikult peegeldavad nad olulisi ühiskondlikke protsesse ja väärtusi.⁸⁰ Kaasaegsed muuseumid on hakanud järjest enam koguma mitte ainult traditsioonilisi esemeid, vaid ka sotsiaalseid ja aktivistlikke nähtusi, mõistes nende rolli kultuurilise muutuse vahendajatena.⁸¹

Lisaks kujundavad muuseumikogusid ka poliitilised ja ideoloogilised jõud. Teatud esemeid on erinevatel ajaperioodidel süstemaatiliselt ignoreeritud, hävitatud või varjatud, sest need ei sobitunud valitsevasse ajaloonarratiivi. Samas on uued ühiskondlikud liikumised ja poliitilised režiimid toonud esile seni alla surutud lood ja kogukonnad, näiteks kriitilise suhtumise koloniaalpärandisse, soopõhise ajaloo esiletõusu või põlisrahvaste kultuuri kogumise nende endi osalusel.⁸²

Kogude dünaamilisus nõuab muuseumidelt paindlikkust ja eneserefleksiooni. Küsimus ei ole ainult selles, mida koguda, vaid ka miks, kelle jaoks ja kelle perspektiivi kaudu. Muuseum ei

⁷⁹ Eesti Vabaõhumuuseum. Kolhoosi korterelamu. Eesti Vabaõhumuuseum.

<https://evm.ee/ekspositsioon/uksikobjektid/kolhoosi-korterelamu> (Kasutatud 13.04.2025)

⁸⁰ Rodney Harrison, Nélia Dias, and Kristian Kristiansen. *Critical heritage Studies and the Futures of Europe*. UCL Press. 2023. Lk 6, 178

⁸¹ Robert Janes Richard Sandell. *Museum activism*. Taylor & Francis. 2019. Lk 1997

⁸² Rodney Harrison, Nélia Dias, and Kristian Kristiansen. *Critical heritage Studies and the Futures of Europe*. UCL Press. 2023. Lk 291– 292

ole enam lihtsalt „mineviku hoidja“, vaid aktiivne osaleja kultuuriliste väärtuste kujundamises ja ühiskondliku dialoogi edendamises.

Muuseumide kogumistegevust ei määra üksnes kultuurilised, teaduslikud või ideoloogilised kaalutlused. Väga olulist rolli mängivad ka praktilised ja materiaalsed piirangud, nagu ruumi nappus, ebapiisav rahastus, piiratud personal või konserveerimisvõimekus. Ressursside piiratus on üks peamisi tegureid, mis kujundab muuseumide kogumispoliitikat – see mõjutab otseselt, milliseid objekte on võimalik koguda ja millest tuleb loobuda.

Kuigi muuseumide ideaal on esindada ühiskonda võimalikult mitmekülgselt ja ajas kestvalt, tuleb tegelikkuses teha pidevaid valikuid ja kompromisse, mis sageli peegeldavad institutsioonide praktilisi võimalusi, mitte pelgalt nende soove või missiooni.⁸³ Eriti teravalt tuleb see esile väikestes ja regionaalsetes muuseumides, kus napid eelarved sunnivad loobuma isegi selliste esemete säilitamisest, millel on selge kultuuriline või ajalooline väärtus.⁸⁴ Näiteks kaasaegne installatsioonikunst, mis nõuab eritingimusi ladustamiseks ja eksponeerimiseks, võib osutada liiga nõudlikuks muuseumile, mille hoiuruumid on loodud pigem traditsiooniliste objektide jaoks. Samuti võivad ajutised näitused nõuda spetsiaalset valgusrežiimi või kliimatingimusi, mille loomine ületab muuseumi tehnilised ja rahalised võimalused.⁸⁵

Ressursside puudus ei mõjuta üksnes seda, mida kogutakse, vaid ka millal ja kui kiiresti muuseumid reageerivad ühiskonna muutustele. Näiteks kui ühiskonnas tekib ootamatu huvi mõne nähtuse vastu, olgu selleks sotsiaalsemeedia visuaalkultuur, kliimaliikumiste sümbolid või mõne kriisi hetkel esile kerkinud materjalid, ei pruugi muuseumidel olla võimalust kiiresti reageerida. Seeläbi võivad olulised hetked jääda dokumenteerimata, mis loob tulevikuks tühimikke meie ühises mälupildis.

Samuti seab ressursside piiratus piiranguid kogukonnakesksele ja inimkesksele kogumisele, mis eeldab ajamahukaid koostööprotsesse, usaldussuhete loomist ja süvaintervjuude tegemist. Kui muuseumi personal on ülekoormatud või töötab ebastabiilse projektipõhise rahastuse tingimustes, võib selline põhjalik töö osutada teostamatuks.⁸⁶ Piiratud rahastamine võib

⁸³ Richard Sandell. *Museums, society, inequality*. London: Routledge. 2002. Lk 18

⁸⁴ Kurmo Konsa. *Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaate kultuuripärandile*. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 186

⁸⁵ Alexei Bogdanov Vladimir Smirnov. *Why it is Necessary to Revise The Standards of Exhibition Lighting*. *Light Eng* 27. 2018. Lk 6–7

⁸⁶ Thistle, Paul. *Fully Loaded Camels: Addressing Museum Worker Task Saturation*. *updated and expanded version of paper presented at the University of Toronto Museum Studies Program 40th Anniversary Conference Taking Stock: Museum Studies and Museum Practices in Canada on*. Vol. 24. 2010. Lk 3

mõjutada ka muuseumi võimekust kriitiliselt analüüsida ja ümber hinnata varasemaid kogumispraktikaid. Näiteks koloniaalpärandi dekoloniseerimine või vähemusrühmade esindatuse suurendamine nõuab teadlikku planeerimist, interdistsiplinaarset lähenemist ja sageli ka koostööd väliste ekspertidega, kõik see eeldab aga täiendavaid ressursse.

Ressursside piiratus muuseumide kogumistegevuses sageli nähtamatu, kuid määrava tähtsusega jõud. See ei mõjuta üksnes kogude sisu, vaid ka muuseumide suutlikkust täita oma rolli kultuurilise mälu loojate ja vahendajatena. Selle mõistmine ja teadvustamine on oluline samm ausa, läbipaistva ja vastutustundliku kogumispoliitika kujundamisel.

Muuseumikogud on pidevas kasvus – uusi objekte lisandub annetuste, sihipärase kogumise ning arheoloogiliste või teaduslike tööde kaudu. Iga uus objekt aga ei tähenda pelgalt väärtuse lisandumist kogule, vaid kaasneb ka praktiline vastutus: esemele tuleb tagada ruum, hooldus, dokumenteerimine ning sageli ka spetsiaalsed säilitustingimused. Seetõttu on kogude jätkusuutlik haldamine muutumas üheks keskseks küsimuseks tänapäeva muuseumipraktikas. Jätkusuutlikkus muuseumide kontekstis ei tähenda üksnes keskkonnasäästlikkust, vaid ka institutsionaalset võimekust kogusid hallata pikaajaliselt, läbimõeldult ja sotsiaalselt vastutustundlikult.⁸⁷ Mida rohkem kogud kasvavad, seda suurema surve alla satuvad muuseumide ressursid, mis sunnib langetama olulisi valikuid, kas püüda säilitada kõike, mille võib tulevikus olla väärtus või piirduda selektiivse, prioriteetide põhise kogumispoliitikaga.

Üha enam muuseume on liikumas niinimetatud aktiivsete kogude poole – see tähendab kollektsioone, mida mitte ainult ei säilitata, vaid ka uuritakse, eksponeeritakse ja kasutatakse ühiskondlikult tähenduslikul viisil. Selleks on vajalik kriitiline ja teadlik lähenemine, mis hõlmab selektiivset kogumist ning vajadusel ka objektide eemaldamist kogudest. Kuigi see on paljude muuseumide jaoks olnud tundlik ja vastuoluline teema, moodustab see osa vastutustundlikust ja kestlikust kogude haldamisest.⁸⁸

Kestlikkus hõlmab ka keskkonnamõjude hindamist. Suurte kogude hoidmine nõuab märkimisväärset energiatarbimist, näiteks kliimaseadmete ja valgustuse kaudu, mis seab küsimärgi alla mitte ainult muuseumi rahalise võimekuse, vaid ka asutuse ökoloogiline jalajälg.⁸⁹ Seetõttu on rahvusvahelisel tasandil üha enam tähelepanu pööratud rohelisematele

⁸⁷ Nick Merriman. *Museum collections and sustainability. Cultural trends* 17.1. Taylor & Francis. 2008. Lk 5

⁸⁸ Nick Merriman. *Museum collections and sustainability. Cultural trends* 17.1. Taylor & Francis. 2008. Lk 14

⁸⁹ Sarah Brophy Elizabeth Wylie. *The green museum: A primer on environmental practice*. Altamira press. 2013. Lk 42–43

muuseumipraktikatele: vähendatakse uute objektide kogumist, eelistatakse digitaliseerimist, arendatakse jagatud hoidlaid ning otsitakse koostöövõimalusi kogude haldamisel.⁹⁰ Levimas on ka mentaliteet „vähem on rohkem“, mis soosib kvaliteeti kvantiteedi asemel.

Lisaks füüsilisele ja keskkondlikule mõõtmele on oluline ka intellektuaalne kestlikkus – küsimus, kas muuseumil on piisavalt teadmisi, kompetentsi ja ressursse, et kogusid süvitsi uurida, tõlgendada ja laiemale avalikkusele vahendada. Kui kogumine ei käi käsikäes kontseptuaalse mõtestamise ja kogukondliku sidemega, võib tulemus olla esemete kuhjumine hoidlas, kus teadmine või tähendus ühiskonnas hääbub ning kogud kaotavad oma väärtuse ja mõju. Muuseumikogude kasv paratamatu, kuid see peab toimuma läbimõeldult ja kestlikult. See eeldab uute kogumispõhimõtete kujundamist, tihedamat koostööd teiste institutsioonidega ning pidevat eneserefleksiooni küsimuses, milleks ja kelle jaoks kogutakse.

⁹⁰ Henry Mcghe. *Museums and Collections. Global Strategies for Sustaining Cultural Heritage through Climate Change*. 2021. Lk 155

2.INTERVJUUDE ANALÜÜS

Analüüsi osas keskendun uurimistöö peamistele uurimisküsimustele ja töö eesmärgile ehk üritan välja selgitada, kuidas Eesti muuseumid mõtestavad ja korraldavad materiaalse kultuuripärandi kogumist, säilitamist ja kasutatavaks tegemist ning millised on nende tegevuste aluseks olevad väärtused, ressursid ja institutsionaalsed piirangud. Analüüs on jagatud alapeatükkideks, kus käsitlen sõltuvalt uurimisküsimusest intervjuudes saadud vastuseid. Eesmärgiks on võrrelda seisukohti, mida muuseumid oma intervjuudes välja toovad ning kuidas need erinevad, millised probleemid, seisukohad ja nägemused on sarnased. Iga osa lõpus on ka lühike kokkuvõttev tekst, mis toob välja olulisemad erinevused, sarnasused ja probleemid.

2.1 Kuidas mõtestavad Eesti muuseumid materiaalse kultuuripärandi säilitamise eesmärgi ja tähendust?

Eesti muuseumide arusaam materiaalse kultuuripärandi säilitamisest sõltub suuresti nende eesmärkidest ja missioonist ning omandist, kas tegemist on riikliku, kohaliku omavalitsuse, Avalik-õigusliku juriidilise isiku või eraõigusliku isiku muuseumiga. Intervjuudest selgub, et kuigi kõigis muuseumitüüpides nähakse pärandis olulist identiteediloojat ja ajaloo talletajat, erinevad nende võimalused, rõhuasetused ja ressursid märgatavalt. Käesolev analüüs võtab vaatluse alla nelja erinevat tüüpi muuseumi vastused ja käsitlused, tuues esile ühised jooned, erinevused ja probleemkohad. Kokkuvõtlikult on tulemused toodud tabelis 2.

Riiklik muuseum

Riiklik muuseum mõtestab pärandit kui rahvuskultuuri kandjat – see on identiteedi alus, ajaloo mälu ning rahva järjepidevuse hoidja. Pärandi säilitamise eesmärk on selle uuritavus tulevikus ja kättesaadavus nii teadlastele kui ka laiemale üldsusele, lisaks kui pole pärandit, pole meie rahval oma juuri. Muuseumi tegevuses on pärand elav ja aktiivses kasutuses, näiteks rahvariided või käsitööesemed saavad uue elu kaasaegses moekultuuris või uurimistegevuses.

Riiklik muuseum tegutseb professionaalse kogumissüsteemi alusel, kus kogude täiendamist juhib komisjon. Muuseumil on märkimisväärne ressurside baas, mis võimaldab läbi viia

digiteerimist, näiteks suurim pärandikogu on 95 protsendi ulatuses digiteeritud, aktiivset välitööd ja laialdast meedias esinemist, mis tõstab muuseumi populaarsust. Kogutakse peamiselt eestlase igapäevaeluga seotud pärandit, näiteks moe, toidu ja töövahenditega seotud esemeid. Riikliku muuseumi headest ressurssidest hoolimata tekib teatavad probleeme piirkondlike muuseumitega. Näiteks kui näiteks mõni ese kuulub nii piirkondliku kui ka üleriigilise kogumise alla, talletatakse see tihti riiklikus muuseumis, kuna seal on paremad võimalused säilitamiseks. See aga vähendab kohaliku muuseumi rolli oma piirkonna kultuuriväärtuste hoidjana. Samuti ei ole kõigil teemadel võimalik pidevalt fookuses püsida, kuna ressursid ja strateegilised suunad muutuvad ajas.

Kohaliku omavalitsuse muuseum

Kohaliku omavalitsuse muuseum käsitleb pärandit kui vahendit kohaliku identiteedi loomiseks ja kogukonna ajaloo jäädvustamiseks. Eesmärk on objektiivselt dokumenteerida linna ajalugu ja muuta see mõistetavaks nii linlastele kui ka külalistele. Pärand aitab mõista, mis on olnud enne meid ning toetab kohalikku kogukonnatunnet.

Muuseumi kogumistegevus on selgelt temaatiline ja seotud Kohaliku omavalitsuse ajaloo jäädvustamisega. Kogumist juhivad kogumispõhimõtted ning otsuseid langetatakse kollektiivselt. Ressursside nappuse tõttu toimub kogumine enamasti konkreetsete näitustega seotult. Ruumipuudus ja rahastuse vähenemine takistavad oluliste teemade, näiteks kohaliku piirkonna tööstus- ja tekstiilipärandi kogumist. Muuseum ei kogu pärandit, mille säilitamiseks puuduvad professionaalsed hoiutingimused või vajadus, vaid suunab selle sobivamatesse asutustesse. Selline selektiivsus võib aga tulevikus mõjutada ajaloo objektiivset käsitlemist.

Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum

Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum seostab pärandit peamiselt teaduse ja hariduse ajalooga ning peab seda akadeemilise identiteedi ja institutsionaalse mälu kandjaks. Pärandil puhul nähakse erilist väärtust, olles inspiratsiooniallikas uute teaduslike ideede jaoks, olles samal ajal allikmaterjal, võimaldades analüüsida akadeemilise kogukonna arenguid.

Muuseum rakendab ainulaadset praktikat, kasutades museaale aktiivselt igapäevases töökorralduses – näiteks teadlaste ajaloolisi töölaudu, mida tänapäeval kasutavad muuseumitöötajad. Selline kasutusviis võimaldab pärandil omandada uusi tähenduskihte ajas. Kogumine ja eksponeerimine sõltuvad sageli olemasolevate ruumide võimalustest, mitte ainult

sisulisest väärtusest. Muuseumil on tõsised hoiutingimuste probleemid, hoidlad on ületäitunud ning muuseum jääb sageli asutuse enda struktuuris madala prioriteedi tõttu tähelepanuta. Lisaks puuduvad piisavad ressursid, mis piirab kogumist ning sunnib fookust seadma väga kitsastele teemadele.

Eraõigusliku isiku muuseum

Eraõigusliku isiku muuseum käsitleb pärandit läbi tehnika- ja lennundusajaloo, keskendudes eriti külma sõja ajale ja Eesti lennundusajaloole. Muuseumi eestvedaja mõtestab pärandit valdkondlikult, mitte rahvuslikult, näeb inseneeriat kui kultuuri olulist osa, mida aga riiklikult ei väärtustata võrdväärselt teiste traditsiooniliste kultuurivaldkondadega. Kogutakse komplektseid lennumasinaid, harva ainult osi või agregaatide näidiseid. Kogumine põhineb isiklikel kontaktidel ja võimalustel, mis tekkisid pärast Eesti iseseisvuse taastamist. Eksponaadid asuvad angaarides või merekonteinerites, sageli avatud või poolavatud tingimustes. Sooja hoiuruumi puudumine takistab eksponaatide kaitset ning eksponeerimisvõimalust. Lisaks toob see kaasa raskusi haridusprogrammide elluviimisel. Muuseumil puudub vajalik rahastus, mistõttu töötab muuseumijuhtaja vabatahtlikuna ning ei ole võimalik palgata vajalikke spetsialiste. Spetsialistide puudumine omakorda piirab muuseumi võimekust taotleda lisarahastust, sest taotlusprotsessid eeldavad professionaalseid ressursse. Vajaminevate spetsialistide palkamine eeldaks aga esialgu suuremat väljaminekut kui potentsiaalne lisarahastus võimaldaks katta.

Ministeerium ei pea muuseumivaldkonda rahvuskultuuri seisukohalt oluliseks, mis võimendab teataval määral muuseumi marginaliseerimist. Eraõigusliku isiku muuseumi puhul on oluline mõista selle institutsioonivälist positsiooni – muuseum ei tegutse mitte ainult ressursside nappuses, vaid ka ühiskondlikus mõttes kultuuripoliitika perifeerias. Intervjuust ilmnes tugevalt tunnetatav tõrjutus, kus muuseumi rajaja peab korduvalt tõestama, et inseneeria ja tehnoloogia on osa Eesti kultuuripärandist. Eraõigusliku isiku muuseum väljendab tugevat kriitikat rahvusvabariigi kontseptsiooni suhtes, viidates, et pärandit toetatakse eeskätt juhul, kui see sobitub kehtiva rahvusnarratiiviga. Selline positsioon tõstatab küsimuse, kellele on õigus otsustada, mis on kultuuripärand ja kellele see kuulub.

Tabel 2. Muuseumide võimaluste eripärad Eestis vastavalt omandivormile ja halduskorraldusele

Aspekt	Riiklik muuseum	Kohaliku omavalitsuse muuseum	Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum	Eraõigusliku isiku muuseum
Pärandi roll	Rahvuskultuur, järjepidevus, juured	Kohalik identiteet, kogukonnatunne	Teadus- ja akadeemiline pärand	Valdkondlik pärand, tehnikaalane pärand
Rahastus	Stabiilne, riiklik toetus, pole siiski piisav	Kohaliku omavalitsuse tugi, ebastabiilne	Asutuse all, tunnetavad, et nende roll ebaoluline	Olemas, kuid selle osa minimaalne, enamik erasektorist
Ressursid ja tööjõud	Piisavad, tööjõud kõrgel tasemel	Piiratud, kindla valdkonna töötajatest puudus	Ressursid väga piiratud, tööjõud piiratud mingil määral	Ressursse minimaalselt, töötajate puudus, juhataja tihti peab üksi hakkama saama
Kogumispõhimõtted	Teemaline, süsteemne	Teemaline, piiratud ressursside tõttu	Juhuslik ruumipuuduse tõttu	Võimaluste ja kontaktpõhine
Probleemid	Muuseumi infosüsteem, parem koordineeritust väikeste muuseumitega	Ruumipuudus, spetsialistide nappus, palgatingimused	Hoiutingimused, pole asutuse silmis prioriteet	Riigi silmis marginaalse väärtusega muuseum ressursside piirang, enamjaolt

				üksikisiku initsatiiv
--	--	--	--	--------------------------

Kõik neli muuseumi käsitlevad materiaalse kultuuripärandi säilitamist kui identiteedi loomise ja ajaloolise mälu säilitamise toimingut. Seda nähakse vahendina kogukondade sidumiseks, harimiseks ning ühiskondliku identiteedi loojana. Riiklik muuseum positsioneerib end rahvuskultuuri kandjana, Kohaliku omavalitsuse muuseum tegeleb kohaliku kogukonna ajaloo säilitamisega, Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum keskendub institutsionaalsele identiteedile ning eraõigusliku isiku muuseum püüab talletada valdkondlikku või tehnoloogilist eripära.

Pärandi säilitamine on aga otseselt seotud muuseumide võimekusega ning institutsionaalse poolega, rahastusmudelid, ruumivõimekus, tööjõu olemasolu ja poliitiline toetus määravad ära, millises vormis ja mahus pärandit kogutakse. Nii ilmneb, et pärand ei ole ainult kultuuriline väärtus, vaid ka sotsiaalne ja poliitiline küsimus, mille kaudu väljendub ühiskondlikud prioriteedid ja võimusuhted. Käsitus muutub eriti teravaks eraõigusliku isiku muuseumi puhul, kus pärandi kogumine on seotud sellega, et kas asutus ise suudab ellu jääda ning milline on hoiak antud valdkonna suhtes. Eesti muuseumid mõtestavad materiaalse kultuuripärandi säilitamist kui identiteedi, mälu ja ajaloolise järjepidevuse kandjana. Kõigis muuseumitüüpides seostatakse pärandi säilitamist hariduse, teaduse ja kogukonna arendamisega, kuid praktikas määravad institutsionaalsed ja majanduslikud tingimused ära selle, kui süsteemselt ja tõhusalt pärandit kogutakse ja säilitatakse.

Intervjuude põhjal ilmneb, et muuseumid mõtestavad pärandit väga erinevate tasandite kaudu, mis ulatuvad sügavalt isiklikest kogemustest kuni poliitiliste ja majanduslike funktsioonideni. Riiklik muuseum käsitleb pärandit rahvusliku järjepidevuse ja identiteedi kandjana, kuid näeb selles ka olulist loomemajanduse potentsiaali, näiteks rahvariiete kasutus kaasaegses moes või trükiste roll tuluallikana. Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum rõhutab teaduspärandi inspiratsioonirolli uute ideede sünniks, näidates, et pärand pole ainult säilitamise objekt, vaid ka intellektuaalne impulss. Eraõigusliku isiku muuseum seevastu tõstatab pärandi kui poliitilise nähtuse küsimuse, kui pärand ei sobitu kehtiva rahvuspoliitilise narratiiviga, siis seda ei toetata ega väärtustata. Selline lähenemine näitab, et pärand ei ole ainult mineviku peegeldus, vaid peegeldab ka tänapäeva mõttemaailma ja väärtushinnanguid.

Riiklikul muuseumil on kõige suurem suutlikkus tegeleda aktiivselt kogumisega, lisaks muuseumi populaarsuse tõttu on neil lihtsam hoida end nähtaval. Kohaliku omavalitsuse muuseum on seotud antud kogukonna identiteedi hoidmise ja pärandi kogumisega, aga ka nende võimalused on piiratud ressursipuuduse tõttu. Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseumid täidavad olulist akadeemilist ja teaduslikku rolli, kuid seisavad silmitsi ruumi- ja tööjõupuudusega. Eraõigusliku isiku muuseum sõltub üksikisiku pühendumusest ning on pidevas võitluses, et saada suuremat tähelepanu antud valdkonnale ja rahastusele. Suurimad probleemid on seotud ressursside ebaühtlase jaotumisega muuseumite vahel, kohaliku omavalitsuse ja asutuse all oleva muuseumi marginaalne roll asutuse või omavalitsuse silmis. Riiklik muuseum töötab välja aga koordineerituse probleemi muuseumite vahel. See takistab pärandi kui ühiskondliku väärtuse laiemat ja tasakaalustatud säilitamist ning esiletoomist.

2.2 Milliste väärtuste ja kaalutluste alusel otsustatakse, millist pärandit säilitada?

Milline on muuseumi roll pärandi valikul? Kas ja kuidas muutuvad väärtused eri tüüpi muuseumides (riiklik, omavalitsus, asutus, eraõigusliku isiku muuseum)?

Materiaalse kultuuripärandi säilitamine ei ole juhuslik, vaid tugineb väärtustel, hinnangutel ja kaalutletud valikutel. Muuseumid, olles pärandi institutsionaalsed talletajad, on positsioonil, kus nad saavad ja peavad otsustama, mida säilitada ja mida mitte. Selle valiku aluseks on muuseumi väärtused, kogumispõhimõtted, institutsionaalsed eesmärgid ja võimalused. Analüüsid nelja erineva tüübi muuseumi vastuseid, riiklik, omavalitsuslik, asutusepõhine ja eraõigusliku isiku muuseum, saab selgelt välja tuua, kuidas erinevad väärtushinnangud ja kaalutlused mõjutavad pärandi säilitamise valikut ning kuidas see muutub sõltuvalt muuseumi tüübist ja funktsioonist. Kokkuvõtlikult on tulemused toodud tabelis 3.

Riiklik muuseum

Riiklik muuseum lähtub pärandi säilitamisel rahvuslikust väärtustest. Peamine väärtus on rahvusliku identiteedi, ajaloolise järjepidevuse ja argikultuuri mõtestamine. Kogumise aluseks on teemaliselt struktureeritud kogumispõhimõtted ning iga uue eseme puhul kaalutakse selle tähendust, kellele see kuulus, millises kontekstis kasutati, mis on selle lugu. Eelistatud on esemed, millel on sotsiaalne ja narratiivne lisaväärtus, näiteks mingi lugu, mis käib esemega kaasas. Riiklik muuseum lähtub oma kogumispõhimõtetest, et otsustada, millist pärandit säilitada. Duplikaate välditakse, kuid identsete esemete puhul võib säilitamist õigustada eri päritolu ja kontekst. Muuseum ise otsustab oma põhimõtete ja eesmärkide järgi millist pärandit Eesti rahvale esindada, seega täidab ta mitte ainult säilitamise, vaid ka tähenduse loomise funktsiooni.

Kohaliku omavalitsuse muuseum

Kohaliku omavalitsuse muuseum väärtustab eelkõige pärandi kohalikku väärtust kogukonna vaatenurgast. Pärandi säilitamise eesmärk on tugevdada kohalikku identiteeti ja kogukonnatunnet. Säilitamise aluseks on kogumispõhimõtted, mis keskenduvad omavalitsuse eluolu, piirkonna arengu ja igapäevakultuuri dokumenteerimisele. Pärandi valik ei põhine niivõrd objekti enda väärtusel, vaid sellel, kas see on seotud piirkonna ajalooaga. Muuseumis

rõhutatakse objektiivset säilitamist, nähes, et läbi selle on võimalik saada korralik pilt piirkonna ajaloost.

Kuna muuseumil on piiratud tööjõud ja ruum, tehakse otsuseid kollektiivselt, kaaludes, kas mingit eset on võimalik säilitada ning kas selle säilitamine on rahaliselt õigustatud. Näiteks ei koguta pärandit, mille hoidmiseks pole tingimusi või mis ei lähe kokku muuseumi eesmärkidega. Seega aktiivse kogumise asemel on hakatud järjest enam tuginema annetustele, mis on seni olnud efektiivne – muuseum on piirkonnas tuntud ning annetusi tuleb regulaarselt.

Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum

Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum lähtub väärtustest, mis on seotud akadeemilise identiteedi ja teadusajaloo talletamisega. Kogutakse esemeid, mis kannavad teaduslikku, õpetuslikku või institutsionaalset tähendust. Sageli ei ole eseme väärtus esteetiline ega rahvuslik, vaid seotud selle rolliga teaduse arengus, näiteks õppevahendid, teadusriistad, üliõpilaskonseptid. Lisaks kogutakse tähtsamate isikute pärandit, kes on antud asutuses töötanud, õppinud.

Otsused kogumise kohta tehakse vajaduspõhiselt, kuna ruumipuudus ja madal institutsionaalne prioriteet piiravad muuseumi kogumisvõimekust. Väärtustatakse ka vaimset pärandit, näiteks on tõusnud intervjuude ja uurimuste kogumine, mis tihti asendab füüsiliste objektide kogumist. Muuseumipoolsed valikud sõltuvad suuresti sellest, mida ruumilised võimalused, aeg ja raha parasjagu võimaldavad. On ka olukordi, kus nad on pidanud mingist pärandist loobuma, praegu on üks suurem pärandikogum jäänud lahtiseks küsimuseks – pole selge, kas muuseum saab seda koguda või mitte.

Eraõigusliku isiku muuseum

Eraõigusliku isiku muuseum lähtub väga selgelt oma asutaja väärtustest ja visioonist. Valiku aluseks ei ole mitte rahvuslik või institutsionaalne nõue, vaid entusiastlik ja missioonipõhine suundumus talletada valdkonnaspetsiifiline pärand, antud juhul tehnika- ja lennundusajalugu. Kogutakse komplektseid ja tehniliselt haruldasi esemeid, kus väärtus on seotud nende tehnilise olemuse, ajaloolise ainulaadsuse ja haridusliku potentsiaaliga.

Valikud sõltuvad täielikult võimalustest, kontaktidest, annetustest ja juhustest. Riiklikku tuge ei ole, mistõttu kogumist mõjutab tugevalt rahaline seis. Samuti puuduvad sageli

professionaalsed hoidmise tingimused, mis omakorda mõjutab seda, mida saab ja mida ei saa säilitada. Eraõigusliku isiku muuseumi roll valikus on maksimaalselt isiklik ja visioonipõhine. Kui on võimalus, siis kogutakse, samas Eesti puhul on raskusi lennufirmade vahelise koostööga.

Sarnasused: Kõik muuseumid seovad pärandi säilitamist identiteediloomega, rahvuslik, kohalik, akadeemiline, valdkondlik. Pärandit nähakse kui allikat teadmiste, mälu ja kultuurilise järjepidevuse loomiseks. Kõik muuseumid puutuvad kokku valiku tegemise vajadusega, mida säilitada, mida mitte.

Erinevused: Riiklik muuseum on rahvuspärandi keskne hoidja, eraõigusliku isiku muuseum keskendub valdkondlikule ja tehnilisele pärandile. Otsustamise mehhanismid: riiklik ja Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum kasutavad komisjone ja ametlikke kriteeriume, eraõigusliku isiku muuseumis otsustab teataval määral üksikisik. Praktilised kaalutlused: eraõigusliku isiku muuseumis määrab valiku võimalus, kohaliku omavalitsuse muuseumil ruum, Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseumil teaduslik tähendus.

Probleemid: Rahastuse ja ressursside ebavõrdsus takistab paljusid muuseumi teostamast oma eesmärgi. Pärandi valikul puudub riiklik koordineerimine, mis viib dubleerimiseni või asjatute koopiade tekkimiseni. Mõned pärandiliigid näiteks tehnika, igapäevaelu, nõukogude aeg, jäävad kultuuripoliitiliselt tahaplaanile. Väärtuste mõtestamine võib olla vastuoluline: rahvuslik lähenemine ei hõlma kõiki olulisi kihistusi, näiteks migratsioon, industrialiseerimine.

Tabel 3. Pärandi väärtustamine ja kogumispehõhimõtted erinevates muuseumitüüpides Eestis

Aspekt	Riiklik muuseum	Kohaliku omavalitsuse muuseum	Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum	Eraõigusliku isiku muuseum
Pärandi väärtuse alus	Rahvuslik identiteet,	Kohalik kogukond ja ajalugu	Teaduslik tähendus,	Tehniline, haruldane, valdkondlik

	igapäeva eestlase pärand		teaduskondade pärand	
Valiku kriteeriumid	Teema, tähendus, kontekst, välditakse suurt ajalugu	Seos linnaga, säilitamisvõimekus	Seos teadusega, ruum, vajadus	Võimalus, kontaktid, terviklikkus
Roll pärandi valikul	Süsteemne ja ametlik, lähtutakse kogumispõhimõtetest	Praktiline ja kollektiivne, üritatakse koguda esemeid, mis omab mitut väärtust	Teaduslik, ruumipõhine, ei koguta kõike, mis asutusega seotud	Isiklik ja visioonipõhine
Ressursside mõju	Toetab laialdast kogumist	Teemaline, piiratud ressursside tõttu	Juhuslik ruumipuuduse tõttu	Takistab professionaalset hoidmist, pole ressursse, et häid tingimusi tagada.
Probleemid	Kattuvused väiksematega muuseumidega, kogutakse vahel pärandit, mis võiks minna kohalikku muuseumisse	Ruumipuudus, spetsialistide nappus, palgatingimused	Ületäitunud hoidlad, mingil määral madal staatus, pärandi hulga kasv asutusel.	Puudub tugi, marginaliseeritus riigi tasandil, valdkonna asutuste poolt tugi puudulik

Eesti muuseumid ei ole pelgalt kultuuripärandi säilitajad, vaid ka selle tähenduse loojad ja tõlgendajad. Millist pärandit säilitatakse, sõltub nii muuseumi väärtusruumist, eesmärgist kui ka praktilistest piirangutest. Riiklik muuseum on süstemaatilime ja tugeva institutsionaalse

raamistikuga; kohaliku omavalitsuse muuseum sõltub kogukonna vajadustest ja ressurssidest, Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum järgib akadeemilisi eesmärke, eraõigusliku isiku muuseum tegutseb visioonipõhiselt, olles samas süsteemselt haavatavad.

Pärandi valiku ja säilitamise protsessid näitavad, et kultuuripärand ei ole "iseenesest olemas", see on sotsiaalselt konstrueeritud, institutsionaalselt vahendatud ja pidevalt muutuva tähendusega. Seetõttu on oluline, et kultuuripoliitika toetaks muuseumide mitmekesisust, tasakaalustaks ressursijaotust ning looks ruumi ka alternatiivsetele ja vähem nähtavatele pärandivormidele.

2.3 Kuidas ilmnevad objektikeskne, väärtusekeskne ja inimkeskne lähenemine muuseumide igapäevases kogumispraktikas?

Kultuuripärandi kogumine ei ole pelgalt esemete talletamine, vaid sügavalt tähenduslik praktika, kus põimuvad eri tüüpi lähenemised: objektikeskne, väärtusekeskne ja inimkeskne. Iga lähenemine eeldab erinevat fookust: objektikeskne lähtub esemest kui väärtusest iseenesest, väärtusekeskne hindab eset läbi kultuurilise, ajaloolise või teadusliku tähenduse, ning inimkeskne seob eseme selle kasutajate, loo ja sotsiaalse kontekstiga. Intervjuud nelja Eesti muuseumiga, riiklik, omavalitsuslik, asutuse ja eraõigusliku isiku muuseum näitavad, et kõik need lähenemised eksisteerivad paralleelselt, ent erinevas tasakaalus. Järgnevalt analüüsitakse, kuidas need kolm lähenemist ilmnevad muuseumide kogumispraktikates igapäevaselt ning millised on lähenemistevahelised pinged- või kohtumispunktid. Kokkuvõtlikult on tulemused toodud tabelis 4.

Riiklik muuseum

Objektikeskne lähenemine: Riiklik muuseum väärtustab esemeid kui ainelisi allikaid, mille kaudu saab uurida kultuuri ajalugu ja argielu. Esemed dokumenteeritakse põhjalikult, säilitatakse professionaalselt ning klassifitseeritakse süsteemselt. Väärtusekeskne lähenemine: Väärtus määratakse sotsiaalse ja ajaloolise tähenduse kaudu, näiteks kuidas eseme kaudu saab mõtestada eestluse arengut, peremudeleid, rahvariiete muutumist. Ese ei ole väärtuslik lihtsalt olemasolu tõttu, vaid konteksti ja kasutusloo kaudu. Inimkeskne lähenemine: riiklik muuseum praktiseerib aktiivselt kogukonnapõhist kogumist: kogumisaktsioonid, üleskutsed, intervjuud ja inimeste lood seotakse esemega. Objekt ei kogune ilma loota, lugu annab talle tähenduse ja säilitamise põhjenduse. Kokkuvõte: riiklik muuseum on tasakaalustatud, esemeid hinnatakse nii kui füüsilisi esemeid, kultuuriväärtusi kui ka inimeste lugude kandjaid. Kolm lähenemist on põimitud ja süsteemselt rakendatud.

Kohaliku omavalitsuse muuseum

Objektikeskne lähenemine: Fookus on peamiselt esemetel, millel on seos kohaliku omavalitsusega. Eseme füüsiline seisukord, vorm ja visuaalne sobivus näitusele on oluline. Samas ei ole kogu igapäevatöö keskmes objekt iseeneses. Väärtusekeskne lähenemine:

Esemete valikut juhivad teemad ja omavalitsuse areng, näiteks prioriteet on arheoloogilisel materjalil, mis tuleb välja piirkonnas toimuvatel ehitustöödel. Väärtus määratletakse kultuuripoliitiliselt või ajaloolise seose kaudu. Inimkeskne lähenemine: Piiratud võimalused ei võimalda süsteemset kogukonna- või eluloolist lähenemist. Objektide juurde lisatakse lugu ainult siis, kui seda saab mingi teise identse esemega siduda või kui vastav lugu on juba olemas. Väljaspool projekte inimkeskne kogumine puudub. Kokkuvõte: Tugev väärtusekeskne komponent, objektikeskne lähenemine teatud osas, inimkeskne on nõrgalt arendatud, peamiselt ressursi puudumise tõttu. Kogumist suunab institutsiooniline prioriteet, mitte inimese lugu.

Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum

Objektikeskne lähenemine: Esemete säilitamine ei ole peamine eesmärk, kasutatakse aktiivset kogumist, kus objekt võib olla osa töökeskkonnast. Füüsilise objekti tähtsus ilmneb pigem sümbolises või funktsionaalses võtmes. Väärtusekeskne lähenemine: Fookus on akadeemilisel ja teaduslikul väärtusel, kogutakse esemeid, mis seonduvad teaduse, teadlaste ja õpetusega. Ese on väärtuslik, kui ta annab infot teadustegevuse kohta. Inimkeskne lähenemine: Kasutatakse suulisi allikaid ja intervjueritakse teadlasi või tudengeid, sidudes eseme teadlase elulooga. Samas on see pigem valikuline ja projektipõhine. Kokkuvõte: Domineerib väärtusekeskne lähenemine teaduspärandi kaudu. Inimkeskne ilmneb valikuliselt. Objekt iseeneses ei ole kogumise kese – oluline on selle tähendus.

Eraõigusliku isiku muuseum

Objektikeskne lähenemine: Domineerib selgelt. Lennukid ja mootorid on esemed, mille esteetiline, tehniline ja visuaalne vägevus määrab nende väärtuse. Esemeh tehniline terviklikkus on võtmetähtsusega, ainult terved esemed või agregaadid nagu mootoreid kogutakse. Väärtusekeskne lähenemine: Väärtustatakse unikaalsust ja haruldust, eriti sõjanduse ja külma sõja kontekstis. Väärtuse määrab see, kui haruldane ja tõsiseltvõetav ese on insenertehnilisest ja ajaloolisest vaatenurgast. Inimkeskne lähenemine: Praktiliselt puudub. Esemed on tähtsad iseeneses, mitte seetõttu, kes neid kasutas. Puuduvad ressursid või huvi intervjuerimiseks või kogukonnapõhiseks lähenemiseks. Kokkuvõte: Tugevalt objektikeskne ja väärtusekeskne lähenemine. Inimkeskne komponent on minimaalne. Kogumine on ehitatud isiklikule visioonile ja visuaalsele – materjaalsele tähendusloomele.

Sarnasused

Kõik muuseumid hindavad esemeid mingisuguse väärtuse kaudu, olgu see esteetiline, ajalooline või tehniline. Objektid ei ole kogutud juhuslikult, kõik muuseumid kasutavad mingit valikukriteeriumit, olgu süsteemne või isiklik. Väärtusekeskne lähenemine on kõige universaalsem, iga muuseum mingil määral lähtub eseme tähendusest, mitte ainult olemasolust.

Erinevused

Riiklik muuseum ühendab kolm lähenemist tasakaalustatult. Kohaliku omavalitsuse muuseum kaldub väärtusekeskse ja praktilise objektivaliku poole. Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum lähtub teaduslikust väärtusest, objekt on pigem teisejärguline. Eraõigusliku isiku muuseum on tugevalt objektikeskne ja esteetilis- tehniline , lugu ja inimene jäävad tahaplaanile.

Probleemid

Inimkeskne lähenemine on nõrgalt rakendatud väljaspool riiklikku muuseumi. Paljuski tingitud ressursside nappusest, aga ka institutsionaalsest fookusest. Objektikeskne lähenemine ilma loota võib muuta pärandi tähenduse pealiskaudseks – see ohustab eseme sotsiaalset konteksti. Väärtuse määratlemine võib olla kitsalt suunatud (nt ainult teaduslik või ainult esteetiline), mis välistab alternatiivsed vaated pärandile. Inimeste hääled ja kogemused võivad jääda kogumisel varju, kui puudub aega, pädevust või huvi neid süstemaatiliselt kaasata.

Eesti muuseumide kogumispraktikas ilmnevad objektikeskne, väärtusekeskne ja inimkeskne lähenemine erineva rõhuasetusega sõltuvalt muuseumi tüübist. Kui riiklik muuseum suudab tasakaalustada kõik kolm, siis väiksemates muuseumides domineerib kas väärtuse- või objektikeskne vaade. Inimkeskne lähenemine, mida muuseumimaailmas peetakse üha olulisemaks, vajab teadlikumat arendamist, tuge ja aega.

Tabel 4. Muuseumide lähenemised pärandile: objekt, väärtus, kogukond ja inimene

Lähenemine	Riiklik muuseum	Avalik-õiguslik juriidilise isiku muuseum	Kohaliku omavalitsuse muuseum	Eraõigusliku isiku muuseum
Objektikeskne lähenemine	Tugev ja süsteemne	Nõrk, pigem tarbeväärtus	Mõõdukas, vajaduspõhine	Väga tugev, muuseumis esikohal objektid
Inimkeskne lähenemine	Aktiivne, palju käiakse annetamas	Kasvav	Sõltuvalt olukorrast, käiakse palju annetamas	Puudub
Väärtusekeskne lähenemine	Väga tugev, just sotsiaalne aspekt	Väga tugev, keskendumine teaduslikule poolele	Tugev, ajalooline seos	Tugev, tehniline ja osad objektid haruldused
Kogukonnapõhine lähenemine	Üritatakse kogukonda kaasata, tihti inimesed ise käivad annetamas	Just suulise ajaloo ehk intervjuude kogumisel kasvav	Praegu uue näitusega väga aktiivne, kogukonna kaasamine näituse tegemisel	Puudub

Selle analüüsi põhjal on selge, et lähenemiste paljusus on vajalik, kuid see peab põhinema teadlikel valikutel, mitte ressursside juhuslikkusel. Eesti muuseumide tulevik ei seisne üksnes esemete säilitamises, vaid ka tähenduse loomises läbi inimeste lugude, väärtushinnangute ja ühiskonnaga peetavate arutluste kaudu.

2.4 Kuidas mõjutavad ressursid, säilitusolud ja institutsionaalsed raamid kogumist, säilitamist ja kasutatavaks tegemist?

Muuseumi töö keskmes on kogumine, säilitamine ja pärandi kättesaadavaks tegemine kõigile. Need kolm tegevust nõuavad aga materiaalseid-, ruumilisi- ja inimressursse. Ilma piisavate ressurssideta ei saa koguda, ilma säilitusoludeta ei saa hoida ning ilma institutsionaalse toetuseta ei saa pärandit kasutada, tutvustada ega tähenduslikuks muuta. Intervjuud eri tüüpi Eesti muuseumidega, riiklik, omavalitsus-, asutuse ja eraõigusliku muuseumidega, näitavad selgelt, et kogumispraktikat ja kogude käsitlemist mõjutavad kõige enam ressursid: raha, tööjõud, aeg ning säilitustingimused, nagu hoidlate olemasolu, temperatuur, ligipääs ja ruum. Lisaks mõjutavad muuseumide tööd ka institutsionaalsed raamid õiguslikud, organisatsioonilised ja kultuurpoliitilised tegurid. Järgnevalt analüüsime, kuidas need kolm tegurit kujundavad igapäevast muuseumitööd neljas eri tüüpi muuseumis. Kokkuvõtlikult on tulemused toodud tabelis 5.

Riiklik muuseum

Ressursid: Riiklikul muuseumil on kindel rahastus ja tugev töötajaskond. See võimaldab teha välitöid, koguda süsteemselt ja tegeleda professionaalse digiteerimisega näiteks on suurim pärandikogu üle 95% digiteeritud. Muuseumil on olemas kõrgharidusega spetsialistid, mis lihtsustab kogumisaktsioonide korraldamist. Lisaks osaletakse avalikus diskussioonis. Säilitusolud: Riikliku muuseumi hoidlad vastavad professionaalsetele standarditele, on piisavalt ruumi, kontrollitud keskkonnatingimused ja kõrgel tasemel spetsialistid. See tagab esemete pikaajalise säilimise. Institutsionaalne raam: Riiklik muuseum on tugev institutsionaalne positsioon ja autonoomia. Kogumist juhib kogude täiendamise komisjon, kogumispõhimõtted on ametlikud, ent paindlikud. Riiklik muuseum on osa kultuuriministeeriumi süsteemist, omab strateegilist tähtsust rahvuskultuuri säilitajana. Mõju kogumisele ja kasutamisele: Riiklik muuseum suudab koguda teemade üleselt, süsteemselt ja laiahaardeliselt. Kogud on kättesaadavad nii teadlastele kui ka üldsusele. Säilitustingimused võimaldavad haruldaste esemete pikaajalist hoidmist ning aktiivset kasutust haridus- ja näituseprojektides. Lisaks on võimalik neid uurida Eestis või saata välismaale uuringutele, rahvariiete puhul uuriti, kuidas värviti kangast.

Kohaliku omavalitsuse muuseum

Ressursid: Ressursid on piiratud, vähe töötajaid, ebapiisav rahastus, pidev ruumipuudus. Kogumine toimub valdavalt näitusprojekti raames või erakorralise annetuse puhul. Süsteemne kogumine on raskendatud. Säilitusolud: Ruumipuudus on tõsine probleem. Säilitustingimused on piiratud, eriti mahukamate või spetsiifiliste esemete puhul, näiteks sinise piirkonna tekstiiltootuse pärand. Hoidlad ei võimalda suurte kogude vastuvõttu. Institutsionaalne raam: Toimib omavalitsuse alluvuses, kus muuseumi roll on sageli alarahastatud ja alateadustatud. Kogumist suunavad küll kogumispõhimõtted, kuid otsused on tugevalt mõjutatud eelarvelistest piirangutest. Muuseum sõltub suuresti linnavalitsuse otsustest. Mõju kogumisele ja kasutamisele: Paljud olulised teemad jäävad kogumata, kuna puuduvad tingimused säilitamiseks. Kogusid kasutatakse peamiselt lokaalseks ajalookäsitluseks, kuid nende potentsiaal suuremaks mõtestamiseks on piiratud. Digiteerimine ja avalikuks tegemine on minimaalsed.

Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum

Ressursid: Tegutsetakse väga piiratud rahaliste vahenditega. Muuseum ei ole asutuse puhul kõrge prioriteediga, seetõttu ei ole võimalik arendada täisfunktsionaalset kogumispoliitikat. Ressursi- ja ruumipuudus takistab kogude aktiivset täiendamist. Säilitusolud: Hoidlad on 150% täituvusega, ruumipuudus on kriitilisel tasemel, kuna hoiustatakse esemeid üksteise peale. Paljusid esemeid hoitakse tingimustes, mis ei vasta säilitamisnõuetele või soovitudele. See omakorda piirab uute objektide vastuvõtmist.

Institutsionaalne raam: Kuulub asutuse struktuuri, kus teadus- ja õppetöö on esikohal. Muuseumil puudub otsustav roll institutsionaalses strateegias. Kogumist juhivad praktilised ja akadeemilised kaalutlused, mitte kultuuripoliitiline raamistik. Mõju kogumisele ja kasutamisele: Sageli kogutakse ainult neid esemeid, mida saab kohe kasutada või millel on selge teaduslik potentsiaal. Teemad nagu tudengikultuur või igapäevaelu jäävad sageli kõrvale. Kogude kättesaadavus on piiratud ja esemeid kasutatakse peamiselt asutusesiseselt.

Eraõigusliku isiku muuseum

Ressursid: Ressursid on praktiliselt olematud. Muuseum tegutseb entusiastliku üksikisiku eestvedamisel, väikese arvu palgaliste töötajatega. Puudub igasugune stabiilne rahastus, ollakse sõltuvad eraisikute rahastusest. Säilitusolud: Säilitamine toimub angaarides, konteinerites ja sageli vabas õhus. Esemed lennukid, mootorid on ilmastikutingimustele avatud. Puuduvad ruumid eksponaatide kaitsmiseks või eksponeerimiseks. Institutsionaalne raam: muuseum on väljaspool ametlikku kultuuripoliitikat, puudub riiklik tunnustus. Muuseumikogud pole piisavalt väärtuslik Eesti kultuuriloo seisukohalt. Ministeeriumid ja ametkonnad ei pea tehnilist pärandit rahvuskultuuriliselt väärtuslikuks, mistõttu puudub institutsionaalne toetus. Mõju kogumisele ja kasutamisele: Kogumist tehakse vaid võimaluse ja juhuse järgi. Eksponaadid on uurijatele raskesti kättesaadavad, sest puudub näiteks arhiivisüsteem. Hariduslik kasutus on piiratud, kuigi visuaalne mõju on märkimisväärne. Muuseum toimib pigem lihtsalt koguna, mitte teadlikult kasutatava ressursina.

Erinevused, sarnasused ja probleemkohad

Sarnasused

Kolm muuseumi neljast rõhutavad, et ressursid mõjutavad otseselt kogumise ulatust ja kvaliteeti. Vähemalt kolmel muuseumil neljast on probleemiks ebapiisavad säilitusolud. Kõik muuseumid kogevad teatud piiranguid oma institutsionaalse staatuse või rolli tõttu.

Erinevused

Riiklik muuseum on ainus, kus kogumist toetab piisav rahastus ja professionaalne struktuur. Kohaliku omavalitsuse ja Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum sõltub tugevasti välisest teguritest, näiteks omavalitsus või asutusest endast. Eraõigusliku isiku muuseum on täielikult iseseisev, ent ressursside mõttes kõige haavatavam. Riiklikus muuseumis on võimalik koguda ka ennetavalt ja strateegiliselt, teistes peamiselt ainult vajaduspõhiselt.

Probleemid

Ruumipuudus ja hoiutingimuste kehvus takistab säilitamist ja uusi kogumisi, eriti avalik-õigusliku, eraõigusliku ja kohaliku omavalitsuse muuseumis. Ebavõrdne rahastus ja tähelepanu riigi poolt marginaliseerib väikeseid ja alternatiivseid muuseume. Institutsionaalne raam on paljudes kohtades kitsendav, mitte toetav, muuseumid ei saa alati täita oma missiooni

pärandi säilitajana. Ilma korraliku säilitamisvõimekuseta muutub pärand kasutuskõlbmatuks – ei saa eksponeerida, digiteerida ega uurida.

Tabel 5. Ressursside ja institutsionaalse raamistiku mõju kogumisele, säilitamisele ja kasutatavusele erinevates muuseumitüüpides

Aspekt	Riiklik muuseum	Kohaliku omavalitsuse muuseum	Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum	Eraõigusliku isiku muuseum
Ressursid	Stabiilsed, piisavad	Piiratud, sõltuvad Kohaliku omavalitsuse eelarvest	Väga piiratud, madal prioriteet	Puuduvad, sõltub entusiastist
Säilitustingimused	Professionaalsed, ruumikad	Ruumipuudus, hoidlad piiratud, ei saa säilitada näiteks tekstiili	Ületäitunud hoidlad, standardist maas	Vabas õhus, kaitseta eksponaadid
Institutsionaalne raam	Tugev, autonoomne, toetatud	Kohaliku omavalitsuse kontroll	Asutuse alluvuses, madal mõjujõud	Puudub ametlik tunnustus ja tugi
Mõju kogumisele	Süsteemne, tulevikku vaata	Projektipõhine, valikuline	Väga selektiivne ja vajaduspõhine	Juhuslik, võimaluspõhine
Mõju säilitamisele	Kvaliteetne, jätkusuutlik	Oluliselt piiratud	Ebaregulaarne, ülekoormatud	Puudulik, kahjustav keskkond

Mõju kasutatavusele	Avalik, teadusele avatud	Kohalik kasutus, vähe kättesaadav	Peamiselt sisekasutus asutuses	Hariduslik potentsiaal, kuid piiratud
---------------------	--------------------------	-----------------------------------	--------------------------------	---------------------------------------

Ressursid, säilitusolud ja institutsionaalne raam ei ole üksnes taustategurid, vaid määravad täielikult muuseumide suutlikkuse koguda, säilitada ja parandit kasutatavaks teha. Riiklikul tasandil toimiv muuseum suudab töötada strateegiliselt ja professionaalselt. Kohaliku ja Avalik-õigusliku juriidilise isiku tasandi muuseum sõltub sageli juhuslikest võimalustest ning neil puudub stabiilne kogumispraktika. Eraõigusliku isiku muuseum on kõige haavatavam, sest neil puuduvad nii ressursid kui ka institutsionaalne tugi. Kuigi nende kogud võivad olla ainulaadsed, jäävad nad süsteemiväliseks. Seda olukorda süvendab kultuuripoliitika suutmatus tunnustada alternatiivset või spetsiifilist parandit (nt inseneeria, sõjandus, alternatiivkultuurid). Kogumise ja säilitamise praktika on seega lahutamatult seotud võimu, nähtavuse ja institutsionaalse toetusega. Parandi kättesaadavus ja kestlikkus sõltub sellest, kuidas süsteem suudab pakkuda tuge, mitte ainult nõudeid.

2.5 Millised on muuseumide strateegiad, et tagada pärandi mitmekesisus ja kestlikkus tulevikus?

Kultuuripärand ei ole ainult mineviku peegeldus, vaid ka tuleviku küsimus, kuidas pärandit edasi anda, säilitada, mitmekesistada ja muuta ligipääsetavaks. Eesti muuseumid seisavad silmitsi vajadusega kujundada teadlikke strateegiaid, et säilitada võimalikult mitmekesist ja kaasavat pärandit ning teha seda viisil, mis oleks kestlik nii sisuliselt kui ka struktuurselt. Strateegiad sõltuvad aga tugevalt muuseumi tüübist, institutsionaalsest raamistikust ja ressurssidest. Analüüsis selgub, et kuigi kõigil muuseumidel on tahe panustada pärandi mitmekesisusse ja kestlikkusse, erinevad nende võimalused ja lähenemisviisid märgatavalt. Kokkuvõtlikult on tulemused toodud tabelis 6.

Riiklik muuseum

Mitmekesisuse strateegiad: Teemade mitmekesistamine: Riiklik muuseum ei kogu ainult rahvuslikke esemeid, vaid tegeleb ka kaasaegse eluolu, vähemusgruppide, tarbekultuuri ja isegi moepärandiga. Uue tähenduse loomine olemasolevatele kogudele: Kogude avatus ja võimalus neid ümber tõlgendada võimaldab lisada uusi vaatepunkte näiteks feministlik, sotsiaalajalooline, igapäevakultuuri keskne tõlgendus. Kogukonnapõhine kogumine: aktiivne osalus kogumisprojektides, rahva kaasamine.

Kestlikkuse strateegiad: Digiteerimine ja andmehaldus: Suur osa kogudest on digiteeritud, mis tagab kättesaadavuse ja vähendab vajadust füüsiliseks käsitsemiseks. Professionaalne hoidla- ja säilitussüsteem: tagab objektide pikaajalise säilimise. Koostöö teadlaste ja disaineritega: kogude uuskasutus kaasaegses disainis ja uurimistöös.

Kohaliku omavalitsuse muuseum

Mitmekesisuse strateegiad: Kohalikul tähenduslike teemade valik: fookuses on omavalitsusega seotud pärand eri ajastutes, näiteks arheoloogia, linnaehitus, kohalik tööstus. Paindlik teemakäsitlus näituste kaudu, iga näitus võimaldab ajutiselt fookusesse tõsta uusi või unustatud teemasid. Kestlikkuse strateegiad: Digiteerimine, mingi osa muuseumi kogudest olemas infosüsteemis, ligipääsetav külastajatele. Funktsionaalne kogumine: kogutakse ainult

siis, kui on võimalus ja põhjus, näiteks kui plaanitakse teha uut näitust. Vähendab liigset akumulatsiooni. Tõrjutud teemade suunamine mujale: kui muuseumil pole võimekust teatud pärandit säilitada, suunatakse see sobivamasse asutusse. Otsuseid tehakse ekspertide hinnangul. Mitmekesisuse strateegia elluviimist takistavad vähene tööjõud ja ruumipuudus. Kõiki teemasid ei ole võimalik põhjalikult käsitleda. Kestlikkus sõltub kohaliku omavalitsuse toetusest, kuid praegu on see toetus rahaliselt vähenemas.

Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum

Mitmekesisuse strateegiad, institutsionaalse identiteedi kaudu mitmekesisus: kogutakse erinevate teadusharude ja asutuse elu eri tahkudega seotud esemeid. Aktiivne kasutus: objektide mitmekihilisus kujuneb läbi nende kasutamise näiteks teadlaste töölaudad, mis on kasutusel ka tänapäeval. Kestlikkuse strateegiad on digiteerimine ning uurijatele vajadusel kättesaadavaks tegemine, pole kahjuks niivõrd populaarne. Kombineeritud lähenemine: vahel eelistatakse intervjuusid ja dokumente füüsiliste esemete asemel juhul kui ei saa eset säilitada. Suunatud kogumine: ainult väga spetsiifiline kogumine, mingis mõttes vähem on rohkem põhimõtte. Uute ruumide taotlemine ja hoiustamise optimeerimine oleks üks viis kuidas antud olukorda parandada, kuid nendivad, et nad on teadlikud, et see nii pea ei juhtu. Probleem seisneb selles, et mitmekesisust piirab institutsiooni keskendumine peamiselt teaduspärandile ja omaenda ajaloole. Kestlikkust pärsib väga suur ruumipuudus ja nappide ressursside tõttu jääb suur osa säilitamist vajavatest esemetest kogumata

Eraõigusliku isiku muuseum

Mitmekesisuse strateegiad on näiteks valdkondlik nišš: keskendutakse selgelt tehnika- ja lennunduspärandile, mis moodustab omaette pärandikihi Eesti kultuuris. Visuaalne ja esteetiline mitmekesisus: eksponeeritakse eri tüüpi lennukeid, ajastuid ja funktsioone, sh militaarpärand. Kestlikkuse strateegiad: Pikaajalisus läbi metallist eksponaatide: osaliselt isetekkeline kestlikkus, kuna lennukid on ilmastikukindlamad kui nt tekstiilid. Entusiastlik hooldus: eksponaadid taastatakse võimaluste piires. Valikuline eksponeerimine välitingimustes aitab vähendada säilitussurvet. Probleemid: Kestlikkus on juhuslik ja sõltub üksikisiku tööst. Puuduvad professionaalsed säilitustingimused, mõnda aega puudus digiteerimine täielikult ja lisaks puudusid arhiivisüsteemid, et väärtuslikke dokumente säilitada. Mitmekesisuse probleemiks on, et sotsiaalsed ja kultuurilised vaated, praegu jääb puudu kasutajate lood, kuna fookus on objektidel endal.

Erinevused, sarnasused ja probleemid

Sarnasused

Kõik muuseumid tajuvad vajadust mitmekesisuse ja kestlikkuse järele. Enamikes muuseumides on toimunud liikumine valikulise, teadlikuma kogumise suunas. Ressursside piirang on universaalne probleem, mis mõjutab strateegiaid oluliselt.

Erinevused

Riiklik muuseum suudab mitmekesisust käsitleda süstemaatiliselt, teised teevad seda projektipõhiselt. Kestlikkus riiklikus muuseumis on institutsionaalselt tagatud, väiksemates muuseumides on see õhukesel jääl. Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum keskendub institutsionaalse identiteedi hoidmisele, eraõigusliku isiku muuseum aga visuaal- tehnilisele säilitamisele. Erinevad strateegiad tulenevad mitte ainult visioonist, vaid eelkõige ressursist ja ruumist.

Probleemid

Tuleviku teemad näiteks tänapäeva elu, migratsioon, keskkond jäävad kogumata, kuna neid ei peeta piisavalt ajaloolisteks või muuseumiväärilisteks, tekib küsimus, kas muuseum peaks muutuma rohkem ühiskonnakriitiliseks asutuseks. Püsiv ruumipuudus ja hoiutingimuste kehvus vähendab mitmekesisust ja teeb säilitamise ajutiseks. Kogude kasutatavus kannatab, kui ei saa esemetele luua lugusid, konteksti ega avalikku ligipääsu, muutuvad need passiivseks varaks. Institutsionaalne tugisüsteem ei toeta väikemuuseumi mitmekesisuse ja kestlikkuse tagamisel piisavalt.

Eesti muuseumide strateegiad pärandi mitmekesisuse ja kestlikkuse tagamiseks sõltuvad tugevalt nende institutsionaalsest tugevusest ja võimekusest. Riiklik muuseum suudab arendada teadlikku ja laiahaardelist kogumist, väiksemad muuseumid keskenduvad selektiivsetele teemadele, olles sageli piiratud ressursside ja ruumiga. Eraõigusliku isiku muuseum tegutseb puhtalt antud juhataja entusiasmist, kuid selle toimimine ja kogumispraktikad sõltuvad üksikisikute jõust ja võimalustest. Oluline järeldus on see, et pärandi tulevik ei sõltu ainult tahtest ja teadmistest, vaid eelkõige tugisüsteemidest, mis kas võimaldavad või takistavad strateegiate elluviimist. Mitmekesisus ja kestlikkus vajavad kooskõlastatud kultuuripoliitikat muuseumite vahel, lisaks on oluline tugev koostöö ja pikaajaline visioon, koos kindlate eesmärkidega.

Tabel 6. Mitmekesisuse ja kestlikkuse praktikad ning väljakutsed Eesti muuseumitüüpides

Aspekt	Riiklik muuseum	Kohaliku omavalitsuse muuseum	Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum	Eraõigusliku isiku muuseum
Mitmekesisuse strateegiad	Kogukonnapõhine, teemade avardamine, uus tõlgendus	Kohalik ajalugu, näitusepõhine teemakäsitus	Teadusharude pärand, aktiivne kasutus	Valdkondlik fookus, esteetiline mitmekesisus
Kestlikkuse strateegiad	Digiteerimine, professionaalne hoidla, koostöö	Valikuline kogumine, suunamine teistele asutustele	Spetsiifiline kogumine, suulised allikad	Tehnika maksimaalne konserveerimine õues, merekontenerid, eraldi ruum mudelite jaoks
Piirangud ja probleemid	Väikeste muuseumidega kattuvused, fookuses erinevad teemad	Ruum ja tööjõud piiravad mitmekesisust ja säilitust	Ruumipuudus, institutsionaalselt tagaplaanil, uued arengud võtavad pikalt aega	Puudub professionaalne tugi, säilitamine haavatav

Eesti muuseumide strateegiad pärandi mitmekesisuse ja kestlikkuse tagamiseks sõltuvad tugevalt nende institutsionaalsest tugevusest ja võimekusest. Riiklik muuseum suudab arendada teadlikku ja laiahaardelist kogumist, väiksemad muuseumid keskenduvad selektiivsetele teemadele, olles sageli piiratud ressursside ja ruumiga. Eraõigusliku isiku muuseum tegutseb juhataja enda entusiasmist, kuid muuseumi kestlikkus ja eesmärgid sõltub puhtalt üksikisiku tahtest ja jõust. Oluline järeldus on see, et pärandi tulevik ei sõltu ainult tahtest ja teadmistest, vaid eelkõige tugisüsteemidest, mis kas võimaldavad või takistavad

strateegiate elluviimist. Mitmekesisuse ja kestlikkuse tagamiseks on vaja läbimõeldud kultuuripoliitikat, tihedat koostööd ning selget ja pikaajalist visiooni.

3.VALIKUTE RUUM: VÄÄRTUSED JA RESSURSID MATERIAALSE PÄRANDI SÄILITAMISEL

Küsimus on selles, mida säilitada, vaid ka miks, kelle jaoks ja millise tähendusega. Kultuurimälu kujunemine toimub alati valikute kaudu ning need valikud on seotud väärtuste ja võimaluste tasakaalu leidmisega.

Materiaalse pärandi säilitamine ei ole neutraalne ega automaatne tegevus, vaid keeruline otsustusprotsess, kus põimuvad väärtushinnangud, institutsionaalsed raamid ja praktilised piirangud. Kogumiskomisjonid ja peavarahoidjad seisavad küsimuste ees: milline ese väärib säilitamist? Kelle lugu see räägib? Milline tähendus sellel esemel on? Neile küsimustele vastamisel mängivad rolli nii muuseumi tööjõud ja säilitustingimused kui ka rahalised võimalused. Tänapäevane muuseumipraktika nõuab üha enam kaasavat ja kogukonnakeskset lähenemist, mis eeldab aega, teadmisi ja vahendeid.

Eesti kontekstis tuleb arvestada ka asjaoluga, et kultuurisektor on olnud püsivalt alarahastatud. See muudab säilitamise otsused veelgi keerulisemaks, kuna kultuurilised ja eetilised kaalutlused põrkuvad sageli materiaalse võimaluste piiridega. Pärandi säilitamise valikud ei mõjuta mitte ainult mineviku käsitlemist, vaid kujundavad ka meie tulevikutõlgendusi ja kollektiivset mälu.

Sellesse raamistikku asetub käesolev peatükk, mis ühendab magistritöö teoreetilise osa intervjuude analüüside ja olemasolevate uurimuste tulemustega. Eesmärk on pakkuda sünteesiv käsitlus, mis toob esile ühised probleemid ja erisused, millega Eesti muuseumid materiaalse pärandi hoidmisel silmitsi seisavad. Järgnevad alampeatükid käsitlevad viit teemat, mis on töös juba varasemalt tõstatatud, kuid nüüd avatakse neid intervjuude toel süvitsi ning võrdlevas perspektiivis.

3.1 Pärandi mõtestamine muuseumide käsitlustes

Muuseumide vaates ei ole pärand pelgalt olemasolev nähtus, vaid valikuline, konstruktiivne ja institutsionaalselt raamitud praktika. Kurmo Konsa rõhutab, et pärand kannab indiviidi ja kogukonna vahelist kuuluvustunnet, pakkudes orientiiri mineviku, oleviku ja tuleviku vahel.⁹¹ Sellest perspektiivist lähtudes ei täida muuseumid mitte ainult säilitamise ja kogumise ülesannet, vaid osalevad aktiivselt kultuurimälu loomises.

Intervjuude analüüs näitab, et erinevat tüüpi muuseumid, mida antud uuringus käsitlesin (riiklik muuseum, kohaliku omavalitsuse muuseum, Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum ja eraõigusliku isiku muuseum) mõtestavad pärandit oma funktsioonist ja võimalustest lähtuvalt. Riiklik muuseum käsitleb pärandit rahvusliku identiteedi kandjana ja kultuurilise järjepidevuse loojana. Selle institutsionaalne tugevus võimaldab süstemaatilist kogumist ja säilitamist, luues pärandile normatiivse ja tähendusliku raamistiku.

Kohaliku omavalitsuse muuseum keskendub eelkõige kohaliku identiteedi tugevdamisele, käsitledes pärandit kogukondliku kuuluvustunde hoidjana ja linna või piirkonna ajaloo esiletõstjana. Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum läheneb pärandile akadeemilisest ja teaduslikust vaatenurgast, väärtustades seda kui uurimisressurssi ja institutsionaalset mälu. Eraõigusliku isiku muuseum lähtub asutaja isiklikust nägemusest ning on spetsialiseerunud kindlale teemavaldkonnale. Samal ajal ollakse kriitilised riikliku kultuuripoliitika suhtes, mis kipub eelistama kindlat tüüpi kultuurivorme ja pärandiregistreid.

Eraldi puudutan lähemalt ka kogukonnateemat, kuna teooria osas tõin välja mõned näited, kuidas kogukonnamuuseum nagu Kalamaja muuseum saab efektiivselt toimida ning tegutseb efektiivselt ning on pälvinud kohaliku kogukonna poolehoiu.⁹² Kogukondade osalus ei piirdu üksnes annetuste või info jagamisega, üha enam mõistetakse kogukondi tähendusloome aktiivsete partneritena. Uuemad muuseumipraktikad, nagu koostööpõhine kuraatoritöö ja kogukonnapõhine kogumine, asetavad kogukonnad pärandi tõlgendamise keskmesse. See lähenemine on eriti aktuaalne vähemusgruppide ja marginaliseeritud lugude puhul, kus traditsiooniline institutsionaalne vaade võib jätta olulised kogemused esindamata. Näiteks on

⁹¹ Kurmo Konsa. *Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile*. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 48

⁹² Tallinna Linnamuuseum. *Kalamaja muuseum*. Tallinna Linnamuuseum <https://www.linnamuuseum.ee/kalamaja/> (Kasutatud 21.04.2024)

mitmed muuseumid hakanud kaasama LGBTQ+ või sisserändajate kogukondi mitte ainult eksponaatide valikul, vaid ka kuraatoritiimidesse ja narratiivide kujundamisse.⁹³ Eesti kontekstis on selline lähenemine alles arenemas, kuid intervjuudes tõusid esile esimesed sammud suulise ajaloo kogumisel või kogukondadega koostöös sündinud näitustel.⁹⁴ Võrreldes rahvusvaheliste arengutega, näiteks Suurbritannia *Museums Association* kampaania *Museums Change Lives*, võib näha, et muuseumide ühiskondlik roll ei piirdu enam pärandi hoidmisega, vaid hõlmab ka sotsiaalset õiglust ja kultuurilise kuuluvuse toetamist.⁹⁵ See seab küsimuse alla traditsioonilised autoripositsioonid ja loob võimaluse, et muuseum ei ole üksnes ajaloo jutustaja, vaid dialoogiline ruum, kus tähendused kujunevad mitmehäälselt ja koostöös. Selline areng võib tähendada ka kogumispoliitike ja institutsionaalsete struktuuride ümbermõtestamist, kus professionaalne ekspertlus ei vastandu kogemuspõhisele teadmisele, vaid neid käsitletakse vastastikku rikastavana.

Nendest käsitlustest kerkivad esile mitmed olulised dilemmad: kuidas ja kelle poolt määratletakse väärtus? Kes otsustab, mida säilitada ja mida mitte? Tugev väärtusekeskne lähenemine iseloomustab eelkõige riiklikku ja asutusepõhist muuseumit, kus kogumistegevust suunavad selged põhimõtted ning objekti tähendust hinnatakse tema konteksti kaudu. Väiksemas muuseumis on otsuseid kujundavad aga sageli praktilised piirangud, näiteks ruumipuudus, napp rahastus, vähene tööjõud, mis mõjutavad nii kogumise mahtu kui ka sisulist mitmekesisust. Intervjuude põhjal ilmneb, et ressursinappus seab olulised piirangud just marginaliseeritud teemade ja vähem nähtavate pärandivormide esindatusele.

Võrreldes rahvusvaheliste uuringutega, näiteks Barbara Kirshenblatt-Gimbletti käsitlusega lavastatud autentsusest, võib väita, et muuseumide pärandikäsitlus on muutumas üha enam esteetiliseks ja elamuslikuks.⁹⁶ Pärand ei ole enam pelgalt dokumenteeritud minevik, vaid lavastatud kogemus, kus autentsus omandab uusi tähendusi muuseumi ruumis. Kevin Coffee rõhutab, et muuseum ei eksponeeri ainult esemeid, vaid ka väärtusi, identiteete ja ideoloogiaid, muutes pärandi tajumise informatiivsest kogemusest emotsionaalseks ja mõtestatud

⁹³ *GLBT Historical Society. Museum: About & Visitor Info. GLBT Historical Society.*
<https://www.glbthistory.org/museum-about-visitor-info> (Kasutatud 21.04.2025)

⁹⁴ Intervjuude kokkuvõte. Lk 7, Kohaliku omavalitsuse muuseum viitas, et nende 2.korruse muuseum on kogukonnaga koostöös tehtud.

⁹⁵ *Museums Association. The Impact of Museums. Museums Association.*
<https://www.museumsassociation.org/campaigns/museums-change-lives/the-impact-of-museums/> (Kasutatud 21.04.2025)

⁹⁶ Barbara Kirshenblatt-Gimblett. *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage.* Univ of California Press. 1998. Lk 51

elamuseks.⁹⁷ Eesti muuseumipraktikas tuleb see eristus esile eeskätt kunstimuuseumide ja teiste tüüpide vahel, kus pärandi väärtustamine ja esitusviisid sõltuvad institutsionaalsest fookusest.

Käesoleva töö teoreetilise osa, intervjuude ning võrdlevate uuringute analüüs näitab, et kuigi pärandi avamine praktika varieerub muuseumitüübi ja konteksti järgi, leidub siiski mitmeid ühisjooni. Kõik uuritud muuseumid käsitlevad pärandit identiteedi kandjana, olgu see siis rahvuslik, kohalik, teaduslik või valdkondlik. Samuti seostatakse pärandi säilitamist laiemalt hariduse, teadustöö ning kogukondade kaasamise ja tugevdamisega. Valdav on arusaam, et pärand ei ole staatiline ega lõplikult määratletav, vaid pidevalt muutuv ja tähendust loov nähtus.

Võrdlus teiste Eesti pärandiuuringutega toob esile erinevusi. Näiteks muuseumides leiduva etnograafiapärandi uuring keskendub selgelt etnograafilisele pärandile ja on raamitud kindla ajaperioodi põhjal, mis aitab hallata töömahtu ja määratleda uurimisfookust.⁹⁸ Vastupidiselt sellele peegeldab käesolev uurimus rahvusvaheliste autorite, näiteks Harrisoni⁹⁹ ja Smithi¹⁰⁰, mõjul arusaama, et pärand on pidevas kujunemises ning sellele ei saa kehtestada jäiku piire. Kultuuripäranditeadlikkuse uuringutes käsitletakse pärandit laiemalt, hõlmates erinevaid teemasid ja vorme, kuid sageli jääb pärandi mõiste liialt üldsõnaliseks, eriti avaliku arutelu või küsitluste tasandil.¹⁰¹

Oluline erinevus tuleneb ka vaatenurkade erinevusest. Riiklik muuseum toimib sageli ühiskondliku ja ideoloogilise narratiivi kujundajana, rõhutades institutsionaalset tähendusloomet ja rahvusliku identiteedi raamistikku. Kohaliku omavalitsuse muuseum on paindlikum, lähtudes kogukondade vajadustest ning kohalikust pärandist. Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum keskendub uurimisväärtusele ja teadmiste edastamisele, samas kui eraõigusliku isiku muuseum tegutseb väljaspool ametlikke struktuure, pakkudes isikupäraseid ja alternatiivseid vaateid, mis muidu jääksid muuseumides kajastamata.

⁹⁷ Kevin Coffee. *Museums and the agency of ideology: Three recent examples*. *Curator: The Museum Journal* 49.4. 2006. Lk 436

⁹⁸ Ene Kõresaar, Jana Reidla, Kirsti Jõesalu. Eesti materiaalse etnograafiapärandi kogumine, kasutamine ja säilitamine Eesti muuseumides. Muinsuskaitseameti uuring. Tartu. 2021. Lk 10

⁹⁹ Rodney Harrison. *What is heritage. Understanding the politics of heritage*, 9. 2010. Lk 9

¹⁰⁰ Laurajane Smith. *Uses of heritage*. Routledge. 2006. Lk 107– 108

¹⁰¹ Krista Leppik. Kultuuripärandi teadlikkuse uuring ehk pärandibaromeeter. Ernst & Young Baltic, Norstat Eesti. 2023. Lk 6– 7

Sellest tulenevalt tuleb mõista, et pärandi mõtestamine ei ole üksnes professionaalne valik, vaid ka ideoloogiline, majanduslik ja sotsiaalne praktika. Intervjuude analüüsist joonistuvad selgelt välja institutsionaalsed raamid, mis mõjutavad pärandile antavat tähendust: kui riiklik muuseum kujundab rahvuslikku narratiivi, siis eraõigusliku isiku muuseum annab hääle isiklikele ja sageli alternatiivsetele lugudele. Selline mitmekesisus on oluline kultuurilise mitmehäälsuse säilitamiseks ja mäluasutuste kestliku ning kaasava arengu toetamiseks.

Käesoleva uurimuse põhjal võib järeldada, et muuseumide tegevuses on majanduslikud piirangud vältimatud, ka kõige paremini rahastatud riiklik muuseum nentis, et ainuüksi riiklikust toetusest ei piisa jätkusuutlikuks toimimiseks. Muuseumide rahastamine ei ole aga pelgalt tehniline küsimus, vaid mõjutab otseselt seda, millist pärandit kogutakse, säilitatakse ja milliseid tähendusi sellele omistatakse.

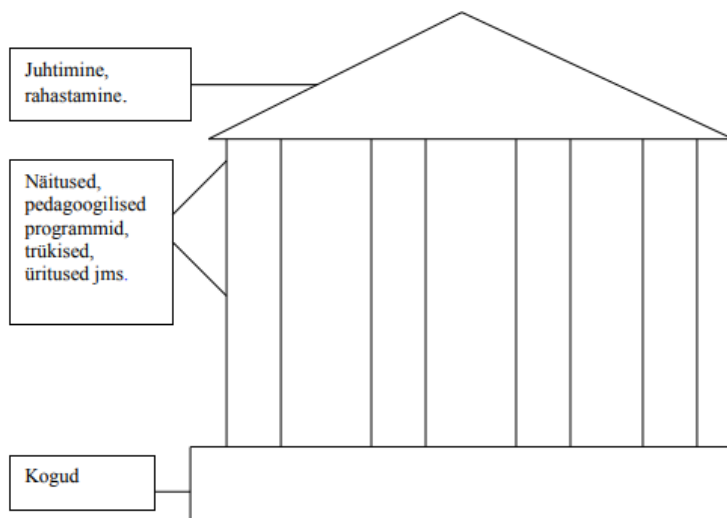
Kui riiklikul muuseumil on rohkem võimalusi pikaajaliste kogumis- ja uurimissuunaliste eesmärkide seadmiseks, siis väiksemas muuseumis, eriti eraõigusliku isiku muuseumi puhul võib majanduslik surve osutada eksistentsiaalseks. Eraõigusliku isiku muuseumi jaoks on tulu teenimine sageli elu ja surma küsimus, mõjutades otseselt nende võimet jätkata tegevust ning säilitada pärandit professionaalsel tasemel. Kohaliku omavalitsuse muuseumi esindaja tõi välja huvitava kujundi, kirjeldades muuseumi rolli kui „leiva ja tsirkuse“ pakkumist kogukonnale, rõhutades sellega vajadust olla samaaegselt informatiivne, meelelahutuslik ja sotsiaalselt kaasav. See nägemus seab muuseumi ülesandeks tasakaalu leidmise haridusliku ja elamusliku, väärtuspõhise ja kommertsiaalse vahel.

Siinkohal on asjakohane meenutada Kaie Jeeleri magistritöö joonist, kus muuseumi vundamendiks on selle kogud ning seda vundamenti toetavad sambad sümboliseerivad erinevaid tegevusvaldkondi – teadustööst hariduseni, näitustest kogukonnatöösse (joonis 1)¹⁰². Kui muuseum keskendub liigselt tulule, võib see tasakaal häiruda. Esiteks kannatavad muuseumi muud tegevusvaldkonnad, teiseks võivad halveneda kogude seisukord ja areng. Mõju ei pruugi avalduda kohe, kuid pikaajalised tagajärjed võivad kahjustada muuseumi identiteeti ja pärandikandja rolli.

Kokkuvõttes kinnitavad nii käesoleva uurimuse tulemused kui ka välismaiste autorite uuringud, et pärand ei ole muuseumide vaates staatiline ega universaalne, vaid pidevalt

¹⁰² Kaie Jeerer. Museaalide dokumenteerimine Eestis. Magistritöö. Tartu. 2009. Lk 13

muutuv, sotsiaalselt kujundatav nähtus. Muuseumid tegutsevad institutsionaalsete tõlgendajatena, kelle tehtud valikud loovad ühiskondlikult tähenduslikku mäluruumi. Seda mäluruumi piiritlevad väärtused ja ressursid – piirjoon, mis määrab, mida tulevased põlvkonnad mäletavad ja väärtustavad. Pärandit ei säilitata pelgalt dokumenteerimiseks, vaid selleks, et anda sellele uus elu uues kontekstis, uute põlvkondade jaoks.

Joonis 1. Muuseumi institutsiooni peamised tegevusvaldkonnad

3.2 Kogumisotsused ja väärtustamise praktika

Muuseumide kogumisotsused ei ole juhuslikud ega pelgalt operatiivsed, vaid kujunevad läbi kaalutletud arutelude, milles osalevad erinevad muuseumi struktuuriüksused. Nagu teooriaosas rõhutatud, on need otsused tihedalt seotud nii institutsionaalsete piirangute kui ka muuseumi enda väärtusraamistikuga. Seetõttu ei peegelda kogutav pärand üksnes minevikku, vaid väljendab tänapäevaseid arusaamu sellest, mida peetakse kultuuriliselt oluliseks.

Eesti ja rahvusvaheliste uurimuste võrdlus toob esile, et ajalooline väärtus üksi ei ole sageli piisav eseme säilitamiseks – oluline on ka seos kultuurilise mälu ja kogukonna tähendusmaastikuga. Näiteks Kurmo Konsa toob Tallinna lauluväljaku näitel esile, kuidas ühel objektil või paigal võivad põimuda mitmesugused väärtused.¹⁰³ See sarnaneb Barbara Kirshenblatt-Gimbletti käsitlusele lavastatud autentsusest, mille kohaselt objektide tähendus tekib nende kontekstuaalsest suhestumisest, nii esituse kui publikuga.¹⁰⁴ Selline vaade kinnitab, et muuseumide roll ei piirdu pelgalt esemete säilitamisega, vaid hõlmab ka tähenduste loomist ja vahendamist.

Intervjuude põhjal joonistuvad välja erinevad objektide väärtuste määratlemise lähenemised, sõltuvalt muuseumi tüübist. Riiklik muuseum lähtub struktureeritud kogumispõhimõtetest, keskendudes objektidele, mis kannavad rahvuslikult olulist ja identiteeti toetavat sisu. Kogutakse eeskätt argipäevaseid esemeid, mis peegeldavad „tavalise eestlase“ elu eri ajaperioodidel. Kogumine on sageli seotud konkreetsete uurimisteede või näitusplaanidega ning püütakse vältida dubleerimist, välja arvatud juhul, kui identsetel esemetel on erinev sotsiaalne või regionaalne taust. Selline lähenemine haakub Timothy Ambrose'i ja Crispin Paine'i arusaamaga, mille järgi on muuseumi keskne ülesanne anda kultuuripärandile tähendus uurimistöö ja kontekstualiseerimise kaudu.¹⁰⁵

Kohaliku omavalitsuse muuseumis on kogumine rohkem vajaduspõhine ja seotud kohaliku ajaloo esiletoomisega. Otsused tehakse kollektiivselt, sageli kogukonna kaasabil, ning

¹⁰³ Kurmo Konsa. *Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile*. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 72

¹⁰⁴ Barbara Kirshenblatt– Gimblett. *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage*. Univ of California Press. 1998. Lk 51

¹⁰⁵ Timothy Ambrose, Crispin Paine. *Museum basics: the international handbook*. Routledge. 2006. Lk 114

tähtsustatakse eseme sotsiaalsed tähendused ja võimet kõnetada piirkonna elanikke. Selline lähenemine järgib inimkeskse muuseumipraktika põhimõtteid, kus kohalikud inimesed on aktiivsed tähenduse loojad, mitte pelgalt infoallikad. Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum lähtub kogumisel eelkõige institutsionaalsest funktsioonist, kogutakse esemeid, millel on väärtus teadus- või õppetöös, näiteks õppematerjalid, teadusinstrumendid ja käsikirjad. Väärtustamine põhineb siin eseme võimekusel toetada akadeemilist uurimist või haridusprotsessi. Inimkeskne mõõde võib ilmnedas isiklike lugude kogumise kaudu, kuid see ei ole peamine lähenemisviis.

Eraõigusliku isiku muuseumi kogumistegevus on valdavalt visioonipõhine ja sõltub muuseumi asutaja isiklikest huvidest. Esemete väärtustamine tugineb sageli nende tehnilisele erilisusele, terviklikkusele või valdkondlikule unikaalsusele. Otsused tehakse enamasti individuaalselt, ilma formaalse kogumiskomisjoni või institutsionaalse tugistruktuurita. See asetab väärtustamise tugevalt isiklikule tasandile ning eristab eraõigusliku isiku muuseumi selgelt riiklikest või avalikest institutsioonidest, kus väärtustamine on kollektiivne, läbipaistev ja süsteemne protsess.

Rahvusvahelised uuringud rõhutavad muuseumide väärtustamise põhimõtete olulisust ja mõju, David Throsby on rõhutanud, et esemeid ei koguta üksnes nende füüsilise harulduse tõttu, vaid ka kultuurilise tähenduse pärast, mida ühiskond neile omistab, näiteks seoses rahvusliku identiteedi, ajaloomälu või ühiskondlike murrangutega.¹⁰⁶ Kuigi Eesti muuseumid ei väljendanud seda otsesõnu, saab intervjuude põhjal oletada, et paljud neist lähtuvad sarnasest põhimõttest. Susan Pearce'i käsitlus „esemest kui ajaloo tunnistajast“ peegeldub klassikalises muuseumipraktikas, kus esemel nähakse iseseisvat väärtust, mis ei vaja õigustuseks keerulist konteksti.¹⁰⁷ Eesti muuseumipraktikas avaldub see eriti selgelt riiklikus ja kohaliku omavalitsuse muuseumis, kus kogutud esemetest konstrueeritakse narratiive, mille eesmärk ei ole üksnes informeerimine, vaid ka emotsionaalse sideme loomine. Esemel saavad tähenduslikuks lugude kaudu, mida nad kehastavad või esile kutsuvad.

Kaasaegse muuseumipraktika laienemine väljapoole traditsioonilisi esemetüüpe on olnud oluline uurimisteema. Robert Janes ja Richard Sandell toovad esile, et tänapäeva muuseumid on hakanud koguma ka sotsiaalseid ja aktivistlikke nähtusi, tunnistades nende rolli

¹⁰⁶ David Throsby. *Economics and culture*. Cambridge university press. 2001. Lk 15

¹⁰⁷ Susan Pearce. *Collecting reconsidered. Interpreting objects and collections*. Routledge. 2012. Lk 265

ühiskondlike muutuste vahendajatena.¹⁰⁸ Seda kinnitavad ka siinsed intervjuud – mitmed muuseumid on kogunud suulist ajalugu ja intervjuusid, mis annavad hääle kogukondadele ja üksikisikutele, kel muidu jääks võimalus oma pärandit esile tuua. Samas tuleb tunnustada, et kõik väärtuslik ei pääse kogudesse. Objektid, millel on küll kultuuriline või sotsiaalne tähendus, ent mida ei ole võimalik tõhusalt turundada või näitustel kasutada, võivad jääda kõrvale. See näitab, kuidas majanduslikud kaalutlused mõjutavad väärtustamise praktikat ka muuseumides.

Erinevused objektide väärtuste määratlemisel tulenevad eelkõige institutsionaalsest raamistikust. Riiklik muuseum rakendab professionaalseid ja tasakaalustatud hindamiskriteeriume, keskendudes identiteeti kandvatele objektidele. Kohaliku omavalitsuse muuseumis on esmatähtis kogukonna vajadus ja praktiline tähenduslikkus. Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum keskendub teaduslikule ja pedagoogilisele väärtusele, toetades akadeemilist mälu. Eraõigusliku isiku muuseum järgib asutaja isiklikku visiooni ja valdkondlikku huvi. Kõik need erinevused viitavad asjaolule, et kogumisotsused on alati väärtuste ja ressursside kompromiss ning nende kaudu kujuneb ühiskondlik kultuurimälu.

Tulevikku silmas pidades kerkib esile ka küsimus, kuidas muuseumid suhestuvad vähemusgruppide pärandiga. Kuigi see ei ole praegu Eestis laialdaselt esil, võib teema muutuda oluliseks. Kui Ameerika Ühendriikides on muuseumid keskendunud põlisrahvaste ja orjandusega seotud ajaloo esiletoomisele¹⁰⁹, siis Eestis võivad samalaadsed teemad hõlmata näiteks LGBTQ+ kogukonda või rahvusvähemusi. Küsimus, kas selline pärand peaks leidma koha eraldi muuseumides (nagu Rootsis näiteks Avicii või ABBA muuseumid¹¹⁰) või olema integreeritud suurtesse institutsioonidesse, nagu Eesti Rahva Muuseum, jääb lahtiseks. Praegust kogumispoliitikat arvestades võib siiski väita, et mitmed vähemusgrupid on muuseumiväljal laesindatud. Lisaks esitas näiteks Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum küsimuse, et milline peaks muuseum asutusena olema, kas olla kindla raamistikuga või läheneda rohkem läänemaailma stiilile, kus käsitletakse ühiskonnakriitilisi teemasid.¹¹¹ See omakorda tekitab küsimuse, et kuidas see mõjutab muuseumide kogumispraktikat ning

¹⁰⁸ Robert Janes Richard Sandell. *Museum activism*. Taylor & Francis. 2019. Lk 1997

¹⁰⁹ Rodney Harrison, Nélia Dias, and Kristian Kristiansen. *Critical heritage Studies and the Futures of Europe*. UCL Press. 2023. Lk 349

¹¹⁰ ABBA *The Museum.. The Swedish Music Experience*. ABBA *The Museum*. <https://events.abbamuseum.com/en/packages/2020530/the-swedish-music-experience> (Kasutatud 16.04.2024)

¹¹¹ Wendy Earle. *Cultural education: Redefining the role of museums in the 21st century*. *Sociology Compass* 7.7. 2013. Lk 535

milliseid samme peab muuseum tegema, et seda positsiooni ühiskonnas täitma hakata. Antud küsimus on oluline, kuna välismaa kirjandus on selgel arusaamal, et just selline käitumine aitab muuseumidel varjusurmast välja tulla.¹¹²

Kokkuvõttes näitab uurimus, et muuseumide kogumisotsused kujunevad mitmekesiste väärtushinnangute ja institutsionaalsete raamistikute koosmõjul. Esemete kogumisel ei lähtu muuseumid pelgalt nende ajaloolisest tähendusest, vaid üha olulisemaks muutuvad sotsiaalne kontekst, kogukondlik väärtus ja võime toetada laiemat kultuurilist dialoogi. Riiklik muuseum järgib enamasti professionaalseid ja kollektiivseid hindamiskriteeriume, eraõigusliku isiku muuseumid aga lähtuvad individuaalsest visioonist ja valdkondlikest huvidest. Kaasaegne muuseumipraktika püüab üha enam kaasata seni alaesindatud gruppe ja nähtusi, kuid ressursside ja turunduspotentsiaali piirangud kujundavad endiselt seda, mis jõuab muuseumikogudesse ja mis mitte. Seetõttu on muuseumide kogumistegevus pidev tasakaal institutsionaalsete eesmärkide, ühiskondlike väärtuste ja praktiliste võimaluste vahel, mille kaudu kujuneb dünaamiline ja ajas muutuv ühiskondlik kultuurimälu.

¹¹² Wendy Earle. *Cultural education: Redefining the role of museums in the 21st century*. *Sociology Compass* 7.7. 2013. Lk 534

3.3 Ressurssidest ja institutsionaalsetest raamidest tulenevad piirangud

Materiaalse kultuuripärandi kogumine ja säilitamine muuseumides ei ole neutraalne ega iseenesestmõistetav tegevus. See on tihedalt seotud institutsionaalsete raamistikuga ja ressurssidega, mis määravad ära nii otsustusprotsesside ulatuse kui ka nende tulemused.

Need ei mõjuta mitte ainult kogumisvõimekust, vaid ka seda, kuidas, miks ja millise tähendusega midagi pärandina mõtestatakse. Harrisoni sõnul ei ole pärand pelgalt „midagi, mis antakse edasi“, vaid see kujuneb läbi sotsiaalsete praktikate.¹¹³ Iga kogutud objekti kõrval on palju teisi, mis jäävad kogumata – mitte ainult kultuuriliste või teaduslike kaalutluste, vaid sageli hoopis praktiliste takistuste, nagu ruumipuuduse, vähese rahastuse, tööjõu või teadmiste tõttu.

Muuseumide võimekus täita oma ühiskondlikku rolli sõltub otseselt institutsionaalsest toest ja rahastuse mudelistest. Käesoleval ajal on Eesti kultuurisektori jaoks üheks suurimaks väljakutseks kultuuriministeeriumi eelarvekärped, mille mõju muuseumide tööle on märkimisväärne. Kultuuriasutused jäävad tihti poliitiliste prioriteetide varju. Fiona Cameron on rõhutanud, et muuseumide kultuuriline autoriteet on üha enam seotud nende võimekusega kohaneda majanduslike ja poliitiliste muutustega.¹¹⁴ Kui kultuuripoliitika suunab ressursse peamiselt projektipõhiselt või eelistab turismitulu, satuvad väikesed ja kogukonnapõhised algatused sageli tagaplaanile. See võib piirata pärandi mitmehäälsust ning vähendada institutsioonide suutlikkust tegeleda pikaajalise säilitamise ja kaasava kogumisega.

Intervjuude põhjal ilmneb selgelt, et ressursside mõju on muuseumi tüübist sõltuv. Riiklik muuseum on ainus, mille puhul toodi välja stabiilne rahastus, professionaalne tööjõud ja tehniline võimekus süsteemseks kogumiseks. See võimaldab neil tegeleda ulatusliku digiteerimisega, korraldada aktiivset välitööd ja teadusuuringuid ning osaleda laialdases koostöövõrgustikus. Piirangud ei kujune siin takistuseks, vaid raamiks, mille sees on võimalik langetada teadlikke ja strateegilisi otsuseid. Kohaliku omavalitsuse muuseumis on olukord teistsugune – nende tegevus on sageli vajaduspõhine ning kogumisotsused sõltuvad konkreetsetest näituseprojektidest või annetustest. Ressursside nappus, eriti ruumi ja

¹¹³ Rodney Harrison. *What is heritage. Understanding the politics of heritage*. 2010. Lk 38

¹¹⁴ Fiona Cameron. *Climate change, agencies and the museum and science centre sector. Museum Management and Curatorship* 27.4. 2012. Taylor & Francis. Lk 317

spetsialistide puudus, muudab kogumise pigem reageerivaks kui planeeritud tegevuseks. Tulemuseks on olukord, kus kogutakse vaid neid objekte, mille säilitamiseks on olemas tingimused. Näiteks võib jääda kogumata piirkonnale oluline pärand, nagu kohalik kangatööstus, puhtalt praktiliste takistuste tõttu. Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum seisab silmitsi mitmekordsete piirangutega – selle prioriteetsus institutsiooni sees on madal, tööjõudu napib ning hoiuruumid on sageli ajutised või juba täis. Kogutakse valdavalt esemeid, millel on otsene seos õppetöö või teadustegevusega. Sageli jäävad isegi väärtuslikud objektid kogumata, kuna puudub kindlus, kas neid on võimalik säilitada. Füüsilisi objekte asendatakse tihti suulise või digitaalse pärandiga, mis on küll ajakohane, kuid kitsendab muuseumi rolli materiaalse kultuuripärandi säilitajana.

Eraõigusliku isiku muuseum on kõige haavatavam. Kogumine toimub enamasti asutaja isikliku pühendumuse ja rahastuse toel. Ehkki niisugune visioonipõhine kogumine võimaldab talletada unikaalseid ja valdkonnaspetsiifilisi objekte, on hoiutingimused sageli ebapiisavad – puudub küte, kontrollitud õhuniiskus või professionaalne tugi. Ressursside nappus piirab ligipääsu rahastusallikatele, haridusprogrammidele ja koostöövõrgustikele, mistõttu eraõigusliku isiku muuseumide kogud jäävad ametlikus kultuurimälus tagaplaanile.

Eesti teistes pärandiuuringutes kerkib esile üks keskne probleem, nimelt ressursside puudus. See on peamine takistus, millele muuseumid oma igapäevatoos viitavad. Etnograafiapärandi uuring toob selgelt välja, et just väiksemad muuseumid kannatavad selle all kõige enam, neil puuduvad nii rahalised vahendid kui ka sobivad tingimused esemete säilitamiseks ja kogude arendamiseks.¹¹⁵ Sama uuring osutab ka laiematele probleemidele, mida kinnitab käesolev magistritöö, sealhulgas ebapiisavalt selged kogumispõhimõtted ning muuseumide infosüsteemi puudujäägid, mis pidurdavad töövoogu ja takistavad andmete tõhusat haldamist.

Sarnased järeldused ilmneseid ka minu varasemas bakalaureusetöös, kus uurisin lähemalt säilitamise küsimusi ja muuseumide jätkusuutlikkuse erinevaid aspekte. Seal kordusid samad teemad, nagu ebasobivad hoiutingimused, ebapiisav rahastus ning tööjõupuudus.¹¹⁶ Kurmo Konsa ja Kriste Sibula konserveerimisele ja kogude väärtustamisele keskenduv uuring näitab, et väärtuse hindamiseks napib muuseumidel nii oskusteavet kui ka aega ja raha ning

¹¹⁵ Ene Kõresaar, Jana Reidla, Kirsti Jõesalu. Eesti materiaalse etnograafiapärandi kogumine, kasutamine ja säilitamine Eesti muuseumides. Muinsuskaitseameti uuring. Tartu. 2021. Lk 65

¹¹⁶ Kristjan Raja. Rohepöörde mõjutused Eesti muuseumide säilitamisvõimalustele. Bakalaureusetöö. Tartu. 2023. Lk 35

konserveerimine kui süsteemne tegevus on paljudes muuseumides alarahastatud ja ebaühtlaselt rakendatud.¹¹⁷

Rahvusvahelised uuringud osutavad sarnastele väljakutsetele. Fiona Cameron ja Sarah Kenderdine on näidanud, et digitaaltehnoloogiad võivad küll leevendada ruumipuudust ja parandada kogude kättesaadavust, kuid need nõuavad uusi oskusi, seadmeid ja investeeringuid.¹¹⁸ See muudab digiteerimise väiksemate muuseumide jaoks sageli kättesaamatuks. Samuti tuleb arvestada digitaliseerimisega seotud keskkonnamõjusid, kõrge energiatarbimine ja süsteemide haldamine võivad viia olukorrani, kus tehnoloogiline innovatsioon on vastuolus kestliku arengu põhimõtetega.¹¹⁹

Siinkohal tekib küsimus, kas muuseumid peaksid koguma ainult neid objekte, mis vastavad nende missioonile ja täiendavad olemasolevat kollektsiooni, nagu soovitab Susan Pearce või tuleks muuseumidel astuda sammu sellest raamistikust väljapoole, et muuta kogud mitmekesisemaks ja kaasavamaks.¹²⁰ Ressursside nappus muudab viimase sageli võimatuks, takistades muuseumide suutlikkust käsitleda vähem esindatud kultuurilisi kihistusi.

Teos *Critical Heritage Studies and the Futures of Europe* juhib tähelepanu ka sellele, kuidas turismikeskne kultuuripoliitika võib negatiivselt mõjutada kohalikke kogukondi. Näiteks Veneetsia ja Firenze on muutunud üdini turismile orienteerituks, kaotades osa oma sotsiaalsest infrastruktuurist hotellide ja turismirajatiste kasuks. Sellel on olnud mõju linnaelanike arvule, elukeskkonnale ja kohaliku kogukonna jätkusuutlikkusele – riskid, mis võivad muuseumivaldkonnas ilmnedasarnasel viisil.¹²¹ Populaarsed muuseumid suudavad tasakaalustada esteetilist, teaduslikku ja majanduslikku väärtust ning püsivad seetõttu fookuses. Väiksemad muuseumid jäävad aga sageli majandusliku ja poliitilise tähelepanu alt välja, mis vähendab nende osalust kultuurimälu kujundamises.

¹¹⁷ Kurmo Konsa, Kriste Sibul. *Valuation of museum collections in Estonia: impact on conservation practice*. Lisbon. 2011. Lk 3

¹¹⁸ Fiona Cameron, Sarah Kenderdine. *Theorizing Digital Cultural Heritage: A Critical Discourse (Media in Transition)*. The MIT Press. 2007. Lk 13

¹¹⁹ Jan Zastrow. *The Environmental Impact of Digital Preservation—Can Digital Ever Go Green. The Digital Archivist*. 2022. <https://www.infoday.com/cilmag/dec22/Zastrow--The-Environmental-Impact-of-Digital-Preservation-Can-Digital-Ever-Go-Green.shtml> (Kasutatud 16.04.2025)

¹²⁰ Susan Pearce. *Museum objects. In Interpreting objects and collections*. Routledge. 2012. Lk 125

¹²¹ Rodney Harrison, Nélia Dias, and Kristian Kristiansen. *Critical heritage Studies and the Futures of Europe*. UCL Press. 2023. Lk 160, 162

Kokkuvõtteks võib nentida, et ressursid ja institutsionaalsed raamid ei määra mitte üksnes muuseumide igapäevatööd, vaid laiemalt ka seda, milline pärand üldse kultuurimällu jõuab. Otsused selle kohta, mida säilitada ja mida kõrvale jätta, ei põhine alati üksnes objekti kultuurilisel, ajaloolisel või sotsiaalsel tähenduslikkusel, vaid sageli hoopis väga praktilistel kaalutlustel, näiteks esemete ladustamisvõimalustel, konserveerimis- ja säilitustingimustel, muuseumi tööjõu olemasolul ning rahastuse ulatusel. Need argised, kuid vältimatud piirangud suunavad ja piiritlevad muuseumide tegevust viisil, mis võib takistada kultuurilise mitmekesisuse esindamist ja säilitamist. Kui soovime, et tulevikus oleks võimalik mõista kultuuri kõiki kihistusi ja mitmekesisust, tuleb kultuuripoliitikas senisest enam arvestada muuseumide erinevat suurust, spetsiifikat, ülesandeid ja toimimise loogikat. Väiksematel, kohaliku tasandi või alternatiivse suunitlusega muuseumidel on sageli paremad võimalused tuua esile marginaliseeritud lugusid või kogukondi, ent just nemad seisavad silmitsi kõige suuremate ressursipuudustega. Ilma süsteemse toetuseta võivad mitmed olulised kultuurilised nähtused, näiteks vähemusgruppide ajalugu, töölikultuur, alternatiivsed elustiilid või subkultuurid, jääda dokumenteerimata. Halvimal juhul võivad need pärandikihid kaduda enne, kui nende tähendus ja väärtus jõuab laiemasse ühiskondlikku teadvusesse. Seega tekib isiklik küsimus, et kuidas peaksid muuseumid probleemile lähenema, kuigi neil endil on piisavalt probleeme, millega and aktiivselt tegelevad.

3.4 Kogude haldamise ja säilitamise strateegiad

Muuseumikogud ei ole staatilised varamud, vaid pidevas muutumises olevad süsteemid, mille efektiivne haldamine nõuab strateegilist planeerimist, professionaalset pädevust ja paindlikkust muutuvates oludes. Nagu töö teoreetilises osas rõhutatud, on kogude haldamine seotud ühtaegu nii kultuurilise tähenduse kujundamise kui ka institutsionaalse jätkusuutlikkuse küsimustega. Pärandi lahti mõtestamine ei piirdu kogumise hetkega, see eeldab järjepidevat dokumenteerimist, säilitamist, uurimist ja kättesaadavaks tegemist.

Kogude haldamise üks keskseid strateegilisi tööriistu on kogumispoliitika. Intervjuud näitavad, et näiteks riiklik muuseum lähtub selgelt määratletud kogumispõhimõtetest, mis sisaldavad valikukriteeriume ja visiooni kogude kujundamiseks. See võimaldab vältida dubleerimist, hinnata esemete konteksti ning planeerida kogude sisulist arengut. Samuti aitab strateegiline lähenemine tuvastada valdkondi, mis vajavad täiendamist, näiteks sotsiaalne mälu, keskkonnateemad või kaasaegne visuaalkultuur.

Väiksemates muuseumides, nagu kohaliku omavalitsuse või eraõigusliku isiku muuseumis, on kogumispoliitikad sageli paindlikumad ja reageerivad olemasolevatele võimalustele või kitsendustele. Kogumine toimub tihti üsnagi juhuslikult, näiteks saadud annetuste, näituselooma või konkreetsete projektide kaudu. See tagab küll paindlikkuse, kuid võib ohustada kogude järjepidevust ja strateegilist koordineeritust. Eraõigusliku isiku muuseumi puhul dikteerivad strateegiat sageli rahalised võimalused, säilitamiseks kasutatakse lihtsamaid lahendusi, nagu merekonteinerid või kütmata siseruumid, mis võivad säilitustingimuste osas osutada problemaatilisteks, kuid on majanduslikult otstarbekad.

Teine üha olulisem strateegiline komponent on kogude revideerimine ja teadlikud otsused kogust teatud museaalid eemaldada või nende säilitamise vajadust ümber hinnata. Traditsioonilises muuseumipraktikas on see tundlik ja vastuoluline teema, kuid selliseid käsitlusi leiab üha enam rahvusvahelises kirjanduses. Näiteks Jennie Morgan ja Sharon Macdonald osutavad, et ruumi- ja energiapiirangute tõttu tuleb keskenduda aktiivsetele kogudele, millel on kasutuspotentsiaal uurimises, hariduses või eksponeerimisel.¹²² Läbi viidud intervjuudes mainiti seda üsnagi ettevaatlikult, näiteks kohaliku omavalitsuse muuseumis on

¹²² Jennie Morgan, Sharon Macdonald. *De- growing museum collections for new heritage futures. International Journal of Heritage Studies* 26.1. 2020. Taylor & Francis. Lk 57

palju nõukogudeaegseid esemeid, mille sobivus kogusse on küsitav, ent mida on raske eemaldada. Samuti võivad just need esemed omada märkimisväärset väärtust ühiskondliku mälu seisukohast.

Dokumenteerimine ja digiteerimine on kogude haldamise võtmevaldkonnad. Intervjuude põhjal selgus, et riiklik muuseum ja kohaliku omavalitsuse muuseum on selles vallas eesrindlik, 95% nende pärandikogust on digiteeritud, mis võimaldab nende kasutamist nii teadustöös kui hariduses. Samuti on Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum sisestanud umbes 75% oma esemetest MUISi. Väiksemad muuseumid, näiteks eraõigusliku isiku muuseum, peab digiteerimist sageli luksuseks, kuna neil puudub selleks piisavalt töajõud ja rahalisi vahendeid. Kuigi nüüd on palgatud töötaja, saab teda hoida ainult poole kohaga, sest täiskohaga ametikoht oleks muuseumi jaoks liiga suur väljaminek. Siin võiks tulevikus kaaluda ühiseid platvorme või teenuseid, mis toetaksid väikeste muuseumide digitaliseerimisvõimekust, hetkel on nad tugevalt „tagaajaja“ rollis.

Eesti Kultuuriministeeriumi kultuuripärandi digiteerimise kavas on 2030. aastaks digiteerida 45% kogu pärandist, 2021. aasta seisuga oli sellest eesmärgist täidetud 10%.¹²³ Selle kaudu luuakse digitaalne infrastruktuur, mis toetab põlvkondadevahelist teadmiste täiendamist.¹²⁴ Eraldi tekib küsimus, kui riik seab selliseid eesmäärke, siis kuidas peaksid muuseumid neid täitma? Paljud muuseumid on juba väljendanud muret, et neil puudub piisav töajõud, aeg ja raha selleks. Autori enda muuseumipraktika kogemus näitab, et Muuseumide Infosüsteemi (MuIS) andmete sisestamise teevad sageli praktikandid, sest muuseumitöötajatel on selleks vähem aega.

Samas lähtudes erinevates Eesti uuringutes ning antud tööst, siis on selge, et erinevate kärbete tulemustel nõuab riik muuseumitelt liiga palju, samal ajal vähendades nende rahastust. Lisaks lähtudes autori enda varasemast kogemusest julgen väita, et digiteerimisel ja digiteerimisel võib olla väga suur vahe. Kui ise kunagi muuseumipraktika raames pidin digiteerima Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseumi mingeid esemeid, tegin seda väga põhjalikult, kuid olles ise ka aktiivne MuiS-i kasutaja, julgen väita, et see kvaliteet ja sisu võib olla väga kõikuv, mingi muuseum võib seda väga põhjalikult teha ning teisel muuseumil on ainult baasinfo olemas.

¹²³ KULTUURIPROGRAMM 2021–2024. 2021. Kultuuriministeerium

¹²⁴ KULTUURIPROGRAMM 2021–2024. 2021. Kultuuriministeerium

Seda probleemi kinnitab nii etnograafiapärandi uuring¹²⁵ kui ka Kaie Jeeseeri magistritöö¹²⁶, kus tuuakse välja, et digitaliseerituse tase on ebaühtlane ning vajab kvaliteedi tõstmist. Leian, et siin saaksid aktiivsed MuiS-i kasutajad, nagu näiteks ajaloolased panustada diskussiooni, kas nad eelistaksid suuremas mahus digiteeritud pärandit või väiksemas mahus, aga kõrgema kvaliteediga.

Ka teised Eesti uuringud on rõhutanud sarnaseid probleeme. Etnograafiapärandi uuringust selgus, et muuseumidel, kellel on palgaline konservator, on säilitamisega märksa lihtsam toime tulla kui neil, kus kogu vastutus langeb peavarahoidjale. Peavarahoidjad töid välja vajaduse praktilise koolituse järele, puuduvad näiteks teadmised, milliseid materjale tohib kohapeal puhastada või töödelda.¹²⁷ Samuti toodi välja vajadus täiendavate ressursside järele ennetava säilitamise võimaldamiseks, konserveerimiskeskusest Kanutist üksi ei piisa.¹²⁸ Kurmo Konsa ja Kriste Sibula uuring näitas, et paljud muuseumid ei suuda oma kogusid süsteemselt hinnata, mistõttu on keeruline suunata konserveerimist prioriteetsetele objektidele. Takistuseks on siingi ennekõike aja- ja tööjõupuudus.¹²⁹

Rahvusvaheliselt on üha enam hakatud rääkima nn „rohelistest muuseumidest“, mille fookuses on säästlikkus, energiaefektiivsus ja ka kriitiline suhtumine kogumistegevuse ulatusesse.¹³⁰ See tähendab, et lisaks säilitustingimuste parendamisele hinnatakse ümber ka kogumise ulatus ja vajadus, et vähendada ökoloogilist jalajälge ja optimeerida ressursside kasutust. Eesti kontekstis on see teema alles esile kerkimas, kuid juba praegu seisavad eriti väiksemad muuseumid dilemma ees: kas püüelda ideaalsete, standardiseeritud säilitustingimuste poole või kohandada oma praktikad vastavalt olemasolevatele võimalustele, isegi kui see tähendab museaalide potentsiaalselt lühemat säilivusaega.

Tänane olukord sunnib tegema pragmaatilisi otsuseid, et saavutada maksimaalne tulemus minimaalsete vahenditega. Ent küsimus jääb, mis juhtub, kui säästlikkusest saab

¹²⁵ Ene Kõresaar, Jana Reidla, Kirsti Jõesalu. Eesti materiaalse etnograafiapärandi kogumine, kasutamine ja säilitamine Eesti muuseumides. Muinsuskaitseameti uuring. Tartu. 2021. Lk 65

¹²⁶ Kaie Jeeseer. Museaalide Dokumenteerimine Eesti Muuseumides. Tartu. 2009. Magistritöö. Lk 41

¹²⁷ Ene Kõresaar, Jana Reidla, Kirsti Jõesalu. Eesti materiaalse etnograafiapärandi kogumine, kasutamine ja säilitamine Eesti muuseumides. Muinsuskaitseameti uuring. Tartu. 2021. Lk 55

¹²⁸ Ene Kõresaar, Jana Reidla, Kirsti Jõesalu. Eesti materiaalse etnograafiapärandi kogumine, kasutamine ja säilitamine Eesti muuseumides. Muinsuskaitseameti uuring. Tartu. 2021. Lk 55

¹²⁹ Kurmo Konsa, Kriste Sibul. *Valuation of museum collections in Estonia: impact on conservation practice*. Lisbon. 2011. Lk 3–6

¹³⁰ Sarah Brophy Elizabeth Wylie. *The green museum: A primer on environmental practice*. Altamira press. 2013. Lk 42–43

institutsionaalne nõue? Kuidas mõjutaks see muuseumide sisulist autonoomiat ja pärandi kestlikkust? Sellele pole täna veel ühest vastust. Tulevikku silmas pidades peab kogude haldamise strateegia olema paindlik, väärtuspõhine ja koostööle orienteeritud. Koostöö teiste muuseumide, teadusasutuste ja kogukondadega võimaldab mitte ainult jagada ressursse ja teadmisi, vaid ka hajutada vastutust ja suurendada muuseumide mõjuvõimu ühiskonnas. Kogud ei tohiks toimida pelgalt passiivsete säilitusüksustena, nende tähenduslikkus tuleb esile alles siis, kui neid kasutatakse teadustöös, hariduses ja ühiskondlikus dialoogis.

Käesolev peatükk toob esile, et materiaalse kultuuripärandi säilitamine muuseumides ei ole pelgalt tehniline ega neutraalne tegevus, vaid kompleksne ja pidevalt arenev protsess, mida mõjutavad mitmed tegurid, alates institutsionaalsetest raamidest ja kogumispoliitikatest kuni ühiskondlike väärtuste, majanduslike võimaluste ja keskkondlike piiranguteni.

3.5 Koordineerimise vajadus ja tulevikuväljavaated

Eesti muuseumide kogumispraktikates peegeldub teatav killustatus, iga muuseum tegutseb oma institutsionaalses ja geograafilises ruumis, sageli sõltumatult laiemast pärandivõrgustikust. Intervjuude analüüsi põhjal ilmneb selgelt, et kuigi muuseumid jagavad sarnaseid eesmärke ja koguvad osaliselt kattuvat materjali, puudub nende tegevuste vahel süsteemne koostöö ja koordineerimine. Sageli eeldatakse, et mingi teine muuseum kogub teatud tüüpi pärandit, näiteks tehnikaesemeid või visuaalkultuuri, kuid see oletus ei põhine kokkulepitud vastutuse jaotusel. Tulemuseks on ressursside hajumine, esemete dubleerimine, näiteks samade fotode koopiad erinevates kogudes, kohaliku pärandi marginaliseerumine ja teatud valdkondade, nagu subkultuuride, tööstus- või vähemuspärandi, täielik dokumenteerimata jäämine.

Näiteks tõi riiklik muuseum välja olukordi, kus nende kogusse jõuavad esemed, mis sisuliselt sobiksid paremini kohalikku muuseumisse. Kuna puudub keskne koordineerimismehhanism või kogumispoliitika jaotus, langetatakse otsus sageli praktiliste kaalutluste alusel, see, kellel on paremad säilitustingimused, võtab eseme vastu. See võib väiksemates muuseumides tekitada tunde, et neid jäetakse kõrvale, ning nende kogumispotentsiaal võib lahustuda suuremate institutsioonide varjus. Ühelt poolt võib seda tõlgendada efektiivsuse kasvuna, teisalt kultuurilise mitmekesisuse tasandamisena.

Koordineerimatuse probleem ei ole ainult Eesti- spetsiifiline. Rahvusvahelised uuringud rõhutavad, et koordineerimine ei tähenda kontrolli, vaid sünkroniseeritud tööjaotust, mis võimaldab ressursside ja teadmiste jagamist.¹³¹ Näiteks Hollandis on rajatud piirkondlikud kogumiskeskused ja koostöövõrgustikud, mis võimaldavad erinevatel muuseumidel jagada hoiuruume, konserveerimisressursse ja digiteerimisvõimekust, säilitades samas iga asutuse autonoomia ja fookuse.¹³² Sarnane lähenemine võiks olla inspireeriv ka Eesti muuseumivälja jaoks, aidates vähendada dubleerimist ja tõsta valdkonna terviklikku toimivust.

¹³¹ Kirk Johnson, Ian Owens. "A global approach for natural history museum collections." *Science* 379.6638. 2023. Lk 1192

¹³² Bart Ankersmit Marc Stappers. Built to keep. Heritage storage facilities in the Netherlands. Cultural Heritage Agency of the Netherlands. 2023. Lk 23

Eriti teravalt ilmneb koordineerimise vajadus digitaalse pärandi haldamisel. Eesti muuseumide digiteerimisvõimekus on äärmiselt ebaühtlane. Kui riiklik muuseum on digiteerinud enam kui 95% oma kogudest, siis väiksemates muuseumides nähakse digiteerimist kui suurt tehnilist ja rahalist väljakutset, hea näitena sellest uurimistööst on jällegi eraõigusliku isiku muuseum. Kui ei kujune välja ühtset lähenemist ja keskset tugisüsteemi, võib info kättesaadavuse ja muuseumide kaasatuse vaheline lõhe süveneda. Seetõttu vajab Eesti muuseumiväli strateegilist juhtimist mitte üksnes rahastuse, vaid ka teadmussiirde ja tehnoloogilise toe osas.

Tulevikuväljavaated sõltuvad suurel määral sellest, kas suudetakse kujundada mitmetasandiline koostööstruktuur, selline, mis ei suru alla väiksemaid muuseume, vaid toetab nende eripära, võimaldades samal ajal koordineeritud tegutsemist nii riiklikul kui regionaalsel tasandil. Vajalik on ka selge jaotuspõhine kogumispoliitika, mis määratleks, milline institutsioon keskendub näiteks igapäevakultuurile, milline tööstuspärandile, milline vähemusrühmade või subkultuuride esindatusele. Selline jaotus aitaks vältida kattuvust, tugevdada professionaalset koostööd ning laiendada kultuurimälu mitmekihilisust.

Lisaks traditsioonilistele institutsioonidele on oluline kaasata ka kogukonnad ja erasektor. Elava ja kaasava kultuurimälu loomiseks peab kogumine toimima kahepoolse dialoogina, kus väärtuse määratlemine ei ole ainult professionaalide privileeg, vaid hõlmab ka kodanikke ja kasutajagruppe. Tulevikumuuseum ei ole üksnes säilitaja, vaid koostööplatvorm, dünaamiline keskkond, kus teadmised, ressursid ja identiteedid liiguvad mitmes suunas.

Käesolev peatükk toob esile, et Eesti muuseumide kogumispraktikates valitseb killustatus ja süsteemse koostöö puudumine, mis takistab tõhusa ja mitmekesise kultuurimälu kujundamist. Kuigi muuseumid jagavad mingil määral sarnaseid eesmärke ja koguvad osaliselt kattuvat materjali, puudub neil koordineeritud tööjaotus, mistõttu esineb dubleerimist, ressursside hajumist ja teatud pärandivaldkondade, näiteks subkultuuride või vähemuspärandi aladokumenteerimist. Riikliku ja kohaliku omavalitsuse muuseumi vahel valitseb ebavõrdsus nii säilitamistingimuste, digiteerimisvõimekuse kui ka ressursside osas, mis võib marginaliseerida väiksemaid muuseume ja takistada nende potentsiaali täielikku rakendumist. Lahendusena nähakse rahvusvaheliste eeskujude põhjal mitmetasandilise koostööstruktuuri loomist, mis toetaks institutsioonide eripära, võimaldades samal ajal koordineeritud tegutsemist ja vastutuse jaotust pärandivaldkondade lõikes. Samuti rõhutatakse vajadust tugevdada kogukondade ja erasektori kaasamist ning luua kogumises partnerlussuhted, kus kultuurilise tähenduse loomine toimub dialoogis muuseumide ja ühiskonna vahel.

Tulevikumuuseum peab olema avatud ja dünaamiline koostööplatvorm, mis ühendab professionaalse kompetentsi, kultuurilise mitmekesisuse ja ühiskondliku kaasatuse. Ainult sellise lähenemise kaudu on võimalik kujundada kestlik, õiglane ja kaasav muuseumivõrgustik, mis vastab nii tänastele kui tulevastele ootustele.

4. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Kultuuripärand on üks kesksemaid nähtusi, mille kaudu ühiskonnad mõtestavad oma minevikku, olevikku ja tulevikku. Käesoleva magistritöö eesmärk oli uurida, kuidas Eesti muuseumid koguvad ja säilitavad materiaalse kultuuripärandi objekte ning millisel määral mõjutavad nende lähenemisi muuseumi omandivorm, institutsionaalne ülesehitus ja väärtuskeskkond. Uuring ei piirdunud üksnes kogumispõhimõtete kirjeldamisega, vaid keskendus nende valikute tähendusele kultuurilise ja identiteedikonteksti kujundajatena. Töös tõstati laiem küsimus, kuidas erinevat tüüpi muuseumid Eestis aitavad kaasa kultuurilise järjepidevuse hoidmisele ja ühiskondliku väärtusruumi kujundamisele.

Uurimuse aluseks oli kvalitatiivne võrdlev juhtumiuuring, mille käigus intervjueriti nelja eri omandivormiga muuseumi esindajaid – riikliku muuseumi, kohaliku omavalitsuse muuseumi, avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseumi ja eraõigusliku isiku muuseumi esindajaid. Intervjuudes keskenduti muuseumide kogumispõhimõtetele, fookusvaldkondade kujunemisele, ressurssidega seotud piirangutele ja väärtushoiakutele pärandi suhtes.

Tulemused näitasid, et kuigi kõik uuritud muuseumid lähtuvad muuseumiseadusest ja ICOM-i eetikakoodeksist, erinevad nende sisulised lähenemised pärandile märkimisväärselt. Riiklik muuseum on kindla rahastuse ja tugeva organisatsiooniga, kuid riigi enda muuseumi infosüsteemid vajavad ajakohastamist, mis mõjutab nii muuseumi enda kui ka teiste muuseumide tööd. Muuseumil on lai haare ning head võimalused teadustöök ja ekspositsioonide korraldamiseks, kuid selle tulemuseks on, et väiksematel muuseumidel on keerulisem oma pärandit hoida ja eksponeerida. Kuigi riiklik muuseum on oluline kultuuripärandi säilitaja, vajab see paremat koostööd kohalike muuseumidega, et tagada ressursside võrdsem jaotus ja vältida olukorda, kus kogu vastutus ja võimalused koonduvad ühte asutusse. Tuleb siiski tõdeda, et sellele probleemile on keeruline lahendust leida. Väiksemad muuseumid kannatavad alarahastuse, tööjõu ning sobivate säilitustingimuste puuduse all, mis mõjutab suurel määral seda, kui hästi materiaalne pärand säilib. Jällegi tekib vajadus hoidla järele, mis võimaldaks väikestel muuseumidel koguda näiteks piirkonna pärandit suuremal hulgal.

Kohaliku omavalitsuse muuseum on keskendunud kohaliku ajaloo säilitamisele, kuid selle tegevus sõltub suuresti omavalitsuse rahastusest, mis seab piirid kogude täiendamisele ja

eksponeerimisele. Võrreldes riikliku muuseumiga on omavalitsuse muuseum paindlikum, suutes vajadusel keskenduda konkreetse linnaosa pärandi säilitamisele, kuid rahaliste ja ruumiliste piirangute tõttu ei pruugi see alati oma eesmärgi täielikult täita. Kohaliku omavalitsuse muuseumil on tihedad sidemed kogukonnaga ning see mängib olulist rolli piirkonna identiteedi hoidmisel, kuid muuseumil puuduvad piisavad ressursid, mistõttu säilitustingimused jäävad alla soovitava taseme. Lisaks mõjutab kvalifitseeritud tööjõu puudus muuseumi teisi tegevusvaldkondi, näiteks teadustööd ja konserveerimist. Parema koostöö omavalitsusega, täpsemalt parem palk muuseumitöötajatele ning jagatud ressursid aitaksid selliseid muuseume arendada ja kindlustada nende tulevikku.

Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum on tihedalt seotud teadus- ja haridusasutustega, keskendudes akadeemilise pärandi säilitamisele. Muuseumil on väärtuslikud kogud, mida kasutatakse teadustöök ja õppetöök, kuid selle kasutamine on minimaalne ning nähtavus laiemale avalikkusele on piiratud. Rahastus sõltub suuresti asutuse eelarvest ja seotud prioriteetidest, mistõttu võib muuseum jääda tahaplaanile, kui institutsioon peab olulisemaks muid investeeringuid. Kuna muuseum teenindab peamiselt teadusasutuste töötajaid ning üliõpilasi, võib tal olla raskusi laiema publiku kaasamisega. Samal ajal on avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum oluline teaduse populariseerimisel ja ajaloolise teaduspärandi säilitamisel ning see vajaks suuremat riiklikku või institutsioonisisest tuge, et tagada oma kogude kvaliteetne hoidmine ja eksponeerimine. Koostöö teiste muuseumidega ja pärandihoidla tulek Lõuna Eestisse aitaks muuseumil koguda kaasaegset teaduspärandit. Samas oleks vajalik esmalt hinnata oma kogude väärtust ning lahti öelda kõigest sellest, mis on ebavajalik, näiteks koopiad.

Eraõigusliku isiku muuseum tegutseb väga erinevas tingimustes ning sõltub täielikult oma asutaja initsiatiivist, annetustest ja projekti rahastusest. Neil puudub kindel ja regulaarne rahaline tugi, mistõttu peavad nad pidevalt otsima uusi võimalusi oma tegevuse jätkamiseks. Eraõigusliku isiku muuseum keskendub väga spetsiifilistele teemadele, mis võib nendele anda tugeva identiteedi, kuid samas piirata külastajaskonna huvi. Suurimad probleemid on seotud rahastuse, ruumipuuduse ja säilitustingimuste halva kvaliteediga, mis seab eksponaadid ohtu ning raskendab nende tutvustamist avalikkusele. Eraõigusliku isiku muuseumid vajaksid riiklikku või kohalikku toetusprogrammi, mis aitaks neil püsima jääda ja oma kollektsioone paremini hooldada. Oluline on ka aktiivne koostöö teiste lennundusettevõtetega, mis on seni

erinevatel põhjustel puudulik olnud, tihedam koostöö tagaks vähemalt mingil määral antud valdkonna pärandi säilimise.

Kõik muuseumi tüübid seisavad silmitsi mitmete ühiste probleemidega, millest kõige suuremad on rahastus, ruumipuudus ja pärandi kogumise süsteemne korraldamine ja hiljem korrastamine. Väiksematel muuseumidel on keeruline konkureerida suurte institutsioonidega, mistõttu vajaks muuseumimaastik selgemat koostöömudelit, mis võimaldaks kõigil tegutseda jätkusuutlikult. Erinevatel muuseumidel on oma tugevused ja nõrkused ning nende vahelised erinevused aitavad hoida mitmekesist kultuuripärandit, kuid süsteemne toetuskeem ja koostöövõrgustikud aitaksid luua paremaid võimalused pärandi säilitamiseks ja eksponeerimiseks. Riiklik pärandihoidla võiks olla lahendus väiksemate muuseumide ruumiprobleemidele, samas kui eraõigusliku isiku muuseumid vajaksid senisest suuremat rahalist tuge ja võimalust jagada ressursse teiste institutsioonidega. Muuseumihariduse arendamine ja külastajate kaasamine võiks aidata muuseumidel oma rolli paremini täita ja laiendada pärandi väärtustamist ühiskonnas. Digiteerimise ja dokumenteerimise programmid aitaksid parandada väiksemate muuseumide nähtavust ja tagada, et nende kogud oleksid kergemini kättesaadavad ka väljaspool füüsilisi näitusesaale. Kõik need sammud aitaksid tagada, et Eesti muuseumid suudaksid pakkuda kvaliteetseid teenuseid ja säilitada kultuuripärandit nii praegustele kui ka tulevastele põlvkondadele.

Töö tulemuste põhjal võib kaaluda teatud konkurentsimehhanisme muuseumide rahastamisel. Intervjuus eraõigusliku isiku muuseumiga pakkus intervjuueeritav välja valdkonnamuuseumide süsteemi loomise. Selle mõtte kohaselt võiks igas pärandivaldkonnas olla muuseumidel võimalus konkureerida sihtotstarbelisele rahastusele; parim projekt või muuseum võidaks kindla toetuse. Niiviisi tekiks muuseumide vahel terve konkurents, mis suunaks ressursse sinna, kus on tugevam visioon. Kindlas pärandivaldkonnas saaksid mitu muuseumi kandideerida rahastusele, millest parim muuseum võidaks endale garanteeritud toetuse, et kindlal pärandi valdkonnal on mitmel muuseumil võimalus kandideerida ning võita saab garanteeritud rahastuse. Eraõigusliku isiku muuseumi ideesse tuleb suhtuda kriitiliselt, kuna see konkreetne muuseum on oma valdkonna ainus muuseum Eestis. Asutuste muuseumi intervjuueeritav tõi välja väga hea mõtte ja samas ka probleemi, mis on aktuaalne praegu Eesti muuseumimaastikul, näiteks Eesti Sõjamuuseumil on täielik monopol oma valdkonna üle, mis võimaldab meil kästa, pooda ja lasta. Ühelt poolt on see loogiline, et väikese rahvaarvuga riigis ei ole meil võimalik luua mitu erinevat sõjandus- ja ajaloomuuseumi, mis kõik uurivad

täielikult kogu sõjandusajalugu või riigi enda ajalugu. Samas on tõsiasi ka see, et kui meil on mitme muuseumi vahel teatav konkurents, siis sarnaselt majandusele võiks see tuua teatavad muudatused, näiteks kogude väärtuse tõstmine, kuna on vajadus teiste seas silma paista ning üleüldine konkurents paneks muuseumid endid tööle, sest rahalise toetuse jaoks peab tegema erinevaid samme. Antud idee toetub küll puhtalt majandusteaduse teooriale, kuid teatav muuseumide monopol mõjutab negatiivselt üldist muuseumide maastiku.

Muuseumide koostöö ja rahastamise mõju hindamiseks tuleks välja töötada selged mõõdikud. Regulaarsete aruannete ja hindamissüsteemi kaudu saab jälgida koostööprojektide tulemusi ning hinnata muuseumide tegevuse mõju kogukonnale ja kultuuripärandi säilitamisele. Muuseumid peaksid süvitsi uurima külastajate ootusi ja vajadusi, tehes regulaarseid küsitlusi ja analüüside sihtrühmade eelistusi. Külastajate segmenteerimine ja nende vajaduste kaardistamine aitaksid paremini kohandada ekspositsioone ja haridusprogramme. Konkurents muuseumide vahel võiks stimuleerida uuenduslikke lähenemisi ja kvaliteetsemat ekspositsioonide korraldamist. Valdkonnamuuseumide loomine võimaldaks kindlatele teemadele keskenduda, tagades sügavama ja põhjalikuma käsitluse. See looks võimaluse spetsialiseerumiseks ja tõstaks kogude väärtust. Eesti muuseumid võiksid senisest enam teha koostööd rahvusvaheliste muuseumidega, osaledes ühisprojektides, vahetusprogrammides ja ühisnäitustel. See tõstaks muuseumide nähtavust ning annaks võimaluse tutvustada Eesti kultuuripärandit laiemalt. Muuseumide koostöö on oluline ka riiklike, omavalitsus- kui ka eraõigusliku isiku muuseumide vahel. Vajalik on ühiste projektide arendamine, ressursside jagamine ja teadmiste vahetamine, et vältida dubleerimist ning saavutada suurem mõju. Virtuaalnäitused ja arendatud infosüsteem, mis praegu muuseumidele peavalu teeb aitaks muuseumidel püüda suuremat tähelepanu ühiskonnas. Üks vajalik samm oleks ka muuseumide kogude süstemaatiline hindamine, nõustun mõneti kohaliku omavalitsuse muuseumi ideega, kus Eesti fotokogude puhul tuleks teha teatavad muudatused ning näiteks säilitada 1–2 koopiat ühest fotost, olgu see siis näiteks Johannes Pääsukese või kellegi muu oma. Virtuaalreaalsuse, interaktiivsete ekspositsioonide kasutamine oleks uus võimalus muuseumide atraktiivsuse suurendamiseks.

Pärandi kogumine ja säilitamine peaks arvestama mitmekesisust ja objektiivsust, vältides väärtushinnangute kallutatust. Tuleks analüüsida, kas kogu säilitatav pärand on võrdselt oluline ja kuidas luua ühtsem väärtushierarhia. Muuseumid peaksid tegema teadlikumaid valikuid, et vältida ülekasvanud kogusid ja dubleerimist. Muuseumide kogud on ajas ülepaisutatud, mis

toob kaasa säilitamise ja hoiutingimuste probleeme. Vajalik on riiklik pärandihoidla, mis pakuks paremaid säilitustingimusi. Samuti tuleks üle vaadata kogude poliitika, et vähendada dubleerimist ja keskenduda väärtuslikumate objektide hoidmisele. Muuseumid vajavad tuge ka kogude digiteerimise ja dokumenteerimise osas. Muuseumide rahastamine Eestis on ebapiisav ja riiklik tugi ei kata kõiki vajadusi. Riiklikud muuseumid tunnevad vajadust teenida majanduslikku tulu, samas kui eraõigusliku isiku muuseumid sõltuvad täielikult piletitulust ja toetustest. Vajalik on leida kestlik rahastusmudel, mis tagaks muuseumide jätkusuutlikkuse ka majanduslikult keerulistel aegadel. Samas jääb see probleem Eestis veel lahendamata ning tõenäoliselt on see minu silmis probleem, millele niivõrd kiirelt vastust ei leita.

Lõpetuseks on oluline ka ühiskonna teavitamine pärandi enda väärtusest. Tihti me ei mõtle sellele, kui paljusid erinevaid valdkondi pärand puudutab. Kui mõelda Tallinna vanalinna peale, mis on meie riigi üks peamisi turismi tõmbekeskusi, siis lisaks muuseumidele, mõjutab pärand teisi majandusharusid, näiteks toidlustust, majutust ja transporti. Autor toetab seisukohta, et kui meie ühiskond hakkaks kõrgemalt väärtustama seda pärandit, mis meil on, ning mõtlema ka sellele, et kui palju selle kaotamine mõjutaks neid endid. Üks võimalus, kuidas riiki mõjutada, oleks näiteks uuring kuidas koroonakriis mõjutas erinevaid ettevõtteid ning kui palju nendest ettevõtetest on mingil moel seotud turismindusega, et näidata, kuidas pärand on ka majandusallikas paljudele ettevõtetele.

Kõik osalevad muuseumid rõhutasid, et pärandi kogumisel on määravaks mitte ainult objekti vanus või haruldus, vaid selle kultuuriline, sotsiaalne ja hariduslik tähendus. Kogumisotsuseid suunavad mitmed kriteeriumid: esteetiline ja sümboolne väärtus, säilivus, tüüpilisus, päritolu ning kasutatavus hariduslikes või näitusekontekstides. Samas ilmneseid mitmed väljakutsed, sealhulgas ruumi- ja tööjõupuudus, ebapiisavad digiteerimisvõimalused ja õiguslik ebavõrdsus, mis avaldasid mõju mitte ainult kogumistegevusele, vaid ka kogude kättesaadavusele ja nähtavusele.

Uurimistöö üks keskseid järeldusi on, et muuseumide kogumistegevus ei ole pelgalt tehniline ega neutraalne tegevus, vaid osa laiemast väärtusloome- ja identiteedikujunduse protsessist. See, mida otsustatakse koguda, säilitada ja eksponeerida, mõjutab otseselt seda, kuidas ühiskond mõtestab oma ajalugu ja tulevikku. Pärand ei ole ainult minevikust pärit jäänuk, vaid ühiskondlik otsus selle väärtustamise kohta. Erinevad muuseumid loovad kultuurilist järjepidevust eri tasanditel: riiklikul tasandil rahvusliku identiteedi kaudu, kohalikul tasandil kogukondliku kuuluvustunde ja kohavaimu kaudu ning institutsionaalsel tasandil

teaduspärandi ja organisatsioonilise mälu kaudu. Need kihistused täiendavad üksteist ja rikastavad arusaama kultuurist ja ajaloost.

Töö võrdlus varasema kirjanduse ja rahvusvaheliste praktikatega kinnitas, et Eesti muuseumid liiguvad üldjoontes kaasaegsete suundumustega kaasa, kuid säilitavad ka oma ajaloolisest ja ühiskondlikust kontekstist tuleneva eripära. Üheks oluliseks tulevikuväljakutseks on digitaalsuse, interaktiivsuse ja elamuslikkuse tugevam lõimimine muuseumitöösse. Need aspektid aitavad muuseumidel jääda ühiskonnas relevantsetena ja kaasata uusi sihtrühmi.

Lõppjärelendusena võib öelda, et muuseumide roll kultuuripärandi kogujatena ulatub kaugemale säilitamisest – see hõlmab ka tähenduste loomist, tõlgendamist ja edastamist. Muuseumid loovad oma valikute kaudu narratiive, mis suunavad ühiskonna arusaamu ajaloost, väärtustest ja tulevikust. Seetõttu vajab muuseumide tegevus pidevat refleksiooni, kriitilist mõtestamist ja avatud dialoogi nii kogude sisu kui ka nende eesmärgi ja kasutuse üle.

Töö tulemused loovad aluse edasistele uuringutele külastajakogemuse, digitaalse ligipääsu ja muuseumide rolli kohta ühiskonnas. Tulevikus oleks oluline uurida süvitsi ka seda, kuidas muuseumide kogumispõhimõtted suhestuvad vähemusgruppide ja kultuurilise mitmekesisuse esindatusega, mis on järjest olulisem globaliseeruvus maailmas.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD

Allikmaterjal

Läbiviidud intervjuud magistritöö raames. Kristjan Raja. 2025. a veebruar.

Kultuuriprogramm 2021-2024. 2021 Kultuuriministeerium

ICOM-i muuseumide eetikakoodeks. 2013. Lk 2

Sihtasutuse Narva Muuseumi Põhikiri

AS Emor. Muuseumide ja raamatukogude külastajate ja mittekülastajate uuring. Tallinn. 2018.
Lk 5

Kirjandus

Ambrose, Timothy, Paine, Crispin. *Museum basics: the international handbook*. Routledge, 2006. Lk 114

Apaydin, Veysel. *Heritage values and communities: Examining heritage perceptions and public engagements*. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies* 5, no. 3– 4 (2017): Lk 355

Avrami, Erica. *Sustainability, intergenerational equity, and pluralism: Can heritage conservation create alternative futures?* In *Cultural heritage and the future*. Routledge. 2020.
Lk 198

Bogdanov, Alexei, Sminrov, Vladimir. *Why it is Necessary to Revise The Standards of Exhibition Lighting*. *Light Eng* 27. 2018. Lk 6– 7

Brundtland, Gro. *Brundtland report. Our common future.* Oxford University Press. 1987. Lk 49

Brophy, Sarah, Wylie, Elizabeth. *The green museum: A primer on environmental practice.* Altamira press, 2013. Lk 42– 43

Cameron, Fiona. *Climate change, agencies and the museum and science centre sector.* *Museum Management and Curatorship* 27, no. 4 (2012). Taylor & Francis. Lk 317

Cameron, Fiona, Kenderdine, Sarah. *Theorizing Digital Cultural Heritage: A Critical Discourse (Media in Transition).* The MIT Press, 2007. Lk 13

Coffee, Kevin. *Museums and the agency of ideology: Three recent examples.* *Curator: The Museum Journal* 49, no. 4 (2006): Lk 436

Earle, Wendy. *Cultural education: Redefining the role of museums in the 21st century.* *Sociology Compass* 7, no. 7 (2013): Lk 534– 535

Fearon, James. *What is identity (as we now use the word).* Unpublished manuscript, Stanford University, Stanford. 1999. Lk 3

Gentry, Kynan, Smith, Laurajane. *Critical heritage studies and the legacies of the late–twentieth century heritage canon.* *International Journal of Heritage Studies* 25, no. 11 2019. Lk 1149

Hall, Stuart. *Introduction: Who needs ‘identity?’ In Questions of cultural identity.* SAGE Publications Ltd 2011. Lk 16– 17

Harrison, Rodney. *What is heritage. Understanding the politics of heritage* 9 (2010). Lk 9, 15, 38

Harrison, Rodney, Dias, Nélia, Kristiansen, Kristian. *Critical heritage Studies and the Futures of Europe.* UCL Press. 2023. Lk 6, 160, 162, 178, 291– 292, 349

Hennessy, Josephine, West, Michael. *Intergroup behavior in organizations: A field test of social identity theory.* *Small group research* 30, no. 3 (1999): Lk 362

Janes, Robert, Sandell, Richard. *Museum activism.* Taylor & Francis, 2019. Lk 1997

Jeeser, Kaie. Museaalide dokumenteerimine Eesti muuseumides. Magistritöö. Tartu. 2009. Lk 13, 41

Johnson, Kirk, Owens, Ian. *A global approach for natural history museum collections.* *Science* 379, no. 6638 (2023): Lk 1192

Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. *Destination culture: Tourism, museums, and heritage.* Univ of California Press, 1998. Lk 51

Kõresaar, Ene, Reidla, Jana, Jõesalu, Kristi. Eesti etnograafiapärandi mõtestamine ja säilitamine. Muinsuskaitseameti uuring. Tartu. 2021. Lk 10, 55,65

Konsa, Kurmo. Laulupidu ja verivorst: 21.sajandi vaate kultuuripärandile. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool. 2014. Lk 10, 35, 48, 71– 72, 83– 85, 87, 97, 102, 110, 126, 128, 131, 151, 178, 186– 187

Konsa, Kurmo, Sibul, Kriste. *Valuation of museum collections in Estonia: impact on conservation practice. Theory and history of collection.* Lisbon. 2011. Lk 1– 6

Leppik, Krista. Kultuuripärandi teadlikkuse uuring ehk pärandibaromeeter. Ernst & Young Baltic, Norstat. 2023. Eesti Lk 6– 7

Lindqvist, Katja. *Museum finances: challenges beyond economic crises.* *Museum management and curatorship* 27, no. 1 (2012). Taylor & Francis. Lk 2

Lowenthal, David. *The heritage crusade and the spoils of history.* Cambridge University Press, 1998. Lk 139

Macdonald, Sharon. *A companion to museum studies.* John Wiley & Sons. 2011. Lk 165, 221

McGhie, Henry. *Museums and Collections. Global Strategies for Sustaining Cultural Heritage through Climate Change* (2021): Lk 155

Merriman, Nick. *Museum collections and sustainability. Cultural trends* 17, no. 1 (2008): Lk 5, 14

Meyer, Lukas. *Intergenerational justice.* Routledge, 2017. Lk 6

Morgan, Jennie, Macdonald, Sharon. *De– growing museum collections for new heritage futures. International Journal of Heritage Studies* 26, no. 1 (2020). Taylor & Francis. Lk 57

Osborne, Harold. *Museums and their functions. Journal of aesthetic education* 19, no. 2 (1985): Lk 45

Pearce, Susan. *Collecting reconsidered. In Interpreting objects and collections.* Routledge, 2012. Lk 265

Pearce, Susan. *Museum objects. In Interpreting objects and collections.* Routledge, 2012. Lk 125

Piekkola, Hannu, Suojanen, Otto, Vainio, Arttu. *Economic impact of museums.* Vaasan yliopisto, 2014. Lk 15

Powers, Sandra. *Why exhibit? The risks versus the benefits. The American Archivist* 41, no. 3 (1978): Lk 297

Raisma, Mariann. *Muuseumi võim: Muuseum kollektiivse mälu kujundajana Eestis 20. sajandi murranguperioodidel.* Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia. 2023.

Raja, Kristjan. *Rohepöörde mõjutused Eesti muuseumide säilitamisvõimalustele.* Bakalaureusetöö. Tartu. 2023. Lk 35

Robbins, Nina, Thomas, Suzie, Tuominen, Minna, Wessman, Anna. *Museum Studies— Bridging Theory and Practice*. ICOFOM and University of Jyväskylä/Open Science Centre. 2021. Lk 56

Rouhi, Jafar. *Definition of cultural heritage properties and their values by the past*. *Asian Journal of Science and Technology* 8.12 (2017): 7110– 7112

Sandell, Richard. *Museums, society, inequality*. London: Routledge. 2002. Lk 18

Seaman, Bruce. *The role of the private sector in cultural heritage*. In *Handbook on the economics of cultural heritage*. Edward Elgar Publishing. 2013. Lk 112

Smith, Anthony. *National identity*. Reno. University of Nevada Press. (1991). Lk 20

Smith, Laurajane. *Uses of heritage*. Routledge. 2006. Lk 4, 107– 109

Stappers, Marc, Ankersmith, Bart. *Built to keep. Heritage storage facilities in the Netherlands*. Cultural Heritage Agency of the Netherlands. 2023. Lk 23

Thistle, Paul. *Fully Loaded Camels: Addressing Museum Worker Task Saturation*. In updated and expanded version of paper presented at the University of Toronto Museum Studies Program 40th Anniversary Conference *Taking Stock: Museum Studies and Museum Practices in Canada on*, vol. 24. 2010. Lk 3

Throsby, David. *Economics and culture*. Cambridge university press. 2001. Lk 15– 16

Waterson, Emma, Watson, Steve. *Heritage and community engagement: Collaboration or contestation?* Routledge. 2013. Lk 117

Watson, Sheila. *Museums and their Communities*. London: Routledge. 2007. Lk 7

Internetiallikad

Zastrow, Jan. The Enviromental Impact of Digital Preservation– Can Digital Ever Go Green. The Digital archivist. <https://www.infotoday.com/cilmag/dec22/Zastrow--The-Environmental-Impact-of-Digital-Preservation-Can-Digital-Ever-Go-Green.shtml>
(Kasutatud 16.04.2025)

Muuseumiseadus. Riigi Teataja. 15. 07. 2013 <https://www.riigiteataja.ee/akt/MuuS>
(Kasutatud. 12, 17– 8, 22.04.2025)

Eesti Kultuuriministeerium. Muuseumid Eestis. Eesti Kultuuriministeerium.
<https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/muuseumid/muuseumid-ees-tis#avalik-oigusliku-jur> (Kasutatud 22.04.202)

Muuseumiseadus. Riigi Teataja. 14. 12. 1996 <https://www.riigiteataja.ee/akt/263212>
(Kasutatud 22.04.2025)

Eesti Rahva Muuseum. Muuseum. *Eesti Rahva Muuseum*
<https://www.erm.ee/et/content/muuseum> (Kasutatud 18.04.2025)

Eesti Rahva Muuseum. Kultuuriväärtuste digiteerimisprojekt. Eesti Rahva Muuseum
<https://www.erm.ee/et/digiprojekt> (Kasutatud 18.04.2025)

Tallinna Linnamuuseum. Kalamaja muuseumist. Tallinna Linnamuuseum.
<https://www.linnamuuseum.ee/kalamaja/muuseumist-lm/> (Kasutatud 18.04 2025)

Kihnu Muuseum. Kihnu Muuseumi kogumispõhimõtted. Kihnu Muuseum
<https://kihnumuuseum.ee/kihnu-muuseumi-kogumispohimotted/> (Kasutatud 18.04.2025)

Pärnumaa Arenduskeskus. Kihnu Muuseum. Pärnumaa
<https://parnumaa.ee/ettevotlus/agedad-ettevotted/kihnu-muuseum/> (Kasutatud 18.04.2025)

Muuseumide Infosüsteem. Museaal nr ÜAM 44:147 AjM 2:147. Muuseumide Infosüsteem.
<https://www.muis.ee/museaalview/2389435> (Kasutatud 18.04.2025)

Eesti Kunstimuuseum. Eesti Kunstimuuseumi põhikiri. Eesti Kunstimuuseum
<https://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/2019/12/P%c3%b5hikiri.pdf> (Kasutatud 17.04.2025)

Eesti Kultuuriministeerium. Kultuurieelarve 2025. Eesti Kultuuriministeerium.
<https://kul.ee/kultuurieelarve-2025> (Kasutatud 12.04.2025)

Eesti Kaevandusmuuseum. Kohtla kaevanduse lugu. Eesti Kaevandusmuuseum.
<https://kaevandusmuuseum.ee/meist/kohtla-kaevanduse-lugu/> (Kasutatud 17.04.2025)

Eesti Kultuuriministeerium. Muuseumide valdkonna rahastamine Eesti Kultuuriministeerium.
<https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/muuseumid/rahastamine> (Kasutatud 17.04.2025)

Eesti Vabaõhumuuseum. Kolhoosi korterelamu. Eesti Vabaõhumuuseum.
<https://evm.ee/ekspositsioon/uksikobjektid/kolhoosi-korterelamu> (Kasutatud 13.04.2025)

Tallinna Linnamuuseum. Kalamaja muuseum. Tallinna Linnamuuseum
<https://www.linnamuuseum.ee/kalamaja/> (Kasutatud 21.04.2025)

GLBT Historical Society. Museum: About & Visitor Info. *GLBT Historical Society*.
<https://www.glbthistory.org/museum-about-visitor-info> (Kasutatud 21.04.2025)

ABBA The Museum. "The Swedish Music Experience." *ABBA The Museum*.
<https://events.abbatheuseum.com/en/packages/2020530/the-swedish-music-experience>
(Kasutatud 16.04.2024)

Museums Association. The Impact of Museums. *Museums Association*.
<https://www.museumsassociation.org/campaigns/museums-change-lives/the-impact-of-museums> (Kasutatud 21.04.2025)

World Heritage Convention. About World Heritage. <https://whc.unesco.org/en/about/>
(Kasutatud 23.04.2025)

SUMMARY

Master's thesis "The Perspective of Preserving Tangible Cultural Heritage in Estonia: The Museum's Point of View", provides an in-depth exploration of how various Estonian museums conceptualize, prioritize, and practice the preservation of tangible cultural heritage. Set within the discipline of archival and heritage studies, the research offers both theoretical insight and empirical data into the institutional and cultural mechanisms that shape heritage work in Estonia. The thesis is based upon critical heritage theory, drawing from scholars such as Laurajane Smith, Rodney Harrison, and Kurmo Kansa. It emphasizes that heritage is not a fixed or neutral concept, but a dynamic, socially constructed phenomenon influenced by historical context, power structures, and societal values. Raja argues that museums are not just passive custodians of heritage but active agents in shaping collective memory, identity, and cultural narratives. Using a qualitative research method, the study relies on semi-structured interviews with professionals from four types of museums (state-run, municipal, public-legal, and private). The central aim is to understand how different institutions navigate the challenges of collecting, conserving, and making heritage accessible, especially under varying structural and financial conditions. Some of the discoveries this thesis made are next: diverse interpretations of heritage value: the study reveals that museums prioritize different types of value (historical, social, aesthetic, symbolic) when making decisions about what to preserve. While state and public-legal museums often follow more formalized collection policies, smaller private and municipal museums tend to rely on local knowledge and emotional connections. Three conceptual approaches in collection practices, there are three dominant frameworks used in heritage collection: Object-centered: focus on the physical properties and authenticity of the object. Value-centered: emphasis on symbolic or cultural meaning. Human-centered: based on community narratives, memories, and use-value. These approaches often overlap in practice, but their emphasis varies depending on the museum's mission, resources, and public expectations. Institutional inequalities affect heritage practices: The thesis highlights how institutional type significantly affects capacity for heritage work. State museums have better funding, infrastructure, and staff, while private and municipal museums often operate with minimal support, which limits their ability to preserve and digitize collections. Digitization goals versus practical constraints: although national policy aims for 45% digitization of heritage collections by 2030, many museums lack the time, skills, and

personnel to meet this target. In some cases, digitization tasks are offloaded to interns, raising concerns about sustainability and quality. Resource constraints drive strategically and selectivity: museums are forced to make difficult decisions about what to preserve due to limited storage space, funding, and conservation capacity. This often results in prioritizing heritage that aligns with national narratives or popular appeal, potentially marginalizing lesser-known or community-based histories. Policy gaps and lack of coordination: The research identifies a lack of national-level coordination and long-term strategy in cultural heritage preservation. Museums express the need for a unified framework that supports all institutional types, not just state-run entities. Desire for participatory and inclusive heritage practices: Many museums are increasingly interested in involving local communities in heritage interpretation and collection. However, without structural support or training, such participatory approaches remain sporadic and underdeveloped. Museums as identity builders: Beyond storage and exhibition, the thesis reinforces that museums play an essential role in constructing local, national, and even transnational identities. Their choices about what to preserve and display shape public memory and influence future understandings of the past. This thesis makes a significant contribution to heritage studies and museology by illuminating the complexities and institutional variations in how heritage is preserved in Estonia. It advocates for greater equity, strategic clarity, and support across museum types, emphasizing that sustainable cultural heritage preservation must balance professional standards with inclusive, community-based approaches. Thesis findings are especially relevant for policymakers, heritage professionals, and scholars interested in the evolving role of museums in society.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Kristjan Raja**

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose **“Materiaalse kultuuripärandi säilitamise perspektiiv Eestis: muuseumide vaatenurk“**

mille juhendaja on Kurmo Konsa

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kristjan Raja

05.05.2025

LISAD

Lisa 1. Intervjuude küsimustik muuseumidele

1.plokk – Miks meil pärandit vaja on?

Mis on muuseumi nägemus küsimuses, et miks meil pärandit vaja on? Mis on teie silmis peamine eesmärk, miks muuseum peaks pärandit säilitama?

Kuidas mõjutab muuseumi püsinäitus muuseumi külastajate arusaama ajaloost ja kultuurist?

Milline on teie hinnangul muuseumide vastutus Eesti kultuuripärandi säilitamisel?

Kuidas aitab teie muuseum kaasa kohaliku või rahvusliku kultuuripärandi nähtavaks tegemisele ja väärtustamisele?

Millised ohud võivad tekkida, kui pärandit ei säilitata?

Kas muuseum kui asutus keskendub lisaks pärandi hoidmisele/säilitamisele ka majanduslikule poolele, üritades müüa enda pärandit eestlastele/välismaalastele? Kui võrrelda erinevaid asju, mida muuseum teeb, siis kui oluline on just võimalikult suure tulu teenimine turisminduse pealt?

2. plokk Kui palju meil pärandit vaja on?

Milliseid otsuseid tehakse teie muuseumis selle kohta, millist pärandit säilitada ja eksponeerida?

Kuidas määratakse, kui palju ja millist pärandit on piisav muuseumi eesmärkide saavutamiseks?

Kas on olemas juhised või kriteeriumid, mis aitavad otsustada, milline pärand on säilitamist väärt?

Kuidas mõjutab ruumipuudus või ressursipiirang teie muuseumi võimet pärandit säilitada?

Milliseid kogumis- või säilitusstrateegiaid kasutatakse, et tagada pärandi mitmekesisus ja piisavus?

Mille järgi muuseum kogub esemeid, kas eeskirjade, muuseumi enda teatava eesmärgi järgi, näiteks Eesti etnograafiapärand ERM– IS, Ülikooli muuseumis Tartu Ülikooli ajalugu? Kui palju üritatakse tähelepanu pöörata sellele, et koguda esemeid, millel pole juba duplikaate olemas?

Kui oluline on näituste puhul objektide olemasolu? Kas tänapäeval teevad muuseumid näitused, kus fookuseks on objektid või on suund muutunud interaktiivsete lahenduste suunas (näiteks tahvelarvutid, animatsioonid, näituse osad, kus saad ise proovida asju jne)? Kui jah, siis kas on võimalik, et tulevikus on meil näiteks identsed koopiad, mida inimesed ise saavad katsuda ja proovida?

Kas tagasisidest on antud mingit pilti, et millised eksponaadid on kõige populaarsemad ning mis meeldis kõige rohkem? Kui võrrelda, kas pigem on need reaalsed ajaloolised objektid või interaktiivsed lahendused?

Plokk 3. Kui palju pärandit meil on?

Kuidas teie muuseum hindab oma kogudes oleva pärandi ulatust ja mitmekesisust?

Kas teie hinnangul on Eestis piisavalt vahendeid, et kogu olemasolev pärand korralikult säilitada?

Millised on peamised pärandiliigid, mida teie muuseum säilitab, ja kas mõni neist on alahinnatud või ohustatud?

Kuidas toimub pärandi dokumenteerimine ja selle kättesaadavaks tegemine avalikkusele?

Millised andmed ja uuringud on olemas Eesti kultuuripärandi koguste kohta?

Kas teie vaatest on muuseumi kogud üleküllastunud esemetega? Kuidas on liigselt suured kogud mõjutanud muuseumi enda tööd? Mis on olnud sammud mida te olete teinud, et esemete hulka vähendada?

Mis on teie seisukoht seoses plaanitava, kuid praegu pausile jäänud hoidlatega, mis plaaniti rajada nii põhja- kui ka lõuna- Eestisse. Kas muuseumi jaoks oleks see positiivne samm edasi või pigem midagi negatiivset?

Riiklik muuseum:

Kuidas mõjutab riiklik rahastus teie muuseumi võimalusi pärandit säilitada ja esitleda?

Millised on riikliku muuseumi eelised ja väljakutsed võrreldes väiksemate muuseumidega?

Kuidas jaguneb vastutus riikliku ja kohaliku tasandi vahel kultuuripärandi säilitamisel?

Kuidas toimub koostöö teiste muuseumide ja institutsioonidega kultuuripärandi teemadel?

Milliseid prioriteete seab riiklik muuseum pärandi säilitamisel ja eksponeerimisel?

Omavalitsuse muuseum:

Kuidas mõjutab omavalitsuse tugi teie muuseumi tegevust?

Kuidas omavalitsuse muuseum panustab kohaliku kogukonna kultuurimälu säilitamisse?

Kas ja kuidas aitab kohalik omavalitsus kaasa kogude täiendamisele ja säilitamistingimuste parandamisele?

Millised on omavalitsuse muuseumi koostöövõimalused kohalike elanike ja ettevõtetega pärandi kogumisel?

Kuidas otsustate, millist kohalikku pärandit säilitada ja esitleda?

Asutuse muuseum:

Kuidas asutuse muuseumid tasakaalustavad teadusliku ja ajaloolise pärandi säilitamist?

Kuidas kasutatakse muuseumikogusid teadustöö toetamiseks ja edendamiseks?

Millised on asutuse muuseumi peamised sihtgrupid ja kuidas neid pärandi kaudu kaasatakse?

Kuidas asutus toetab oma muuseumi pärandi säilitamisel ja arendamisel?

Millised on teie hinnangul asutuse muuseumide ainulaadsed väljakutsed ja võimalused?

Eramuuseum

Kuidas rahastate ja korraldate pärandi säilitamist eramuseumi tingimustes?

Milline on eramuseumi roll riikliku või kohaliku kultuuripärandi säilitamise võrgustikus?

Kuidas toimub kogude täiendamine ja kas kogumisel esineb väljakutseid?

Kuidas kaasate külastajaid ja kogukonda eramuseumi pärandiga tutvuma?

Milliseid väljakutseid ja eeliseid pakub eratööna pärandi säilitamine võrreldes avalike muuseumidega?